

ประวัติสำนักงานพระคลังข้างที่

และ

บทละครเรื่องท้าวแสนปม

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ข้าราชการและพนักงานสำนักงานพระคลังข้างที่
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายอรุณ จันทรางศุ ท.ช., ท.ม., ต.จ.ว.,

ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง

วันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

๙๙๕.๙๑๑๒

๙๒๓๓ ปอ

๐๐๑) พระมหาธาตุวิเศษ

หอสมุดแห่งชาติ
หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา

กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ

ห้อง

เลขหม

239 10

๔
เลขทะเบียน

เลขทะเบียน ๘๘-๑๖๕๕๐

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดดอนรัก จังหวัดสงขลา

ประวัติสำนักงานพระคลังข้างที่

และ

บทละครนอกเรื่องท้าวแสนปม

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ข้าราชการและพนักงานสำนักงานพระคลังข้างที่
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายอรุณ จันทรางศุ ท.ช., ท.ม., ต.จ.ว.,

ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง

วันที่ ๑๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

คณาจารย์และ
คณาจารย์
คณาจารย์

ปกิณคดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รวม

ปกิณคดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ปกิณคดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ปกิณคดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

หน้า ๑

หน้า ๑

หน้า ๑

ปกิณคดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ปกิณคดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ปกิณคดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ปกิณคดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ปกิณคดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายอรุณ จันทรางศุ อดีตผู้
อำนวยการพระคลังข้างที่ สำนักพระราชวัง ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง
กำหนดงานวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ ขุนสุภกิจเลขา ได้รับมอบ
ฉันทะจากบรรดาข้าราชการและพนักงานสำนักงานพระคลังข้างที่ มาติดต่อกับ
กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ บทละครอนรำเรื่องท้าวแสนปม
พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแจกเป็น
อนุสรณ์ในงานนี้ และขอให้เจ้าหน้าที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
เรียบเรียง ประวัติสำนักงานพระคลังข้างที่ เพื่อตีพิมพ์รวมไว้ในเล่มนี้ด้วย
กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตตามความประสงค์

พระราชนิพนธ์ บทละครอนรำเรื่องท้าวแสนปมมี ๒ ส่วน คือ
บทละครอนรำ กับบทละครดึกดำบรรพ์ ที่ตีพิมพ์ในเล่มนี้คือบทละครอนรำ
เริ่มทรงพระราชนิพนธ์ระหว่างเสด็จกลับจากไปทรงสักการะพระเจดีย์สามองค์
พระนเรศวรมหาราช ที่ดอนเจดีย์ สุพรรณบุรี เริ่มทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ
วันพฤหัสบดี ที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๕๖ แล้วเสร็จเมื่อวันพฤหัสบดี ที่ ๕
กุมภาพันธ์ และทรงกล่อมเกลาค้อมาจนเสร็จบริบูรณ์ เมื่อวันพฤหัสบดี ที่
๑๕ มีนาคม ๒๔๕๖ ทรงอาศัยเค้าเรื่องจากตำนานเรื่องท้าวแสนปมในหนังสือ
พงศาวดารเหนือเป็นหลัก ทรงสันนิษฐานว่าเรื่องราวควรดำเนินไปอย่างไร
แล้วทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครอนรำขึ้นก่อน ภายหลังจึงทรงดัดแปลง
เป็นบทละครดึกดำบรรพ์ ได้โปรดให้พิมพ์บทละครอนรำเรื่องท้าวแสนปม

พร้อมด้วยเรื่องทรงสนนินฐานและทรงพระราชวิจารณ์เป็นครั้งแรก เมื่อ

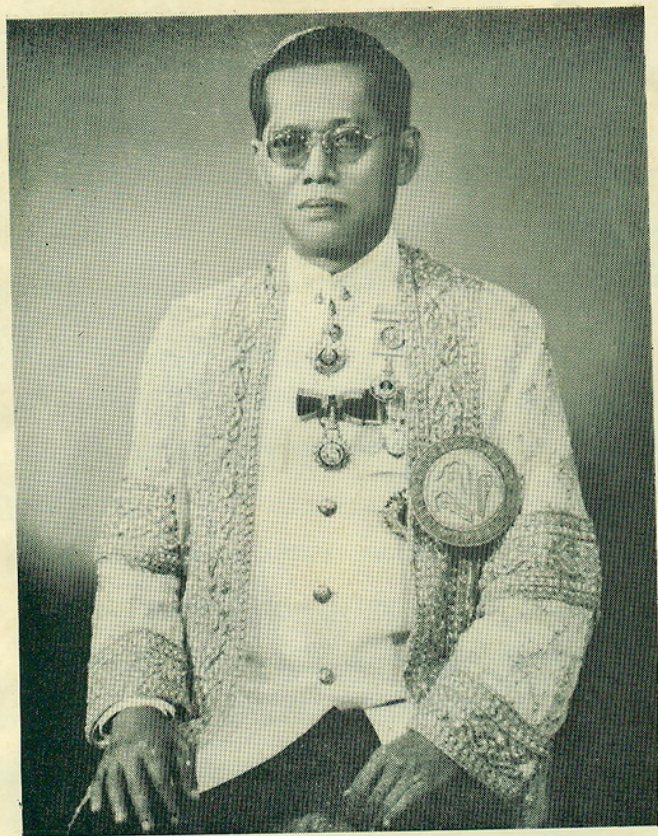
พ.ศ. ๒๔๕๖

ส่วนประวัติสำนักงานพระคลังข้างที่นั้น นายสมชาย พุ่มสอาด หัวหน้าแผนกอักษรศาสตร์และวรรณคดี กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้รวบรวมเรียบเรียงขึ้น แต่เนื่องจากมีเวลาจำกัด ประวัติสำนักงานพระคลังข้างที่นี้อาจจะยังไม่ละเอียดสมบูรณ์พอ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ จะได้ตรวจค้นหาหลักฐานและเรียบเรียงเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งข้าราชการและพนักงานสำนักงานพระคลังข้างที่ได้พร้อมใจกันจัดบำเพ็ญอุทิศแด่ นายอรุณ จันทรางศุ ตลอดจนให้พิมพ์หนังสืออันมีค่าแจกจ่ายเป็นกุศลวิทายาทาน ขออำนาจกุศลทั้งนี้ จงเป็นพลวบัจจยถลบันดาลให้ นายอรุณ จันทรางศุ ผู้วายชนม์ ประสพแต่อริยวิบุลยคุณ ผล เสวยทิพยสมบัติในสุคติสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธาน จงทุกประการ เทอญ.

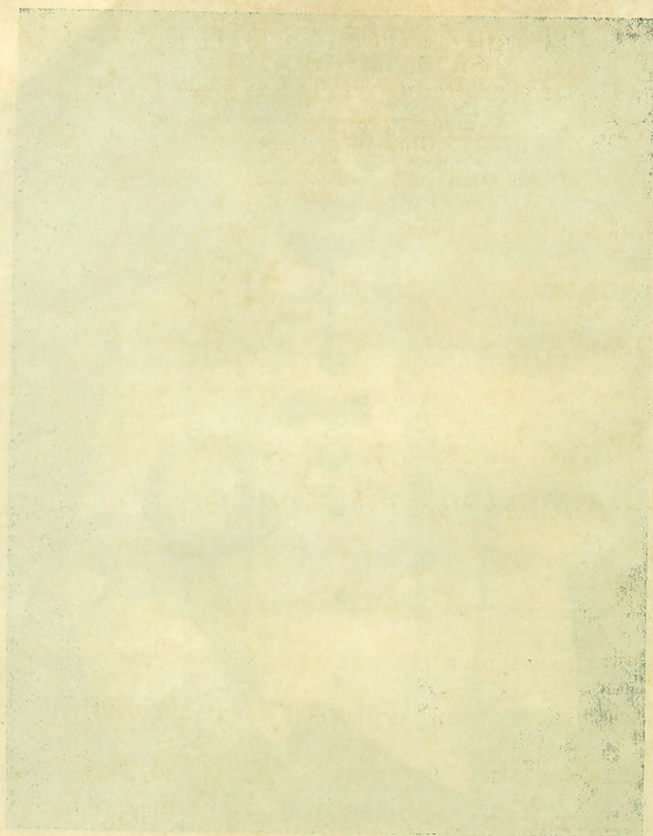
กรมศิลปากร

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๐

พระยศ ๒๐ กรกฎาคม ๒๔๕๒

มรณะ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๑๐

of the subject of the

of the subject of the

ประวัติ

นายอรุณ จันทรางศุ

นายอรุณ จันทรางศุ เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ที่บ้านพักในบริเวณวังบูรพาภิรมย์ อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร เป็นบุตรพระภูเบศร์บริบาล (หงษ์ จันทรางศุ) กับนางใหญ่ จันทรางศุ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๔ คน คือ

๑. บุตรคนที่ ๑ ถึงแก่กรรมเมื่อเยาว์
๒. บุตรคนที่ ๑ นางสาวจำรัส จันทรางศุ ขณะนี้เป็นอาจารย์
อยู่วิชารัฐวิทยาลัย

๓. บุตรคนที่ ๒ นายนพ จันทรางศุ ถึงแก่กรรม

๔. บุตรคนที่ ๓ นายอรุณ จันทรางศุ

การศึกษาในเยาว์วัย ได้เริ่มการศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนมัธยมวัด
บพิตรพิมุขจนจบชั้นประถม แล้วได้เข้าศึกษาต่อที่สวนกุหลาบวิทยาลัย สอบ
ไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ ๗ ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ จึงได้ลาออกจากโรงเรียนเข้าศึกษา
วิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม

ชีวิตในราชการ ได้เข้าฝึกหัดงานในกรมอัยการอยู่ชั่วขณะหนึ่ง ต่อ
มาวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๐ ได้เข้ารับราชการเป็นเสมียนตรี กองประมวล

บัญชี กรมบัญชีกลาง กระทรวงการคลัง รับพระราชทานเงินเดือน เดือน
ละ ๒๕ บาท

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖ เลื่อนขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือนชั้นตรี
ตำแหน่งประจำแผนก กองเดียวกัน รับพระราชทานเงินเดือนเดือนละ ๗๐ บาท

วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๘๓ เลื่อนขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือนชั้นโท
ตำแหน่งผู้ช่วยข้าหลวงตรวจการคลังภาค ๑ รับพระราชทานเงินเดือน เดือน
ละ ๑๔๐ บาท

วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๘๕ ย้ายไปเป็นหัวหน้าแผนกประมวล กอง
ประมวลบัญชี กรมบัญชีกลาง กระทรวงการคลัง รับพระราชทานเงินเดือน
เดือนละ ๑๘๐ บาท

วันที่ ๑ กันยายน ๒๔๘๗ โอนไปรับราชการทางสำนักพระราชวัง
เป็นข้าราชการพลเรือนในพระองค์ ตำแหน่งพนักงานพระคลังข้างที่โท รับ
พระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๘๐ บาท

วันที่ ๑ มกราคม ๒๔๘๘ เลื่อนขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือนในพระองค์
ชั้นเอก ตำแหน่งเจ้าพนักงานพระคลังข้างที่ รับพระราชทานเงินเดือน เดือน
ละ ๒๐๐ บาท

วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๕ ดำรงตำแหน่งรองผู้อำนวยการพระคลัง
ข้างที่ รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๔๖๐ บาท

วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๙๗ ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการพระคลังข้างที่
รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๖๕๐ บาท

วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๐๓ เลื่อนขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือนในพระองค์ชั้นพิเศษ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเดิม รับพระราชทานเงินเดือนเดือนละ ๔,๓๐๐ บาท

ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณตลอดมาจนถึงก่อนนิจกรรมเมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๑๐ เวลา ๑๒.๒๐ น. ได้รับพระราชทานเงินเดือนครั้งสุดท้ายเดือนละ ๖,๒๐๐ บาท รวมเวลารับราชการทั้งหมด ๓๙ ปี ๔ เดือน ๓๐ วัน

ชีวิตในราชการ นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว นายอรุณ จันทรางศุ ในฐานะผู้อำนวยการพระคลังข้างที่และในฐานะส่วนตัว ยังได้ดำรงตำแหน่งอื่น ๆ อีก คือ

๑. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นสมุห์บัญชีมูลนิธิ "อานันทมหิดล"
 ๒. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการและเลขาธิการคณะกรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่
 ๓. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเหรียญฎีกกรรมการอำนวยการวชิราวุธวิทยาลัย
 ๔. เป็นกรรมการที่ปรึกษามูลนิธิเบญจมาภรณ์
 ๕. เป็นกรรมการบริษัทปูนซิเมนต์ไทย จำกัด
- ขณะเมื่อรับราชการ ได้ปฏิบัติราชการและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ดังนี้
- วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๔๘๓ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก
- วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๔๘๖ จัตุรถาภรณ์มงกุฎไทย

วันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๔๙๙ เหยื่อรัตนารักษ์รัชกาลที่ ๘ ชั้นที่ ๙
 วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๑ ตริตาภรณ์มังกุไทย
 วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๓ เหยื่อบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๙
 วันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๔๙๖ เหยื่อรัตนารักษ์รัชกาลที่ ๙ ชั้นที่ ๓
 วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๖ ตริตาภรณ์ช้างเผือก
 วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๖ เหยื่อจักรพรรดิมาลา
 วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๙๘ ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ
 วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๐๐ ทวีติยาภรณ์มังกุไทย
 วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๐๗ ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก

นายอรุณ จันทรางศุ ได้สมรสกับ หม่อมหลวงระวีวงศ์

รองทรง เมื่อมกราคม ๒๔๗๖ มีบุตรธิดา ๒ คน คือ

๑. ร.ต.ท. สุรีย์ จันทรางศุ

๒. นางสาวรำไพ จันทรางศุ

นายอรุณ จันทรางศุ ได้เริ่มป่วยเป็นไข้หวัดเมื่อปลายเดือน

มกราคม ๒๕๑๐ แล้วได้เกิดเป็นไวรัสที่ตับ ได้รับการรักษาพยาบาลจาก
 นายแพทย์ปราโมทย์ โสภากย์ แพทย์หลวงประจำสวนจิตรลดา กับแพทย์หญิง
 ศิวาภรณ์ เอียวศรีวงศ์ แห่งโรงพยาบาลโรคปอดคนหนุ่มที่ตลอดมา เมื่อ
 ค่อยยังชั่วแล้วได้กลับมาทำงานตามปกติ จนถึงปลายเดือนมีนาคม ๒๕๑๐
 ได้กลับป่วยเป็นโรคปอดบวมและโรคปอดอักเสบอีกครั้งหนึ่ง ได้รับการรักษา
 พยาบาลอยู่ที่บ้านจนถึงเดือนมิถุนายน ๒๕๑๐ จึงเข้ารับการักษาพยาบาล

ที่โรงพยาบาลตำรวจอยู่ประมาณ ๓ สัปดาห์ แล้วย้ายไปรับการรักษาพยาบาล
ต่อที่โรงพยาบาลศิริราช ในตอนหลังนี้ได้มีปรากฏการณ์ทางโรคหัวใจด้วย
ถึงแก่กรรมด้วยความสงบด้วยโรคหัวใจหยุดเต้นเมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๑๐
เวลา ๑๒.๒๐ น. รวมอายุได้ ๕๘ ปี ๑๐ วัน

ตลอดเวลาที่นายอรุณ จันทรางศุ บัวย ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้เป็นคนใช้ในพระบรมราชานุเคราะห์ เมื่อถึงแก่อนิจกรรม ก็ได้
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับเป็นศพในพระบรมราชานุเคราะห์ตลอดจนการ
รับพระราชนิพนธ์เพลิงศพในครั้งนี้ด้วย ถือว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณแด่
นายอรุณ จันทรางศุ ภรรยา และบุตรธิดา อย่างล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้.

ประวัติ

สำนักงานพระคลังข้างที่

สำนักงานพระคลังข้างที่ มีหน้าที่จัดการเกี่ยวกับเงินใช้จ่ายในส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งรัฐบาลได้ทูลเกล้าฯ ถวายเบิกจ่ายเงินหมวดเงินอุดหนุนงบประมาณมหาดไทย คุณแล้จัดหาผลประโยชน์ทรัพย์สินใน พระอารามซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับเป็นมรดกคุณแล้จัดหาผลประโยชน์ของกองทรัพย์สินซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์และที่ขอพระราชทานให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นภารกิจที่สำคัญอันเกี่ยวกับพระองค์พระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ

ประวัติของสำนักงานพระคลังข้างที่แต่เดิมนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ประทานพระอธิบายไว้ในหนังสือสาส์นสมเด็จพระ ภาควิชา ๕ ฉบับสำนักพิมพ์คลังวิทยา พ.ศ. ๒๔๙๙ หน้า ๔๑๑ กล่าวว่

“พระคลังต่าง ๆ กำหนดว่ามีจำนวน “สิบสองพระคลัง” ขึ้นอยู่ในออกญาพระคลังทั้งนั้น ข้อนั้นมีหลักอยู่ในคำเจ้าพระยาพระคลัง กราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อแรกราชาภิเษก “ถวายราชสมบัติทั้งสิบสองท้องพระคลัง” ดังนั้นประเพณี คลังมหาสมบัตินับเป็นคลังหนึ่งใน ๑๒ พระคลังนั้น เป็นที่เก็บรักษามหัตถภัณฑ์ คือ เงินทองเพชรพลอย เป็นต้น ออกญาราชกัตติเป็นอธิบดี พระคลังมหาสมบัติขึ้นอยู่ในออกญาพระคลัง

รูประเบียบเดิมเป็นดังนี้ อนึ่ง แต่โบราณถือว่าเงินในพระคลังมหาสมบัติ
เป็นพระราชทรัพย์ของพระเจ้าแผ่นดิน มีพระคลังในอีกพระคลังหนึ่ง ซึ่ง
ท้าวทรงกันดารเป็นหัวหน้า ก็เป็นอย่างสาขาของพระคลังมหาสมบัติ รักษา
เงินนี้สำหรับจ่ายใช้ในการพระราชนิเวศน์ เงินหมดเมื่อใดเรียกเอาเงินพระ
คลังมหาสมบัติมาเพิ่มเติม มิได้จำกัดจำนวนเงินว่าจะเรียกได้เพียงเท่าหนึ่ง
เท่าใด มูลของพระคลังข้างที่นั้น หม่อมฉัน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) เคยได้ยินผู้หลักผู้ใหญ่เล่ากันมาว่า เดิม
พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้มีกำปั่นเงินไว้ข้างพระแท่นที่บรรทมใบหนึ่ง สำหรับ
ทรงหยิบพระราชทานผู้ใด หรือใช้จ่ายการอันใดโดยลำพังพระองค์เอง คือ
ไม่ต้องบอกให้ผู้อื่นรู้ จะเป็นประเพณีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา หรือมาขึ้น
ในกรุงรัตนโกสินทร์ไม่ทราบแน่ เห็นจะเรียกกันว่า “เงินข้างที่” ท่านอง
เดียวกับเรียกเงินที่เอาตามเสด็จไปไหน ๆ ว่า “เงินท้ายที่นั่ง” และคงแบ่ง
ไปจากเงินพระคลังนั่นเอง ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงเก็บหอมรอมริบเงินซึ่งเป็นของส่วนพระองค์เพิ่มขึ้นในเงิน
ข้างที่อีกมาก สำหรับทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ และมีเงินซึ่งเรียกกันว่า
“เงินถุงแดง” สำรองไว้สำหรับใช้ในเวลายานเมืองเกิดยุคเข็ญ กำปั่นเก็บ
เงินข้างที่มีมากขึ้นหรือจะต้องเก็บในท้องหนึ่ง ต่างหากเหมือนอย่างคลัง จึง
เรียกว่า “คลังข้างที่” เกิดขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๒ แต่ดูเหมือนจะเรียกกัน
แต่ในราชสำนักฝ่ายในมาจนในรัชกาลที่ ๔ จึงเรียกปรากฏในทางราชการ
อุทากรณีย์ที่หม่อมฉัน (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราช
านุภาพ) นึกได้ คือใช้ในหนังสือพระราชทานที่วังแก่พระเจ้าลูกยาเธอชั้นใหม่

ในหนังสือเห็นว่า ที่วังนั้นมิได้บังคับเรียกเอาที่โดยอำนาจราชการ เหมือน
อย่างสร้างวังมาแต่ก่อน ทรงซื้อด้วยเงินพระคลังข้างที่ อันเงินของส่วน
พระองค์ เหมือนอย่างราษฎรซื้อขายกันตามประเพณีบ้านเมือง เพราะฉะนั้น
ขอให้วังนั้นเป็นสิทธิแก่พระเจ้าลูกเธอตลอดลงไปจนเชื้อสาย ถ้าหากรัฐบาล
จะต้องการที่วังนั้นใช้ราชการ ก็ให้ซื้อตามราคาอันสมควร ที่ตั้งกรมพระคลัง
ข้างที่ขึ้นเป็นกรมหนึ่งต่างหากนั้น เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ดูเหมือนกรม
พระนราธิปฯ^(๑) จะเป็นต้นคิด”

ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติพระธรรมนูญปกครอง
แผ่นดินขึ้น กำหนดการปกครองส่วนกลางให้เป็นกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ
ซึ่งถือเป็นการปฏิรูปการปกครองของไทยในสมัยนั้น และยังคงสืบต่อมาจน
กระทั่งปัจจุบันนี้ และในปีเดียวกันนั้นเองได้ทรงพระราชดำริว่า ตำแหน่ง
เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ ซึ่งตราขึ้นตามพระราชบัญญัติสำหรับกรม
พระคลังมหาสมบัติ และว่าด้วยกรมต่าง ๆ ซึ่งจะเบิกเงินส่งเงินนี้ ยังไม่เป็นที่
การเหมาะสมและรัดกุมพอ เนื่องจากกิจการบ้านเมืองก็เจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ
ขึ้นไปเป็นลำดับแล้ว และกรมพระคลังมหาสมบัติก็ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็น
กระทรวง สมควรจะตราพระราชกำหนดกฎหมาย กำหนดอำนาจหน้าที่
ราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติขึ้นไว้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ตราพระราชบัญญัติพระธรรมนูญหน้าที่ราชการในกระทรวงพระคลังมหา
สมบัติขึ้น เมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม ร.ศ. ๑๐๙ (พ.ศ. ๒๔๓๓) กำหนดให้

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มีหน้าที่สำหรับจ่ายรักษาเงินแผ่นดินทั้งสรรพ
ราชพัสดุทั้งปวง กับถือใบอนุญาตให้พระราชทรัพย์สำหรับแผ่นดินทั้งสิ้น^{๕๕} และเก็บ
ภาษีอากรเงินขึ้นแผ่นดินตลอดทั่วทั้งพระราชอาณาจักร มีเสนาบดีเป็นผู้
รับผิดชอบบังคับราชการในกระทรวงสิทธิ์ขาด แบ่งเป็นกรมเจ้ากระทรวงและ
กรมขึ้นรวมเป็นกรมใหญ่ มีจำนวน ๑๓ กรม ดังนี้

เจ้ากระทรวงใหญ่ ๕ กรม คือ

๑. กรมพระคลังกลาง สำหรับประมาณการรับจ่ายเงินแผ่นดิน
ว่าภาษีอากร และบังคับบัญชาการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติทั้งสิ้น

๒. กรมสารบาณีย์ สำหรับจ่ายเงินแผ่นดิน และถือทำสรรพ
ใบอนุญาตให้พระราชทรัพย์ทั้งสิ้น

๓. กรมตรวจ สำหรับตรวจบาณีย์ ตรวจราคา ตรวจรายงาน
การรับจ่ายเงินแผ่นดินและสรรพราชสมบัติ การภาษีอากรทั้งสิ้น^{๕๕}

๔. กรมเก็บ สำหรับรักษาพระราชทรัพย์ทั้งสิ้น

๕. กรมพระคลังข้างที่ สำหรับการเงินในพระองค์ ของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งสิ้น

มีกรมใหญ่ขึ้นอยู่ ๘ กรม แบ่งเป็น ๒ แผนก คือ
แผนกหนึ่ง กรมทำการแผ่นดิน มี ๓ กรมคือ

๑. กรมกระสาปณ์สิทธิการ สำหรับทำเงินตรา

๒. กรมงานพิมพ์บัตร สำหรับทำเงินกระดาษและตัวตรา

๓. กรมราชพัสดุ สำหรับซื้อจ่ายของห้างหลวง และรับจ่าย

ของส่วย

อีกแผนกหนึ่ง กรมเจ้าจำนวน เก็บเงินภาษีอากร มี
๕ กรม คือ

๑. กรมส่วย สำหรับเร่งเงินค่าราชการตัวเล็กและค่าธรรมเนียม
๒. กรมสรรพากร สำหรับจัดการเก็บเงินอากรต่าง ๆ
๓. กรมสรรพภาษี สำหรับเก็บเงินภาษีต่าง ๆ
๔. กรมอากรที่ดิน สำหรับเก็บเงินอากรค่าที่ต่าง ๆ
๕. กรมศุลกากร สำหรับเก็บเงินภาษีขาเข้า ขาออก

ในกรมใหญ่ซึ่งเป็นกรมชั้น ๔ กรม อาจจะมีกรมหรือกองชั้น
สำหรับจัดการแบ่งตอนในหัวเมือง หรือจัดการเก็บเงินภาษีอากรได้มากและ
น้อย ตามสมควรแก่ราชการ

พ.ศ. ๒๔๓๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระคลังข้างที่ ซึ่งแต่เดิมขึ้นอยู่ในกระทรวง
พระคลังมหาสมบัติ ให้ยกมาขึ้นสังกัดกระทรวงมณฑล แล้วทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์
ครั้งดำรงพระยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ราช
เลขาธิการ ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมพระคลังข้างที่

พ.ศ. ๒๔๓๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมอนุวัตรวรพงษ์ ทรงดำรงตำแหน่งรองอธิบดี^(๑)
เพื่อจะได้ดูแลกิจการทั้งปวงแทนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมต
อมรพันธุ์ ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีในขณะนั้น เนื่องจากราชการใน
กรมพระคลังข้างที่มีมาก ทั้งพระองค์เองก็ทรงรับหน้าที่อยู่หลายตำแหน่งแล้ว

(๑) ดูเอกสารหมายเลข ๒

พ.ศ. ๒๔๓๙ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศยกเลิกกระทรวงมูรธาธร^(๑) และให้สภานายกรัฐมนตรีบังคับบัญชาราชการทั่วไปแทนหน้าที่เสนาบดีกระทรวงมูรธาธร ซึ่งได้เคยบังคับบัญชามานานทั้งหมด ทั้งนี้ให้ขึ้นสังกัดในกรมราชเลขาธิการ ดังนั้นกรมพระคลังข้างที่จึงเป็นกรมอิสระ มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ เป็นอธิบดีตามเดิม แต่กลับมาขึ้นสังกัดในกรมราชเลขาธิการ

พ.ศ. ๒๔๕๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ ครั้นดำรงพระยศเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรินทร์ กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งราชเลขาธิการ และอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติบดี ครั้นดำรงตำแหน่งเป็นพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นปราจิณกิติบดี ทรงดำรงตำแหน่งราชเลขาธิการ และพระยาสุภกรดมบรรณสาร ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมพระคลังข้างที่^(๒)

พ.ศ. ๒๔๗๖ มีพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการสำนักงานและกรมในกระทรวงวัง มาตรา ๗ กรมพระคลังข้างที่ แบ่งส่วนราชการดังนี้

๑. สำนักงานเลขาธิการกรม
๒. กองการผลประโยชน์
๓. กองการโยธา
๔. กองการบัญชี
๕. กองคลัง

(๑) กฎกระทรวงหมายเลข ๔

(๒) กฎกระทรวงหมายเลข ๕

พ.ศ. ๒๔๗๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติ
ปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมแก้ไขเพิ่มเติมมาตรา ๒๒ “ให้สำนักพระราชวัง
เป็นทบวงการเมือง มีอำนาจหน้าที่จัดการพระราชวัง ตลอดจนการดูแล
รักษาทรัพย์สิน และผลประโยชน์ของพระมหากษัตริย์ และให้อยู่ใน
บังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรี” มาตรา ๒๓ “ให้สำนักงานราชเลขาธุการ
ในพระองค์เป็นทบวงการเมือง มีอำนาจหน้าที่จัดการสารบรรณ และการ
ในพระองค์พระมหากษัตริย์ และให้อยู่ในบังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรี”

ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศพระราชกฤษฎีกา จัด
วางระเบียบราชการในสำนักพระราชวัง และสำนักงานราชเลขาธุการใน
พระองค์ พ.ศ. ๒๔๗๔^(๑) มาตรา ๔

สำนักพระราชวัง แบ่งส่วนราชการดังนี้

๑. สำนักงานเลขาธุการ แบ่งเป็น ๔ แผนก

๑. แผนกสารบรรณ
๒. แผนกหมาย และทะเบียน
๓. แผนกคลัง
๔. แผนกพัสดุ

๒. กองมหาดเล็ก แบ่งเป็น ๓ แผนก

๑. แผนกกกลาง
๒. แผนกรับใช้
๓. แผนกชาวที่

(๑) ดูเอกสารหมายเลข ๖ และ ๗

๓. กองวังและพระราชพิธี แบ่งเป็น ๓ แผนก

๑. แผนกตำราวงษ์

๒. แผนกพระราชพิธี

๓. แผนกพระราชพาหนะ

๔. สำนักงานพระคลังข้างที่

ตั้งแต่ต้นจนปัจจุบัน สำนักงานพระคลังข้างที่มีอธิบดีและผู้อำนวยการ ดังนี้ คือ

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ แต่ พ.ศ. ๒๔๓๔^(๑) ถึง พ.ศ. ๒๔๕๔

๒. พระยาสุภกรณบรรณสาร (นุ่ม วสุธาร) อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ แต่ พ.ศ. ๒๔๕๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๔

๓. เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (ม.ร.ว. มูล ดารากร) อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ แต่ พ.ศ. ๒๔๖๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๘

๔. พระยามานวราชเสวี (ปลอด ณ สงขลา) สมุหพระคลังข้างที่ รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยการ พระคลังข้างที่ แต่ พ.ศ. ๒๔๗๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๙

๕. พระยามเรศรสมบัติ (ต่วน ศุขะวณิช) เป็นผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ แต่ พ.ศ. ๒๔๗๙ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๐

๖. พระทำนุนิธิผล (เพิ่ม เสาภายน) เป็นผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ แต่ พ.ศ. ๒๔๘๐ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๑

๗. เรือเอกวัน รุยาพร เป็นผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ แต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๗

(๑) ดู เอกสารหมายเลข ๑ เรื่องประกาศเปลี่ยนตำแหน่งเสนาบดี

๘. นายจิตตะเสน บัญจะ เป็นผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ แต่
พ.ศ. ๒๔๔๘ ถึง พ.ศ. ๒๔๔๙

๙. นายสุจิน ลพานุกรม เป็นผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ แต่
พ.ศ. ๒๔๔๙ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๙

๑๐. นายอรุณ จันทรางศุ เป็นผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ แต่
พ.ศ. ๒๔๕๙ ถึงวันที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐

สำนักงานพระคลังข้างที่ยุคปัจจุบัน (๑)

จากประวัติสำนักงานพระคลังข้างที่ซึ่งเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรตรวจค้น
และเรียบเรียงดังปรากฏข้างต้นแล้ว กรมพระคลังข้างที่ดำรงอยู่ในฐานะกรม
อิสระขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดมา จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๖
เมื่อได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พุทธศักราช ๒๔๗๖
ซึ่งได้แก้ไขต่อมา และได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการในสำนัก
พระราชวังและสำนักงานราชเลขาการในพระองค์ พุทธศักราช ๒๔๗๘ แล้ว
กรมพระคลังข้างที่ได้เปลี่ยนฐานะเป็นสำนักงานพระคลังข้างที่ขึ้นอยู่ในสำนัก
พระราชวัง ซึ่งผู้บังคับบัญชาสูงสุดได้แก่ “นายกรัฐมนตรีในตำแหน่ง
บังคับบัญชาสำนักพระราชวัง”

ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์
พุทธศักราช ๒๔๗๙ ขึ้น โดยพระราชบัญญัติฉบับนี้คณะกรรมการพิจารณา

(๑) ข้อความเรื่องสำนักงานพระคลังข้างที่ยุคปัจจุบันนี้ ขุนศุภกิจเลขา (สุภชัย
สิริภาณุชน) เลขาการผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ รวบรวมและเรียบเรียง

เรื่องทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ได้ตรวจพิจารณาบัญชีทรัพย์สินและบัญชีเงินต่าง ๆ ในปกครองสำนักงานพระคลังข้างที่ บัญชีใดถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เช่น บัญชีพระคลังข้างที่ ฯลฯ เป็นต้น ก็ได้แยกโอนไปอยู่ในสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ตลอดจนได้แบ่งโอนข้าราชการและพนักงานไปอยู่ในสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ด้วย ส่วนทรัพย์สินนอกจากนั้นคงอยู่ในความดูแลของสำนักงานพระคลังข้างที่

หน้าที่ราชการของสำนักงานพระคลังข้างที่ในปัจจุบันมีการปฏิบัติเกี่ยวกับเงินใช้จ่ายในพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งรัฐบาลทูลเกล้า ฯ ถวาย, เบิกจ่ายเงินหมวดเงินอุดหนุนงบประมาณพระมหากษัตริย์, ดูแลจัดหาผลประโยชน์ทรัพย์สินของบรรดาพระอารามซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับเป็นมรดกนายก, ดูแลจัดหาผลประโยชน์ของกองทรัพย์สินซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ รับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์และที่ขอพระราชทานให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นต้น เวลานี้มีบัญชีเงินอยู่ในปกครองสำนักงานพระคลังข้างที่รวม ๗๑ บัญชี

ในส่วนการปฏิบัติราชการ ผู้อำนวยการพระคลังข้างที่เป็นผู้บริหารและมีคณะกรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่โดยพระบรมราชานุมัติและตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีซึ่งในปัจจุบันประกอบด้วย

๑. เลขาธิการพระราชวัง	ประธานกรรมการ
๒. ราชเลขาธิการ	กรรมการ
๓. ประธานคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน	กรรมการ
๔. อธิบดีกรมธนารักษ์	กรรมการ

๕. พระยาบำเรอภักดิ์

กรรมการ

๖. นายแนบ พหลโยธิน

กรรมการ

๗. นายเลือน ชุ่มกมล

กรรมการ

๘. ผู้อำนวยการพระคลังข้างที่

กรรมการและเลขานุการ

นอกจากคณะกรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่ดังกล่าวมาแล้ว ยังมีที่ปรึกษากฎหมายซึ่งในขณะนั้นคือ หลวงจำรูญนิติศาสตร์ อดีตประธานศาลฎีกา ดำรงตำแหน่งอยู่ด้วย

สำนักงานพระคลังข้างที่มิชำระการรับเงินเดือนจากงบประมาณแผ่นดินซึ่งเวลานี้มีอยู่ ๑๓ คน และมีพนักงานรับเงินเดือนจากรายได้ของบัญชีกลางพระคลังข้างที่สำหรับพระมหากษัตริย์ทรงใช้สอยตามพระราชอัธยาศัย ๓๓ คน.

เอกสารหมายเลข ๑

ประกาศเปลี่ยนตำแหน่งเสนาบดี

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ ออกจากตำแหน่งรองเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติแล้ว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ คงดำรงตำแหน่งกิตติมศักดิ์เสนาบดีกระทรวงพระคลังอยู่ตามเดิม โปรดเกล้าฯ ให้ยกพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนิศราณุวิตรัตินนท์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ มาเป็นเสนาบดีกระทรวงคลังต่อไป

แต่กรมพระคลังข้างที่ซึ่งขึ้นอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัตินั้น ให้ยกมาขึ้นกระทรวงมรุทธาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขานุการ เป็นอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ด้วย

ส่วนกระทรวงโยธาธิการนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ เป็นเสนาบดีต่อไป

ประกาศมาแต่พระที่นั่งจักรกรีมหาปราสาท วันที่ ๒๑ มีนาคม รตนโกสินทรศก ๑๑๑ เป็นวันที่ ๒๕๔๗ ในรัชกาลปัจจุบันนี้

ผู้รับพระบรมราชโองการ

(ลงพระนาม) พิชยลาภฤทธิธาดา

เสนาบดีกระทรวงมรุทธาท

(คัดจากเอกสารในเรื่องของสำนักงานพระคลังข้างที่)

เอกสารหมายเลข ๒

รับวันที่ ๑๑ ธ.ค. ๑๑๓

(สำเนา)

ที่ ๒ / ๑๔๓๗

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๙ ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๓^{๒๗}

ถึงกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ด้วยเธอแจ้งความว่า ราชการในกรมพระคลังข้างที่มีมาก เธอมีราชการหลายตำแหน่ง ไม่ใคร่มีเวลาที่จะดูการได้ตลอด เพราะไม่มีผู้ที่จะบังคับการแทนในกรมพระคลังข้างที่ได้ทั่วไปทุกหน้าที่จะขอหม่อมอนุวัตรวรพงษ์ ไปทำการในตำแหน่งรองอธิบดีเพื่อจะได้ดูการแทนตัวเธอได้ทั่วไปนั้น จันเห็นชอบตามที่ขอนี้ และอนุญาตแล้ว ให้หม่อมอนุวัตรวรพงษ์ไปรับราชการในกรมพระคลังข้างที่เกิด

(พระปรมาภิไธย) สยามินทร์

หมายเหตุ มีหมายเหตุวันรับราชการวันที่ ๑๓ ธ.ค. ๑๑๓

(คัดจาก พระราชหัตถเลขา ในเรื่องของสำนักงานพระคลังข้างที่)

เอกสารหมายเลข ๓

วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ร. ศก ๑๑๔

ถึงขุนศุภากรณสิทธิ์ ด้วยในข้อบังคับสำหรับกรมพระคลังข้างที่
ที่ตั้งไว้เมื่อต้นเดือนนี้ มีข้อความเรื่องตราตำแหน่งอธิบดี ฯ จะมอบให้ผู้ใด
ผู้หนึ่งเป็นผู้รักษานี้ บัดนี้ขอมอบตราตำแหน่งอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ให้
ขุนศุภากรณสิทธิ์เป็นผู้รักษา ให้ประพฤติให้เป็นไปตามข้อบังคับทุก
ประการเทอญ

(ลงพระนาม) สมมตอมรพันธุ์

สมมตอมรพันธุ์ (อธิบดีกรมพระคลัง)

(คัดจาก ลายพระหัตถ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์
ในเรื่องของสำนักงานพระคลังข้างที่)

เอกสารหมายเลข ๔

ประกาศยกเลิกตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมรธาธร

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า

ตั้งแต่ต้นโกสินทรศก ๑๑๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตำแหน่งเสนาบดีทั้งเก่าใหม่รวมเป็น ๑๒ กระทรวง ราชการทั้งปวงก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้แบ่งหน้าที่บังคับบัญชาตามพระเนตรพระกรรณตามสมควรแก่ภารกิจของกระทรวงนั้น ๆ โดยสะดวกมา

แต่กระทรวงมรธาธรนั้น มีราชการน้อยอยู่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมตำแหน่งเสนาบดีรัฐมนตรีเข้าด้วย เป็นตำแหน่งอันเดียวกัน

บัดนี้ทรงพระราชดำริว่า ตำแหน่งเสนาบดีรัฐมนตรีนั้นก็เป็นตำแหน่งใหญ่อันหนึ่ง ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมรธาธรนั้นมีราชการน้อยไม่ควรจะแยกกันเป็นสองนายอยู่ ไม่ควรเป็นกระทรวงใหญ่มีเสนาบดีบังคับบัญชาราชการ

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกกระทรวงมรธาธรเสีย ให้คงมีแต่เสนาบดีรัฐมนตรีบังคับบัญชาราชการทั่วไป ตามหน้าที่เสนาบดีกระทรวงมรธาธร ได้เคยบังคับบัญชามานันท์สิ้น ให้ขึ้นอยู่ในกรมราชเลขาธิการ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ อุปนายก
รัฐมนตรี เป็นสภานายกรัฐมนตรีนั้น

ส่วนราชการอันเคยแบ่งเป็นแผนกกระทรวงมรธาธรรมาแต่ก่อนนั้น
ให้เรียกว่ากรมพระอาลักษณ์ ขึ้นอยู่ในสภานายกรัฐมนตรี

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าประภากร ปลัดทูลฉลอง
เป็นอธิบดีกรมพระอาลักษณ์ นั้นตำแหน่งเหล่านี้ให้เป็นไปตั้งแต่วันที่ไดลง
ในประกาศนี้

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๓ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๒๔๑๕ เป็นวันที่
๑๐๑๗๙ ในรัชกาลปัจจุบัน

(คัดจากเอกสารในเรื่องของสำนักงานพระคลังข้างที่)

หอสมุดแห่งชาติ
หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สาขา

เอกสารหมายเลข ๕

ประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดีที่ปรึกษา

ตำแหน่งราชเลขาธิการ และอธิบดีกรมพระคลังข้างที่

มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ประชวรมีพระอาการจะหายได้ช้า หมอแนะนำให้ ทรงหยุดพักราชการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ได้ขอพระราชทานกราบบังคมลาคอกจากตำแหน่งราชเลขาธิการ และอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ทรงพระราชดำริว่า เป็นการควรอยู่แล้วที่จะพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ กราบบังคมลาคอกเพื่อจะได้มีโอกาสทรงพักผ่อนตามพระประสงค์ แต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ เป็นผู้ที่ทรงทราบระเบียบและขนบธรรมเนียมในทางราชการมาก ยังจะต้องทรงอาศัยเป็นที่ปรึกษาราชการต่อไป สมควรจะทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเสนาบดีที่ปรึกษา ส่วนตำแหน่งราชเลขาธิการและอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นปราจิณกิติบดี สมควรจะเป็นราชเลขาธิการ พระยาสุพรรณบริรักษ์ สมควรจะเป็นอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ต่อไปได้

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ กราบถวายบังคมลาออกจาก
ตำแหน่งราชเลขาการและอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ทรงตั้งให้เป็นตำแหน่ง
เสนาบดีที่ปรึกษา และให้พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นปราจิณกิตติบดี เป็นราช-
เลขานุการ พระยาสุพรรณบุรณสาร เป็นอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ตั้งแต่
บัดนี้ไป

ประกาศมา ณ วันเสาร์ที่ ๒๔ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๓๐

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๔ หน้า ๑๒๒ วันที่ ๒

กรกฎาคม ๑๓๐)

เอกสารหมายเลข ๖

พระราชบัญญัติ

ปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม

พุทธศักราช ๒๔๗๘

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร

ลงวันที่ ๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗)

อนัตินจาตุรนต์

อาทิตย์ทิพอาภา

เจ้าพระยายมราช

ตราไว้ ณ วันที่ ๑๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

โดยที่สภาผู้แทนราษฎรลงมติว่า เป็นการสมควรที่จะจัดวางรูปการ
งานในพระราชวัง รวมตลอดทั้งการงานราชการเลขานุการในพระองค์ให้เหมาะ
สมแก่กาลสมัย

จึงมีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ โดยคำแนะนำ
และยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า “พระราชบัญญัติปรับปรุง
กระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๔”

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศั-
กราช ๒๔๗๔ เป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม
แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๗ (ฉบับที่ ๒) นั้นเสีย กับให้ยกเลิก
ความในมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม
พุทธศักราช ๒๔๗๖ ซึ่งได้แก้ไขใหม่ โดยพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง
ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๗ (ฉบับที่ ๓) โดยให้
ใช้ความต่อไปนี้แทน

“มาตรา ๔ ให้มีกระทรวงและทบวงการเมืองซึ่งมีฐานะเทียบกระ-
ทรวงดังต่อไปนี้ มีอำนาจและหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินตามกฎหมาย

(๑) สำนักนายกรัฐมนตรี

(๒) กระทรวงกลาโหม

(๓) กระทรวงการคลัง

(๔) กระทรวงการต่างประเทศ

(๕) กระทรวงเกษตรธิการ

(๖) กระทรวงธรรมการ

(๗) กระทรวงมหาดไทย

(๘) กระทรวงยุติธรรม

(๙) กระทรวงเศรษฐกิจ”

มาตรา ๔ ให้ยกเลิกความในหมวด ๙ มาตรา ๑๙ และ ๒๐ แห่งพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๗ (ฉบับที่ ๓) นั้นเสีย

มาตรา ๕ คำว่า “หมวด ๑๐ และ ๑๑ มาตรา ๒๑, ๒๒ และ ๒๓” แห่งพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๗ (ฉบับที่ ๓) ให้แก่เป็นหมวด ๙ และ ๑๐ มาตรา ๑๙, ๒๐ และ ๒๑ ตามลำดับ

มาตรา ๖ ให้เพิ่มความต่อไปนี้เป็นหมวด ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๗ (ฉบับที่ ๓)

“หมวด ๑๑ สำนักพระราชวัง

มาตรา ๒๒ ให้สำนักพระราชวังเป็นทบวงการเมืองมีอำนาจหน้าที่จัดการพระราชวังตลอดจนการดูแลรักษาทรัพย์สินและผลประโยชน์ของพระมหากษัตริย์ และให้อยู่ในบังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรี”

มาตรา ๗ ให้เพิ่มความต่อไปนี้เป็นหมวด ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๗ (ฉบับที่ ๓)

“หมวด ๑๒

สำนักงานราชเลขาณูการในพระองค์

มาตรา ๒๓ ให้สำนักงานราชเลขาณูการในพระองค์เป็นทบวงการเมือง มีอำนาจหน้าที่จัดการสารบรรณและการในพระองค์พระมหากษัตริย์ และให้อยู่ในบังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรี”

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา

นายกรัฐมนตรี

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๑๒๒๕ วันที่ ๑๑

สิงหาคม ๒๔๗๘)

เอกสารหมายเลข ๗

พระราชกฤษฎีกา

จัดวางระเบียบราชการในสำนักพระราชวัง

และสำนักงานราชเลขาธิการในพระองค์

พุทธศักราช ๒๔๗๘

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร

ลงวันที่ ๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗)

อาทิตยทิพอาภา

เจ้าพระยายมราช

ตราไว้ ณ วันที่ ๑๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

โดยที่เห็นสมควรจัดวางระเบียบราชการในสำนักพระราชวัง และ
สำนักงานราชเลขาธิการในพระองค์ เนื่องด้วยบทพระราชบัญญัติปรับปรุง
กระทรวง ทบวง กรม แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๘

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงให้ตราพระราชกฤษฎีกาขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชกฤษฎีกาให้เรียกว่า “พระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการในสำนักพระราชวัง และสำนักงานเลขานุการในพระองค์ พุทธศักราช ๒๔๗๔”

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชกฤษฎีกาตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๔ เป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการสำนักงานและกรมในกระทรวงวัง พุทธศักราช ๒๔๗๖ กับให้ยกเลิกบรรดาพระราชกฤษฎีกากฎและข้อบังคับอื่น ๆ ในส่วนที่มีข้อความขัดหรือแย้งกับพระราชกฤษฎีกานี้

มาตรา ๔ สำนักพระราชวัง แบ่งส่วนราชการ ดังนี้

๑. สำนักงานเลขานุการ แบ่งเป็น ๔ แผนก

(๑) แผนกสารบรรณ (๒) แผนกทนายและทะเบียน

(๓) แผนกคลัง (๔) แผนกพัสดุ

๒. กองมหาดเล็ก แบ่งเป็น ๓ แผนก

(๑) แผนกกลาง (๒) แผนกรับใช้ (๓) แผนกชาวที่

๓. กองวัง และพระราชพิธี แบ่งเป็น ๓ แผนก

(๑) แผนกตำราวัง (๒) แผนกพระราชพิธี

(๓) แผนกพระราชพาหนะ

๔. สำนักงานพระคลังข้างที่

มาตรา ๕ สำนักงานราชเลขาณการในพระองค์ แบ่งเป็น ๒ แผนก

(๑) แผนกกลาง (๒) แผนกการในพระองค์

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา

นายกรัฐมนตรี

(คัดจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๑๒๔๔

วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๔๗๘)

(๓๗)

คติกรรมพระพุทธภาษิต

เพื่ออนุสรณ์

คุณอรุณ จันทรางค์

อดีตผู้อำนวยการพระคลังข้างที่

ปณณฺวา พุทฺธิสมฺปนฺโน

วิชานวิธิโกวิท

กาลณญฺ สมณญฺ จ

ส ราชวสี วเส ฯ

ผู้มีปัญญา ถึงพร้อมด้วยความรู้ ฉลาดในวิธีจัดการงาน

รู้จักและรู้สมัย เขาพึงอยู่ในราชการได้ ฯ

พระพุทธภาษิตนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในขุททกนิกาย
ชาตก มหาวรรค มีความว่า บุคคลผู้มีปัญญา จะเป็นสชาติปัญญา—ปัญญา
ติดมาแต่กำเนิด หรือภาวนาปัญญา—ปัญญาเกิดจากการอบรม ด้วยการ
ศึกษาวิชาการต่าง ๆ ด้วยการฟัง หรือแม้ด้วยความคิดที่ถูกต้องตามความ
เป็นจริง แล้วอบรมสั่งสมไว้ให้มากจนเป็นพหูสูตรก็ตามเป็นผู้มีความรู้ที่ใช้
การใด ที่เรียกว่าปาริหาริกปัญญา หรือมีความรู้รักษาดนรอตเป็นยอดดี คือ

มีความรู้ที่จะรักษาตนให้คงอยู่ในความงามความดีและความบริสุทธิ์ ที่เรียกว่านิปถหรือเนปถปัญญก็ตาม สามารถใช้ความรู้นั้น ๆ ในวิธีที่จะจัดการงานต่าง ๆ อันเป็นหน้าที่ จนใดเชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในวิธีจัดการงาน เพราะจัดให้เหมาะสมแก่กาลและสมัยที่ตนรู้ดีแล้วว่า ควรไม่ควรเพียงไร คือในการด่วนก็ควรด่วน ในการช้าก็ควรช้า ในสมัยใดควรจัดอย่างไร เป็นต้น บุคคลใด มีปัญญา มีความรู้ มีความฉลาดเช่นนั้น บุคคลนั้นพึงอยู่ในราชการได้ เพราะจักไม่ทำให้เสียราชการ ฯ

คุณอรุณ จันทรางศุ อดีตผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ ข้าพเจ้าพึงรู้จัก เมื่อได้รับตำแหน่งหน้าที่เป็นเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม และนับตั้งแต่ได้รู้จักคุ้นเคยกันมาแล้ว ข้าพเจ้าเห็นชัดว่า คุณอรุณ จันทรางศุ เป็นผู้มีความซื่อสัตย์และคุณวุฒิสมควรอย่างยิ่งแก่ความเป็นข้าราชการในพระราชสำนัก ในตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ ความซื่อสัตย์จะพึงเห็นได้ ในฐานะที่ข้าพเจ้าได้รับเลือกให้เป็นเจ้าอาวาสใหม่ และวัดเบญจมบพิตรเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ยังไม่ค่อยมีความรู้ในงานของวัดเบญจมบพิตรดี ถึงแม้จะได้รับทราบจากเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณมหาเถระ พระอุปัชฌาย์ บ้างก็เพียงเล็กน้อย แต่ได้อาศัย คุณอรุณ จันทรางศุ ผู้มีปัญญาได้เมตตาชี้แจงให้ทราบว่า วัดเบญจมบพิตร เป็นพระอารามในพระบรมราชูปถัมภ์ และพระคลังข้างที่เป็นมรรคทายกในพระปรมาภิไธย และได้พิจารณาต่อข้าพเจ้าที่จะทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกรผู้ช่วยชวนชวนให้สวดแต่ทางวัดจะพึงใช้สอยเป็นประการใด ซึ่งคุณอรุณ จันทรางศุ ก็ได้ปฏิบัติตรงตามคำปาวารณานั้นตลอดมา จน

เป็นเหตุให้เกิดผลดีแก่วัดเบญจมบพิตรเป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าและพระสงฆ์
ผู้ใหญ่ในวัดเบญจมบพิตรต่างมีความซาบซึ้งในผลงานนั้น ๆ ที่ คุณอรุณ
จันทรางศุ ได้ปฏิบัติไปเป็นอย่างดี และคณะกรรมการมูลนิธิเบญจมบพิตร
ก็เห็นพ้องกับข้าพเจ้าที่ขอให้ยกย่องผู้อำนวยความสะดวกข้างนี้ (คุณอรุณ
จันทรางศุ ในขณะนั้น) เป็นที่ปรึกษาของมูลนิธิเบญจมบพิตร โดย
ตำแหน่ง ฯ

บัดนี้ คุณอรุณ จันทรางศุ ได้จากไปสู่สุคติภพแล้ว ข้าพเจ้าขอ
ประกาศคุณความดีที่มีต่อข้าพเจ้าและวัดเบญจมบพิตรไว้ ณ โอกาสนี้ และขอ
ตั้งถ้อยคำเจตอธิษฐาน ขออานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัยและอานิสสงฆ์แห่งกุศล
ความดีที่ได้สร้างไว้ จงเป็นปัจจัยให้คุณอรุณ จันทรางศุ ได้ประสบอิฏฐ-
วิบูลย์มณูญผลอันพึงปรารถนาในคติวิสัยสัมปรายภพสมกับฐานะทุกประการ ฯ

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

พระธรรมกิตติโสภณ

เจ้าอาวาส

๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๐

คำไว้อาลัย

ของ

ประธานองคมนตรี

ในฐานที่ได้ร่วมราชการด้วยกันมา ข้าพเจ้า
ขอไว้อาลัยแด่ นายอรุณ จันทรางศุ ในโอกาส
ที่จะได้รับพระราชทานเพลิงศพด้วย

ธำนิวัต

กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๑๐

คำไว้อาลัย

ของ

นายศรีเสนา สมบัติศิริ

องคมนตรี

ในการพระราชทานเพลิงศพนายอรุณ จันทรางศุ ผู้อำนวยการ
พระคลังข้างที่ เจ้าภาพได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัยเพื่อลงพิมพ์ใน
หนังสือแจกเป็นอนุสรณ์ ข้าพเจ้าขอสนองคำขอนี้ด้วยความเต็มใจ ข้าพเจ้า
ได้รู้จักนายอรุณ ในเมื่อได้รับราชการร่วมกันตอนนั้นปลายชีวิตของนายอรุณ
แต่พอสังเกตได้ว่า นายอรุณเป็นผู้ได้ศึกษาและใช้วิชาความรู้มาเป็นประโยชน์
แก่ราชการอย่างดี มีนิสัยใจคอซื่อสัตย์ สำนึกในความรับผิดชอบและ
โอบอ้อมอารีแก่เพื่อนฝูงตลอดผู้น้อยทั่วไป โดยเฉพาะเมื่อข้าพเจ้าได้ติดต่อกับ
ด้วยข้อราชการหรืองานส่วนตัวครั้งใดได้ผลเป็นที่เรียบร้อยทุกครั้ง ข้าพเจ้า
เศร้าเสียใจในมรณกรรมของนายอรุณ และอดระลึกรังไม่ได้ ด้วยคุณงาม
ความดีที่นายอรุณได้ทำไปในขณะมีชีวิตอยู่นั้นจงกลั่นดาลให้วิญญาณอัน
บริสุทธิ์ของนายอรุณ จันทรางศุ ได้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพทุกประการ.

คำไว้อาลัย

ของ

องคมนตรี อดีตประธานกรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่

เจ้าภาพได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัย คุณอรุณ จันทรางศุ
อดีตผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ เพื่อพิมพ์ในงานรับพระราชทานเพลิงศพ
ข้าพเจ้ายินดีเขียนให้ เพราะเท่ากับได้ถ่ายทอดความอาลัยทางจิตใจของ
ข้าพเจ้าที่มีต่อผู้วายชนม์ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร และได้เป็นอนุสรณ์
ถึงมิตรผู้เคยร่วมราชการในพระองค์กันมาด้วย

เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งเลขาธิการ
พระราชวัง คุณอรุณ จันทรางศุ รับราชการในสำนักงานพระคลังข้างที่
ก่อนแล้ว ต่อมาโดยหน้าที่ราชการทำให้ข้าพเจ้ารู้จักคุ้นเคยและได้สังเกตใน
ด้านความซื่อสัตย์สุจริตและสมรรถภาพของงาน เพราะราชการในหน้าที่ของ
สำนักงานนี้เป็นการจัดผลประโยชน์ของทรัพย์สิน ซึ่งเกี่ยวกับการเงินทั้งนั้น
เมื่อปรากฏว่า คุณอรุณ จันทรางศุ เป็นคนซื่อสัตย์สุจริตและเอาใจใส่ต่อ
หน้าที่การงานเป็นอย่างดี ดังนั้น เมื่อตำแหน่งผู้อำนวยการพระคลังข้างที่
ว่างลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คุณอรุณฯ เลื่อนขึ้นดำรงตำแหน่ง
นั้น และได้ปฏิบัติงานในหน้าที่นั้นด้วยความเรียบร้อยตลอดมาจนถึงบั้นปลาย
ของชีวิต

เมื่อคุณอรุณ ๑ ล้มเจ็บในครั้งหลังนี้ ตอนแรกข้าพเจ้าไม่สู้เป็นห่วง เพราะคิดว่าอาการคงจะไม่มากนัก ต่อมาได้ทราบว่าอาการไม่ดีขึ้นแต่กลับทรุดหนักลง จึงได้โทรศัพท์ขอให้ไปรับการรักษาในโรงพยาบาล แต่เมื่อไปโรงพยาบาลก็เป็นการสายเกินไปเสียแล้ว ถึงแม้จะได้รับการรักษาพยาบาลเป็นอย่างดี คุณอรุณ ๑ ก็ต้องจากพวกเราไป ทั้งความอาลัยและเสียใจไว้แก่บรรดาญาติมิตร โดยเฉพาะข้าพเจ้า

คุณอรุณ ๑ เป็นคนดีของทางราชการ และเป็นมิตรที่ดีของเพื่อน ๆ จึงเชื่อว่าไม่แต่ข้าพเจ้าเท่านั้น ทุกคนที่เคยคบหาสมาคมกับคุณอรุณ ๑ จะต้องเสียใจและเสียใจเมื่อคุณอรุณ ๑ จากไปในวัยที่ยังไม่สมควร

ขอคุณงามความดีที่คุณอรุณ ๑ ได้สร้างสมมา จงเป็นบัจจันอันนำมาให้วิญญาณไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยดีทุกประการ.

พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์

คำไว้อาลัย

ของ

ประธานกรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่

เมื่อข้าพเจ้าเข้าไปรับราชการในสำนักพระราชวัง จึงได้มีโอกาสรู้จักคุณอรุณ นับว่าเป็นระยะเวลาไม่นานนี้นัก ขณะนั้นคุณอรุณก็ได้เป็นผู้อำนวยการพระคลังข้างที่แล้ว ได้พบกันบ้างเป็นครั้งคราว เพราะที่ทำงานของคุณอรุณและข้าพเจ้าอยู่คนละด้าน มีทางเข้าออกกันคนละทาง กระนั้นก็ตามพบกันครั้งใด คุณอรุณจะต้องให้ความเป็นกันเองแสดงถึงไมตรีจิตเหมือนกับเราเคยได้รู้จักสนิทสนมคุ้นเคยกันมานานปี และยังได้มีน้ำใจเผื่อแผ่มาถึงครอบครัวของข้าพเจ้าด้วย ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณอรุณ เป็นผู้ที่ได้ให้ความอบอุ่นทางใจในสำนักงานแห่งใหม่ที่เข้ามาทำอยู่

ระยะหลังเราต้องทำงานติดต่อกันโดยตรง ยิ่งทำให้ข้าพเจ้าแน่ใจว่าความรู้สึกที่ข้าพเจ้ามีต่อคุณอรุณในระยะแรก ๆ นั้น ถูกต้องทุกประการ นอกจากอภัยยศและน้ำใจอันดีงามแล้ว ในด้านหน้าที่ราชการ คุณอรุณยังเป็นผู้ที่มีความสามารถทำงานในหน้าที่เป็นอย่างดี ข้าพเจ้าทราบว่หน้าที่นี้ นอกจากงานประจำที่ต้องทำที่สำนักงานแล้วยังต้องงานติดต่อกับบุคคลภายนอกอยู่เป็นเนืองนิจ ทั้งที่เขาเหล่านั้นเป็นบุคคลที่รู้จักและไม่เคยรู้จัก ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ที่จะต้องขบคิดและหาทางแก้ไขเพื่อให้ผลงานดำเนินไป

อย่างดีที่สุดให้ได้รับประโยชน์ทุก ๆ ด้าน และไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
เสียเปรียบต่อผู้อื่นได้ คุณเอรุณมีปฏิภาณและใช้ความไหวพริบประกอบด้วยความ
ซื่อสัตย์ตั้งใจปฏิบัติงานในหน้าที่ได้ดีเรียบร้อย เป็นที่วางใจได้เสมอมา
เป็นผู้ที่เหมาะสมกับงานในตำแหน่งที่สุด เมื่อคุณเอรุณมาด่วนจากไปในเวลา
ที่ยังไม่สมควรเช่นนี้ ก็ย่อมก่อให้เกิดความโศกเศร้าและเสียายเป็นอย่างยิ่ง
เพราะคุณเอรุณยังมีโอกาสที่จะได้ใช้ความสามารถดังที่ได้ปรากฏมาแล้วสนอง
พระเดชพระคุณต่อไปได้อีกนานปี แต่การตายเป็นของที่เราทุกคนหลีกเลี่ยง
ไม่ได้ เมื่อถึงคราวถึงเวลาก็ก่อตั้งเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม
ก็ตามกุศลผลบุญที่คุณเอรุณได้สร้างสมไว้ในภพนี้ คงจะช่วยสนองให้คุณเอรุณ
ได้มีความสุขในสัมปรายภพอย่างแน่นอน

ภักดิ์ อิศรเสนา ณ อยุธยา

คำไว้อาลัย

ของ

กรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่

ข้าพเจ้าได้ร่วมงานกับคุณอรุณ จันทรางศุ เมื่อมาเป็น
กรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ แม้
จะเป็นเวลาไม่นานนัก ก็มีโอกาสดำเนินการรู้จักอรรถาธิบาย
อันดีงาม และได้เห็นความรอบรู้ความสามารถในหน้าที่อย่าง
ดีเยี่ยมของคุณอรุณด้วย ทั้งได้รับความร่วมมือจากคุณอรุณ
เป็นอย่างดีตลอดมา เมื่อคุณอรุณต้องมาจากไปในเวลาที่ยัง
ไม่สมควรเช่นนั้น จึงขอแสดงความเสีย悼และอาลัยในวาระ
ที่สลดด้วย.

วงศานุวัตร เทวกุล

(หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล)

๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๐

คำไว้อาลัย

ของ

กรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่

เสียดายคนดี

ข้าพเจ้ารู้จักคุณอรุณ จันทวางสุ ในฐานะที่เป็นข้าราชการสำนักพระราชวังด้วยกัน แรกเริ่มที่รู้จักกัน คุณอรุณ ฯ ยังไม่ได้เป็นผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ ขณะนั้นข้าพเจ้าเป็นกรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่อยู่ด้วยคนหนึ่ง ต่อมาเมื่อข้าพเจ้าได้กลับเข้ามาบริหารราชการในสำนักพระราชวัง มีตำแหน่งเป็นรองเลขาธิการแล้ว และคุณอรุณ ฯ ได้เลื่อนขึ้นเป็นผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ โดยหน้าที่ราชการทำให้ได้พบปะกันอยู่เสมอ จึงได้รู้จักคุณอรุณ ฯ ดีทั้งทางราชการและส่วนตัว นับเวลาที่ข้าพเจ้ารู้จักคุณอรุณ ฯ มากี่ราว ๑๕ ปีเท่านั้น แต่รู้สึกเสมือนว่าได้คุ้นเคยสนิทสนมกันมาเป็นเวลายาวนาน ข้าพเจ้าต่างวัยกว่าคุณอรุณมาก ขณะนั้นข้าพเจ้ามีอายุ ๗๒ ปีแล้ว ได้รู้จักใครต่อใครมามาก บางคนก็ชอบพอกันแต่แรกพบปะกัน เมื่อได้สมาคมติดต่อร่วมงานกันมากเข้ากลับไม่ชอบกันไปก็มี บางคนไม่ชอบกันแต่แรก ๆ แต่เมื่อจำเป็นต้องติดต่อร่วมงานกันบ่อยบ่อยกลับชอบพอกันยิ่งขึ้นก็มี สำหรับคุณอรุณ ฯ กับข้าพเจ้านั้น เป็นคนละอย่างกับที่กล่าวมาข้างต้น เพราะ

ข้าพเจ้ามีความชอบพอกคุณอรุณ ฯ ตั้งแต่แรกพบปะรู้จักกันแล้วเมื่อมีราชการ
ต้องพบปะติดต่อกันบ่อย ๆ ยิ่งทำให้ข้าพเจ้าชอบและพอใจมากขึ้นตามลำดับ
เพราะได้เห็นนิสัยใจคอ ความประพฤติ ของคุณอรุณ ฯ เป็นไปในทาง
บริสุทธิ์ เป็ดเผย ตรงไปตรงมา ไม่มีลับลมคมใน และวางตัวเสมอต้นเสมอ
ปลาย มีความจงรักภักดีอย่างมั่นคง ประกอบกับเป็นผู้มีหลักฐานดี สมควร
ได้รับความไว้วางใจในทางราชการ ในทางส่วนตัวข้าพเจ้าได้ให้ความสนิท
สนมเป็นกันเอง และได้ให้ความเชื่อถือเสมือนเป็นญาติที่ใกล้ชิดผู้หนึ่ง

การบริหารราชการในหน้าที่ ดูแลรักษาและจัดหาผลประโยชน์ของ
พระคลังข้างที่นั้น จะอาศัยแต่สติปัญญาและวิชาความรู้แต่อย่างเดียวหาได้ไม่
ยังต้องอาศัยความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจากผู้น้อยได้บังคับบัญชาด้วย
โดยที่คุณอรุณ ฯ เป็นผู้มีความซื่อตรงต่อหน้าที่และต่อคนทั่วไป มีความยุติ
ธรรมประกอบด้วยความเมตตากรุณาไม่ถือพวกถือพวก และนึกถึงประโยชน์
ของผู้น้อยได้บังคับบัญชาก่อนของตัวเองเสมอ ผู้น้อยได้บังคับบัญชาจึงมี
ความเชื่อถือ เคารพ ยำเกรง ทำให้ราชการในพระคลังข้างที่ดำเนินไปโดย
เรียบร้อยและมีผลประโยชน์ดีตลอดมา ดังนั้นว่า คุณอรุณ จันทรางศุเป็น
ผู้มี ความสามารถ ผู้หนึ่ง

อันว่า ผู้มีความสามารถ นั้น ล้นเกล้า ฯ พระบาทสมเด็จพระ-
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ว่า “เป็นผู้ที่

อาจจะทำางานให้เป็นผลสำเร็จได้ก็ ยิ่งกว่าผู้ที่มีโอกาสเท่า ๆ
กัน” (จากหนังสือ หลักราชการ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์ และโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์แจกข้าราชการ ถือเป็น
พระราชนิยมสำหรับใช้เป็นหลักปฏิบัติราชการ เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๕๗)

การสูญเสียคุณธรรม จันทรางศุ คนดีที่มีความสามารถในครั้งนั้น ผู้ที่
คุ้นเคยเกี่ยวข้องในทางราชการหรือส่วนตัว ทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อย ย่อมจะมี
ความเสียใจและเสียตายทั่วกัน

ขอดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ เทอญ.

พระยาบำเรอภักดิ์

๑๘/ ๑๒/ ๑๐

คำไว้อาลัย

ของ

กรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่

คุณอรุณ จันทรางศุ ได้เป็นกรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่
ร่วมกับข้าพเจ้ามาเป็นเวลานานหลายปี จึงพอจะทราบนิสัยใจคอของท่านผู้
ได้ตามสมควร คุณอรุณ เป็นผู้ที่มีใจโอบอ้อมอารีมีเมตตาจิตแก่ผู้ที่อยู่ภายใต้
การบังคับบัญชาของท่านโดยทั่ว ๆ ไป บางครั้งท่านยังยอมเสียสละผล
ประโยชน์ส่วนตัวที่ท่านมีสิทธิจะได้เพื่อแผ้วถางให้แก่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของท่าน
ทั่วหน้ากันด้วย

สำหรับหน้าที่การงานที่ท่านดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ ท่านก็ได้
ปฏิบัติการทำงานไปตามระเบียบแบบแผนไม่มีอะไรบกพร่อง เมื่อถึงคราวที่จะ
พิจารณาความดีความชอบของพนักงานเจ้าหน้าที่ ท่านก็ได้ทำรายละเอียด
เสนอคณะกรรมการอำนวยการเพื่อพิจารณาอนุมัติทุกรายไป เกี่ยวแก่ตำแหน่ง
กรรมการและเลขานุการ ฯ เมื่อมีเรื่องราวที่จะต้องเสนอกรรมการอำนวยการ
พิจารณาอนุมัติในเมื่อสำนักงานมีเรื่องเกี่ยวแก่ส่วนได้เสียของสำนักงานต่อ
บุคคลภายนอกแล้ว ท่านก็ได้พิจารณาไตร่ตรองโดยรอบคอบแถลงข้อเท็จ

จึงผลได้ผลเสียให้คณะกรรมการอำนวยการได้ทราบโดยละเอียดดีถ้วนเป็น
การสะดวกแก่การที่คณะกรรมการอำนวยการจะพิจารณาวินิจฉัยลงมติให้ถูก
ต้องไม่เกิดการเสียหายแก่สำนักงาน

เมื่อคุณอรุณได้ส่งกลับไปเสียก่อนในเมื่ออายุยังไม่สมควรจะถึง
คราว จึงเป็นที่น่าเสียดายและเศร้าสลดเป็นอย่างยิ่ง ขอวิญญานของท่านที่
สิงสู่อยู่ ณ ที่ใดก็ตาม จงได้รับแต่ความสงบสุขตลอดไปเทอญ.

แนบ พหลโยธิน

๑๐/๑๑/๒๕๑๐

คำไว้อาลัย

ของ

กรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่

ข้าพเจ้าเคยร่วมรับราชการในกรมบัญชีกลาง สังกัดเดียวกับ
คุณอรุณ เมื่อก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อข้าพเจ้าย้ายมาสังกัด
คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินแล้ว ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๗ คุณอรุณ
ก็ได้ย้ายมารับราชการสำนักพระราชวัง และได้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ
พระคลังข้างที่ เป็นที่สุด

คุณอรุณ มีนิสัยสุภาพเรียบร้อย เพื่อนฝูงนิยมรักใคร่มากมาย
เมื่อชีวิตราชการก้าวหน้ามาจนดำรงตำแหน่งหัวหน้าสำนักงาน จึงเป็นผู้ใหญ่
ที่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา เคารพนับถือ

ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้ารู้จักคุ้นเคยกับคุณอรุณ ทั้งในทางราชการ
และส่วนตัว ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินว่า คุณอรุณ ได้ทำให้ผู้ใดเดือดร้อน
ข้าพเจ้าได้ยินแต่คำเยินยอ สรรเสริญ ในการที่คุณอรุณ กรุณาช่วยเหลือ
ให้พ้นจากข้อขัดข้องและความเดือดร้อน

ข้าพเจ้าขอสรุปว่า คุณอรุณ ได้วางตนเหมาะสมโดยแท้ ใน
ตำแหน่งผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ รักษาผลประโยชน์ของสำนักงาน และ

พยายามให้เกิดผลดีแก่กองทุนต่าง ๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบอย่างจริงจังเหนือ
อื่นใด

การจากไปของคุณอรุณ แม้จะเป็นไปตามธรรมดาโลก แต่ก็ยอม
เป็นที่สลดใจและเสียดายเป็นอย่างยิ่ง คุณงามความดี เกียรติยศ ชื่อเสียง
ที่คุณอรุณ ได้พากเพียรก่อสร้างไว้ จะเป็นสิ่งเตือนใจให้ญาติมิตรทั้งหลาย
ระลึกถึงไปตลอดกาลอันยาวนาน

ข้าพเจ้า ขออัญเชิญอานุภาพแห่งคุณพระศรีวิรัตนตรัย และอานิสงส์
แห่งคุณความดีและบุญกุศลทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญ จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณ
ของคุณอรุณ ประสบอิริยวิบูลมณูญผล และความสงบสุขในสัมปรายภพตลอด
ไปเทอญ.

เลือน ฐัมมกล

คำไว้อาลัย

ของ

กรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่

แต่อรุณแวน

คุณอรุณ จันทรางศุ จากไปอย่างไม่มีวันกลับ ถึงแม้จะเป็น
เรื่องของ “อนิจจา วต สงขารา” ก็สุดจะห้ามความอาลัยไว้ได้ เพราะ
คุณอรุณจากไปก่อนวัยอันสมควร

คุณอรุณเคยรับราชการรุ่นเดียวกันที่กรมบัญชีกลาง เพราะการที่มี
ชื่อพ้องกัน คุณอรุณสวมแว่นเพราะสายตาสั้น เพื่อน ๆ จึงเรียกกันว่า
อรุณแวน ส่วนผมเป็นคนสูงผอม จึงได้ฉายาว่าอรุณโย่ง เป็นที่รู้จักทั่วไป
ในกรม ในสมัยนั้น เล่นแบดมินตันกันเป็นประจำ และอรุณแวนเป็นผู้มี
ฝีมือดีที่สุดคนหนึ่ง เพราะใจเย็น มือไว ลูกไม้มาก พวกที่สู้ไม่ได้บางทีทำ
ให้ถอดแว่นตักันเพื่อจะเอาชนะบ้าง แต่อรุณแวนหัวร่อเฉย ไม่ยอมถอด

อรุณแวนย้ายจากกรมบัญชีกลางไปสำนักงานพระคลังข้างที่ ซึ่งต่อ
มาก็ได้เป็นผู้อำนวยการ ได้ร่วมงานกันอีกครั้งในขณะผมเป็นกรรมการ
อำนวยการพระคลังข้างที่ผู้หนึ่ง แต่ก็ไม่นานนัก จู่ ๆ ก็ได้ข่าวป่วย หมอ
ห้ามเยี่ยม ใจไม่นึกว่าจะร้ายแรงนัก แต่ก็ผิดคาด

อรุณแวนเคยพอญการบ้วยหนัก ๆ มาแล้วถึงสองครั้ง ต้องผ่าตัดที่
คอ—เกี่ยวกับโรคปอด—แต่ก็รักษาให้หายปลอดภัยมาได้ แต่มาครั้งนี้โรค
ภัยไม่ยอมให้โอกาสแก่อรุณแวนอีกเป็นครั้งที่ ๓

อรุณแวนเป็นคนดีเพื่อน ๆ เรียกว่า เสมอต้นเสมอปลาย เป็น
เพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นนักกีฬาทั้งในร่มกลางแจ้ง เข้ากับเพื่อนฝูงได้ทุก
โอกาส

ทางราชการ เพื่อน ๆ ครอบครัวยุ ได้สูญเสียผู้มีความสามารถ
เพื่อนที่ดี และหัวหน้าครอบครัวที่ดีไปแล้ว ได้แต่อาลัยและระลึกถึง แต่
อย่าง อรุณแวน ซึ่งได้ประกอบกรรมดีไว้ในขณะมีชีวิตอยู่ ประกอบกับกุศลที่
ครอบครัวยุ ญาติ มิตร ได้บำเพ็ญให้ คงเป็นผลให้อรุณแวนประสบความสำเร็จ
ในสัมปรายภพเป็นอย่างดี.

อรุณ ทพพระวงศ์
กรมธนารักษ์

คำไว้อาลัย

ของ

กรรมการอำนวยการพระคลังข้างที่

คุณอรุณ จันทรางศุ อายุ ๕๔ ปี ข้าพเจ้าได้รู้จักกับคุณอรุณ ตั้งแต่
คุณอรุณรับราชการอยู่ที่กรมบัญชีกลางเมื่อ ๒๕ ปีมาแล้ว แต่เนื่องจาก
คุณอรุณเป็นเพื่อนเกลอสนิทสนมกับคุณพระพิจิตรราชสาส์น ผู้เป็นน้ำของ
ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงมองคุณอรุณในฐานะเพื่อนของญาติผู้ใหญ่ตลอดมา ทั้งที่
ความจริงคุณอรุณก็แก่กว่าข้าพเจ้าไม่กี่ปีนัก คุณอรุณที่ข้าพเจ้ารู้จักกัน เป็นคน
ซื่อ เป็นคนตรง และเป็นนักกีฬา แทบจะกล่าวได้ว่า ไม่เคยขาดสนามมวย
แม้แต่นัดเดียว ฉะนั้นเมื่อได้รับทราบจากคุณอรุณเองว่าจะโอนไปรับราชการ
ที่สำนักงานพระคลังข้างที่ เมื่อราวปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ข้าพเจ้ารู้สึกในขณะนั้น
ทันทีว่าผู้ใหญ่ทางสำนักพระราชวัง มีนัยน์ตาแหลมเหลือเกิน ที่เลือกเอา
คุณอรุณไปไซ้ เพราะคุณอรุณเหมาะสมกับตำแหน่งงานที่สำนักงานพระคลัง
ข้างที่เป็นที่สุด และก็ปรากฏผลงานของคุณอรุณเป็นดังที่ข้าพเจ้าคาดคิดไว้
จริง ๆ ฉะนั้นเมื่อคุณอรุณมาด่วนถึงมรณกรรมเสียก่อนเวลาอันสมควรเช่นนั้น
จึงเป็นการขาดไปอย่างมากมายนะ ขาดทั้งมิตรของพวกเรา และขาดทั้งผู้เป็น
หลักสำคัญของสำนักงานพระคลังข้างที่ด้วย ฯลฯ ขาดขาดมากเสียจริง ๆ จน
ไม่รู้จะสรรหาคำพูดใด ๆ มากล่าวให้สมกับความรู้สึกอันแท้จริง ณ ที่นี้ได้.

คำนี้ ขำญ เลขา

คำไว้อาลัย

ของ

ที่ปรึกษากฎหมายสำนักงานพระคลังข้างที่

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสร่วมงานกับคุณอรุณ จันทรางศุ ผู้อำนวยการ
พระคลังข้างที่ มาหลายปี คุณอรุณ จันทรางศุ เป็นคนละเอียดถี่ถ้วน และ
ทำงานด้วยความรอบคอบ เป็นคนสุภาพเรียบร้อย กิริยา อ่อนโยน
ในการทำงานติดต่อกับคุณอรุณ จันทรางศุ ข้าพเจ้าได้รับความสะดวกและ
สบายใจด้วยประการทั้งปวง ชาวที่คุณอรุณ จันทรางศุ ถึงแก่กรรม กระทบ
กระเทือนจิตใจข้าพเจ้ามาก เพราะเกิดขึ้นกะทันหัน โดยข้าพเจ้าไม่ได้ทราบ
ว่าป่วยมาก่อนเลย ข้าพเจ้าเชื่อว่าทุกคนที่รู้จักคุณอรุณ จันทรางศุ ก็คงรู้สึก
เช่นเดียวกัน แม้ว่าอายุจะเข้าหกสิบปีแล้ว แต่คุณอรุณ จันทรางศุ ก็ยัง
ปฏิบัติการงานได้ดี หากยังไม่ถึงถึงแก่กรรม ก็จะทำประโยชน์ได้อีก
มากมาย การสูญเสียคุณอรุณ จันทรางศุ ไปนี้ นับว่าเป็นการสูญเสีย
คนที่ดีจริงไปคนหนึ่ง ข้าพเจ้าได้แต่หวังว่าคุณอรุณ จันทรางศุ คงจะประสบ
แต่ความสุขในสัมปรายภพทุกประการ.

จำรูญเนติศาสตร์

๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๐

๘๓ อาคาร ๑๐

ราชดำเนิน พระนคร

คำไว้อาลัย

เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๑๐ เวลาประมาณ ๑๒.๐๐ น. เศษ
ข้าว่า “ ท่านผู้อำนวยการฯ เสีย ๙ แล้ว ” ทุกคนรู้สึกเศร้าสลดใจหาย
หึ่ง ๆ ที่ต่างก็หมั่นไปเยี่ยมตามข่าวคราวที่โรงพยาบาลแทบทุกวัน แต่ก็คิดว่า
ท่านคงจะไม่เป็นอะไรมากที่เหลือกกำลังจะรักษา จึงหวังว่าท่านคงจะหาย
ในไม่ช้า ไม่มีใครคาดคิดว่าท่านจะมาจากพวกเราไปรวดเร็วเช่นนี้

ท่านอดีตผู้อำนวยการพระคลังข้างที่ คุณอรุณ จันทรางศุ เป็นผู้
อริยาศยอ่อนโยน มีใจเมตตาปรานีต่อผู้น้อย มีความยุติธรรม จะใช้ใคร
ท่านไม่ใช้ด้วยอำนาจ ไม่มีความพยายามใคร เมื่อใครทำผิดท่านก็อบรม
ตักเตือนสั่งสอนด้วยดี ตลอดเวลา ๒๓ ปีที่ท่านได้ปกครองพวกเรา มา ท่าน
ปกครองเหมือนญาติผู้ใหญ่ที่สนิทในครัวเรือน ทุกคนรักท่าน เรียกท่านว่า
“ พ่อพระ ” เมื่อท่านจากไปก็รู้สึกเสียใจอย่างที่สุดและอาลัยระลึกถึงพระคุณ
ฉะนั้นในคราวพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ จึงตอบแทนพระคุณท่าน
โดยจัดพิมพ์หนังสือเรื่องเกี่ยวกับประวัติของสำนักงานพระคลังข้างที่ตั้งแต่เดิม
มาจนถึงปัจจุบันนี้ เพื่อเป็นความรู้สำหรับผู้สนใจ และเพื่อทำความเข้าใจ
ให้ทราบว่าสำนักงานพระคลังข้างที่ในปัจจุบันนี้ ปฏิบัติราชการอยู่อย่างไร
สำหรับอนุชนรุ่นหลังจะได้ศึกษาหาความรู้ต่อไปด้วย จึงได้ไปพบคุณกุลทรัพย์
เกษมณังกิจ หัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ซึ่งได้

ให้คุณสมชาย พุ่มสอาด ศ.บ. (โบราณคดี) ช่วยค้นคว้าเรียบเรียงประวัติ
สำนักงานพระคลังข้างที่และเลือกพระราชนิพนธ์ให้เรื่องหนึ่ง เป็นที่ซาบซึ้ง
จะเว้นขอบคุณในความกรุณานี้เสียมิได้

หากหนังสือนี้เป็นประโยชน์แก่ท่านผู้ใดมากหรือน้อยเพียงใดบ้าง
แล้ว ขอให้เป็นปัจจัยเพิ่มพูนเข้ากับกรรมดีทั้งปวงที่อดีตท่านผู้อำนวยการ ฯ
คุณอรุณ จันทรางศุ ประกอบไว้ขณะเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่พร้อมกับกุศลบุญ
ราศีที่พวกข้าพเจ้าได้บำเพ็ญอุทิศไปให้ จงเป็นพลว่ปัจจัยส่งเสริมให้วิญญาณ
อันบริสุทธิ์ของท่านจงไปสู่สุคติ เสวยทิพสมบัติในสรวงสวรรค์ ตามควรแก่
กตเวีย ในสัมปรายภพนี้ด้วยเทอญ.

ข้าราชการและพนักงานพระคลังข้างที่

๑๘ ธ.ค. ๒๕๑๐

ท้าวแสนปม

ปรารภ

เรื่องท้าวแสนปมเป็นเรื่อง ๑ ซึ่งผู้ที่ได้อ่านแล้วมักรู้สึกว่เหลือที่จะเชื่อได้ เพราะเหตุการณ์ที่เป็นไปในเรื่องนั้น เต็มไปด้วยปาฏิหาริย์ อันคนเราในสมัยนี้มีความรู้สึกกันว่ามีความรู้มากเกินที่จะเชื่อได้เสียแล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่มีใครมีใครใส่ใจถึงเรื่องท้าวแสนปม พอได้อ่านแล้วลงเนื้อเห็นเสียว่าเหลวแล้วก็เสียทั้ง ไม่พิจารณาต่อไปทีเดียว โดยเห็นว่าเสียเวลาเปล่าในการที่จะใช้ความคิดเพื่อพิจารณาเรื่องเช่นนี้

แต่ที่ทันสมัยถ้าคิดไปสักหน่อยก็จะรู้สึกได้ว่า อันที่จริงควรที่จะอยากรู้ต่อไปอยู่บ้างว่า ในเรื่องท้าวแสนปมนั้นจะมีความจริงอยู่เพียงไร เพราะท้าวแสนปมนี้ไม่ใช่คนอื่นไกลเลย เป็นพระบิดาสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ผู้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานคร จะว่าไม่เป็นคนสำคัญอย่างไรได้ เว้นเสียแต่ถ้าจะไม่เชื่อว่าสมเด็จพระรามาธิบดีเป็นลูกท้าวแสนปมที่เดียวกันนั้นแหละจนใจอยู่ แต่ถ้ายังเชื่อว่าสมเด็จพระรามาธิบดีเป็นลูกท้าวแสนปมอยู่แล้ว ก็คงจะต้องอยากรู้อย่างท้าวแสนปมนี้แท้จริงคือใคร และเรื่องราวของท่านผู้นี้จะมีมูลความจริงอยู่มากหรือน้อยเพียงใด

ข้าพเจ้าอยู่ในคนจำพวกซึ่งพอใจจะเชื่อว่า เรื่องราวแห่งอัจฉริยะบุคคล อันมีปรากฏอยู่ในตำนานต่าง ๆ โดยมากไม่ใช่ผูกแต่งขึ้นลอย ๆ เป็นนิยายเล่าเล่น โดยมากย่อมมีความจริงเป็นเค้าอยู่บ้าง เช่นเรื่องพระร่วง

ส่วนน้ำกับขอมคำดิน ซึ่งข้าพเจ้าได้อธิบายมาเรื่อง ๑ แล้วนั้นเป็นต้น ชนิด ๑ อีกชนิด ๑ เป็นเรื่องซึ่งไทยเราได้มาจากมัธยมประเทศ อย่างเช่นเรื่องพญากงส์พญาพาด ซึ่งเดินจากมัธยมประเทศ ไม่ใช่แค่ทางทิศตะวันออก ทั้งทางทิศตะวันตกก็ได้เดินไป ดังปรากฏอยู่ในเรื่อง “เอดิปอส” (CEdipos) ในหนังสือโยนิก (ครีก) เป็นต้น ส่วนเรื่องท้าวแสนปมนี้ สังเกตดูเค้าไม่เป็นเรื่องซึ่งมาจากต่างประเทศ เช่นเรื่องพญากงส์พญาพาด เพราะฉะนั้นจึงควรพยายามหาหลักฐานในเมืองเราเอง ก็พอได้บ้าง เพียงพอที่จะให้ข้าพเจ้าลองสันนิษฐานเรื่องได้ตามที่คาดคะเนว่าจะเป็นจริงอย่างไร

แต่ก่อนที่จะแสดงตามความสันนิษฐานของข้าพเจ้าเอง ควรที่จะนำเรื่องตำนานแสนปมมาเล่าไว้เป็นสังเขป ตามข้อความที่มีมาในต้นหนังสือพระราชพงศาวดารของกรมสมเด็จพระปรมานุชิต แล้วและอธิบายทางวิจารณ์ซึ่งได้ดำเนินมาเป็นลำดับ จนจับเค้าหลักฐานได้พอที่จะสันนิษฐานได้นั้นด้วยแล้วจึงจะได้แสดงเรื่องตามความสันนิษฐานของข้าพเจ้าเองสืบไป หวังใจว่าดังนี้จะเป็นหนทางที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายดีกว่าทางอื่น

ตำนานเดิม

ณ กาลก่อนล่วงมานานแล้ว มีเจ้าไทยผู้ ๑ ทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหม ได้รับกับพวกขอม ได้อาณาเขตลานนาไทย (คือมณฑลพายัพเดียวนี้) แล้วตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองเชียงแสน (พงศาวดารโยนกว่าอยู่ที่เมืองฝาง ซึ่งน่าจะถูก เพราะเมืองเชียงแสนนั้นปรากฏว่าสร้างภายหลังสมัยนั้นหลายร้อยปี)

ครั้นเมื่อราวจุลศักราช ๕๕๐ พ.ศ. ๑๗๓๑ มหาราชเมืองสตอง
(รามัญ) ได้ยกทัพมาตีพระนคร พระราชาในสมัยนั้นสู้ข้าศึกมิได้ จึงอพยพ
ไพร่บ้านพลเมืองหนีลงมาข้างใต้ มาพบเมืองร้างในแขวงเมืองกำแพงเพชร
ชื่อเมืองแปบ จึงสร้างเมืองขึ้นใหม่ให้นามว่านครไตรตรึงษ์ ตอนนั้นมี
กษัตริย์ได้เสวยราชย์ในนครไตรตรึงษ์สืบสันตติวงศ์กันลงมา ๔ ชั่ว

ท้าวไตรตรึงษ์ชั่วที่ ๔ นั้น มีราชธิดาอยู่องค์ ๑ ซึ่งมีรูปงามนัก อยู่
มาครั้ง ๑ เทวดาตกลงใจให้อยากเสวยมะเขือ พวกข้าทูลวงก์เที่ยวหาผาถวายเป็น
เสมอ ขณะนั้นมีชายทุกคน ๑ ชื่อนายแสนปม เพราะมีปมเต็มไปทั้งตัว
ปลุกมะเขือไว้เป็นอันมาก แต่ต้น ๑ ซึ่งอยู่ริมกระตอมแห่งนายแสนปมนี้มี
ผลใหญ่งามกว่าต้นอื่น ๆ โดยเหตุที่นายแสนปมถ่ายบัสสาวะรดอยู่เป็นประจำ
นายแสนปมทราบข่าวว่าพระราชาบิดาโปรดเสวยมะเขือ จึงนำมะเขือผลใหญ่
ของคนนั้นไปถวาย นางได้เสวยมะเขือนั้นเข้าไปไม่ช้าก็มีครรภ์ และเมื่อ
ถ้วนไตรมาสแล้วก็คลอดกุมารมาองค์ ๑

ท้าวไตรตรึงษ์อยากจะใคร่ทราบว่าใครเป็นบิดาแห่งพระกุมารนั้น
จึงให้ป้าवर้องเจ้านายขุนนางและราษฎรมาพร้อมกันในวัง ให้มีของกินดื่ม
ติดมือมาทุกคน และท้าวไตรตรึงษ์เสี่ยงทายว่า ถ้าใครเป็นบิดาพระกุมาร
ขอให้กุมารรับของแต่เฉพาะจากมือผู้นั้น พระกุมารก็มิได้รับของ ๆ ผู้ใด จน
นายแสนปมถือก้อนข้าวเย็นมาให้ พระกุมารจึงรับข้าวเย็นนั้นไปเสวย ท้าว
ไตรตรึงษ์ทรงพระพิโรธและละอาย ว่าพระธิดามีผิวไพร่เช่นนั้น จึงขับนาง
ออกจากนครไตรตรึงษ์ พร้อมด้วยนายแสนปมและกุมารผู้เป็นบุตร
นายแสนปมพานางกับกุมารไปในป่า ได้รับความลำบากเป็นอันมาก
จึงร่อนถึงพระอินทร์ ๆ จึงจำแลงเป็นวานรนำอินทเกศมาให้ไป ๑ นายแสน-

ปมก่ตักลงหนักให้ปมหายมีรูปร่างงดงาม แล้วตักนิมิตเมืองขึ้นใหม่เมือง ๑
สำเร็จดีเมื่อปีมะแม จุลศักราช ๖๘๑ พ.ศ. ๑๘๖๒ ให้นามเมืองว่าเทพนคร
และท้าวแสนปมขึ้นครองราชสมบัติในเมืองเทพนคร ทรงพระนามว่าพระ
เจ้าศิริไชยเชียงแสน ส่วนพระราชโอรสนั้น พระบิดาได้เอาทองคำทำพระอู่
ให้บรรทม จึงมีพระนามปรากฏสืบมาว่าเจ้าอู่ทอง ท้าวศิริไชยเชียงแสนอยู่
ในราชสมบัติ ๒๕ ปี ทิวศกเมื่อปีวอก จุลศักราช ๗๐๖ พ.ศ. ๑๘๘๗ พระ
เจ้าอู่ทองจึงรับราชสมบัติสืบพระวงศ์ต่อมา

วิจารณ์

เรื่องท้าวแสนปมตามตำนานมีมาเช่นนั้น ทำให้เป็นที่น่าจะนึกอยู่ว่า
คงต้องมีมูลความจริงอยู่บ้าง และอย่างน้อยศักราชปีทิวศกนั้น ก็มีเป็นของ
แน่นอนอยู่อย่างหนึ่งแล้ว เพราะฉะนั้นเรื่องนี้แท้จริงข้าพเจ้าได้นึกถึงอยู่นาน
แล้ว แต่ยังมีได้เอาใจใส่ใคร่ตรองให้ลึกซึ้งปานใดนัก จนเมื่อวันที่ ๒๔
มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๖ ข้าพเจ้าได้ ไปถึงเมืองอู่ทอง จึงเกิดโงะก้นขึ้น
ถึงพระเจ้าอู่ทอง องค์ซึ่งภายหลังได้ทรงสถาปนากรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา
ขึ้น ณ ตำบลหนองโสนนั้น ว่าสกุลของพระองค์นั้นเป็นมาอย่างไร

นักเลงโบราณคดีซึ่งอยู่ด้วยกัน ณ ที่นั้น มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระดำรงราชานุภาพ กับพระยาโบราณราชธานินทร์ เป็นอาทิ พร้อม
ด้วยตัวข้าพเจ้าลงความเห็นพร้อมกันว่า ไม่ใช่กำเนิดในวงศ์กษัตริย์เมือง
อู่ทองเป็นแน่ เพราะบรรดาหนังสือตำนานต่าง ๆ ที่มีกล่าวถึงสมเด็จพระรามา
ธิบดีย่อมกล่าวไว้ต่าง ๆ กัน ก็ถือว่าเป็นโอรสนายแสนปมซึ่งภายหลังได้เป็น

พระราชาครองเทพนคร ทรงพระนามว่าพระเจ้าศิริไชยเชียงแสนตั้ง
อย่าง ๑ อีกนัย ๑ คือพงศาวดารเห็นว่าเป็นลูกโชติกเศรษฐี ซึ่งอาณา
ประชาราษฎรได้พร้อมกันอัญเชิญขึ้นทรงราชย์ในเทพนคร เป็นปัญหาว่า
จะควรเชื่ออย่างไร หรือจะไม่เชื่อทั้ง ๒ อย่าง จึงมีข้อควรพิจารณาอยู่
ดังต่อไปนี้

(๑) ส่วนที่ว่าสมเด็จพระรามธิบดีเป็นลูกโชติกเศรษฐีนั้นไม่น่าเชื่อ
เพราะถ้าเป็นลูกเศรษฐีไหนจะได้รับเชิญขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน เพราะจะว่ามี
อภิไธยอะไรพิเศษอย่างทีกล่าวในส่วนพระร่วงนั้นก็หามิได้

(๒) ควรเชื่อข้างเป็นลูกท้าวศิริไชยเชียงแสนมากกว่า และยุติกัน
ต่อไปว่าท้าวศิริไชยเชียงแสนนั้นคงได้ทรงราชย์ในนครศิริไชยหรือศรีวิไชย
(คือที่เรียกนครปฐมบัดนี้) จึงได้มีนามว่าพระเจ้าศิริไชย ซึ่งถูกต้องตามแผน
โบราณอันใช้กันมาจนทุกวันนี้ เช่นเรียกเจ้าแก้วนรวิรุฬว่า “เจ้าเชียงใหม่”
ดังนี้เป็นตัวอย่าง

(๓) คราวนี้มีปัญหาว่า พระเจ้าศิริไชยเชียงแสนเองนั้นเป็นลูกเต้า
เหล่าใคร อันเป็นปัญหาที่ตอบยากอยู่ ข้อที่ว่าเป็นตาขี้ปมคนสามัญอยู่คน ๑
แล้วอยู่ๆ จะเกิดมีบุญญาธิการขึ้นมาจนได้เป็นพระยามหากษัตริย์นั้น ดูเป็น
การพิสดารที่จะเป็นไปได้ แม้แต่พระร่วง ซึ่งกล่าวว่ามียุทธิธิดาจนได้เป็น
พระเจ้ากรุงสุโขทัยนั้น ก็มีใช้คนสามัญ เป็นพ่อเมืองละโว้ ซึ่งนับว่าเป็นเจ้า
อยู่แล้ว ดังข้าพเจ้าได้อธิบายมาแล้วในเรื่อง “ขอมคำดิน” ของข้าพเจ้านั้น

(๔) นามแห่งท้าวแสนปม ซึ่งมีอยู่ว่าพระเจ้าศิริไชยเชียงแสนนั้น
ทำให้มีผู้ยากไร้ตอบว่า ท้าวแสนปมเป็นกษัตริย์วงศ์เชียงแสนหรือเชียง

ราย แต่เมื่อพิจารณาแล้วจะแลเห็นข้อคัดค้านอยู่ ๒ สถาน คือสถานที่ ๑
แม้ในตำนานแสนปมในต้นพงศาวดารกรุงเก่านั้นเอง ก็มีได้กล่าวว่าแสนปม
เป็นเชื้อวงศ์กษัตริย์เชียงแสนหรือเชียงราย เป็นแต่เป็นผู้ได้นำธิดาหัว
ไตรตรึงษ์ ซึ่งกล่าวว่าเป็นกษัตริย์เชียงแสนต่างหาก เหตุไฉนจึงจะเอาชื่อแห่ง
วงศ์ฝ่ายเมียไปใช้เรียกตัวเอง ดูไม่มีมูลอันใดเลย สถานที่ ๒ ตามตำนาน
โยนกมีข้อความปรากฏชัดอยู่ว่า ชุนเม็งรายเป็นผู้สร้างเมืองเชียงรายขึ้นเป็น
ราชธานี และได้ยู่ที่นั่นก่อนแล้วจึงได้ลงมาตีได้เมืองหริภุญไชย แล้วจึง
สร้างนครเชียงใหม่ ชุนเม็งรายนี้ตามจดหมายเหตุของโหรว่า สมภพเมื่อ
ณ วัน ๑ ๆ ๓ ค่ำปีจอ จุลศักราช ๖๐๐ พุทธศักราช ๑๘๗๑ และสร้างเมือง
เชียงใหม่เมื่อปีวอก จุลศักราช ๖๕๘ พุทธศักราช ๑๘๓๙ จึงเอาเชียงใหม่
เป็นราชธานีจนทิวศต ชุนไชยสงครามลูกชุนเม็งรายจึงกลับขึ้นไปยู่ที่เมือง
เชียงรายตามเดิม ส่วนเมืองเชียงแสนนั้น ตามตำนานโยนกว่า เมื่อ
จุลศักราช ๖๘๙ พุทธศักราช ๑๘๗๐ เจ้าแสนภู (หลานชุนเม็งราย)
ได้ราชสมบัติต่อชุนไชยสงครามผู้เป็นพระบิดา ชุนแสนภูได้ไปสร้างเมือง
เชียงแสนขึ้นเป็นราชธานี และชุนแสนภูนี้ทิวศตเมื่อจุลศักราช ๖๙๖
พุทธศักราช ๑๘๗๗

สรุปรวมความว่า เมืองเชียงรายนั้น ชุนเม็งรายได้สร้างขึ้นใน
ระหว่างจุลศักราช ๖๕๐ พ.ศ. ๑๘๒๑ (ซึ่งเป็นเวลาที่ชุนเม็งรายมีนามปรากฏ
ขึ้นแล้ว) กับจุลศักราช ๖๕๘ พ.ศ. ๑๘๓๙ ซึ่งเป็นปีสร้างนครเชียงใหม่
ส่วนเมืองเชียงแสนนั้น ชุนแสนภูได้สร้างขึ้นระหว่างจุลศักราช ๖๘๙
พ.ศ. ๑๘๗๐ กับจุลศักราช ๖๙๖ พ.ศ. ๑๘๗๗ แต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑

ซึ่งเรียกกันว่าพระเจ้าอุทองนั้น ในจดหมายเหตุของโหรว่าสมภพเมื่อ ๓ วัน ๒ ๑ ๕ คาบ ขาล จุลศักราช ๖๗๖ พ.ศ. ๑๘๕๗ เพราะฉะนั้นพระเจ้าศิริไชยเชียงแสนจะเป็นเชื่องค์เชียงแสน อันเป็นเมืองที่สร้างขึ้นภายหลังปัสสัมภพแห่งพระโอรสย่อมไม่ได้ด้วยเอง ส่วนข้อที่จะว่าเป็นเชื่องค์เชียงรายก็ไม่ถนัดเหมือนกัน เพราะในตำนานโยนก มีข้อความปรากฏชัดเจนอยู่ว่า ชุนเม็งรายผู้สร้างเมืองเชียงรายนั้นมีลูกหลานกี่คนและได้ครองเมืองใด ๆ บ้าง

(๕) เมื่อพิจารณาจากความดังกล่าวแล้วข้างบนนี้ จึงยุติติกันว่าพระเจ้าศิริไชยเชียงแสนไม่ใช่เชื่องค์เชียงแสนเชียงรายเป็นแน่ แต่ถ้าเช่นนั้นเหตุใดจึงมีคำว่าเชียงแสนอยู่ในชื่อเล่า ข้อนี้จะหาสิ่งใดเป็นพยานหลักฐานตอบก็หาไม่ได้ กรมพระดำรงกับพระยาโบราณขอให้ข้าพเจ้าลองค้นนามบุคคลซึ่งใช้ดิน ๆ อันมีสำเนียงคล้าย ๆ เชียงแสน ข้าพเจ้าค้นพบนาม ๑ ซึ่งใกล้เคียงพอประมาณคือ “ชินเสน” อันเป็นนามที่พบบ่อย ๆ ในหนังสือสันสกฤต และนามว่าชินเสนนี้ ถ้าหากจะเพี้ยนเป็น “เชียงแสน” ไปก็อาจจะเป็นได้ เพราะผู้แต่งตำนานท้าวแสนปมนั้นต้องเข้าใจว่าไม่ใช่คนในสมัยท้าวแสนปมเอง หากเป็นคนซึ่งเกิดภายหลังนาน และไม่มีความรู้สึกซึ่งในเรื่องเมืองเชียงแสน รู้แต่ว่าเป็นเมืองโบราณอัน ๑ ซึ่งเป็นราชธานีเท่านั้น จึงเหมาะให้วงศ์สมเด็จพระรามาริบัติมาจากที่นั่น เป็นอันเป็นไปโดยความรู้เห็นเท่านั้น จึงตกลงเป็นอันยุติติกันว่า ท้าวแสนปมนี้เป็นเจ้านายเชื้อกษัตริย์นครศิริไชยและบางทีจะชื่อชินเสน แต่ข้อนี้ไม่ยืนยัน ถ้าใครหาหลักฐานมาคัดค้านให้เพียงพอว่ามีได้ชื่อชินเสน ข้าพเจ้าก็จะยอมถอนความสันนิษฐานอันนี้โดยทันที

(๖) เป็นอันยุติกันแล้วว่า ข้างฝ่ายพระบิดาสมเด็จพระรามธิบดี
เป็นเชอวงศศิริไชย หรือศรีวิไชย ก็ส่วนข้างฝ่ายพระมารดานั้นจะเป็นเชอ
โศเกล้า ข้าพเจ้าตอบว่า ข้าพเจ้าเชื่อตามข้อความในพระราชพงศาวดาร
สังเขปของกรมสมเด็จพระปรมานุชิต ซึ่งกล่าวยุติต่อกันกับตำนานโยนก
และซึ่งข้าพเจ้าได้นำมาลงไว้ข้างหน้านี้โดยสังเขปแล้ว ข้าพเจ้าสมควรจะเชื่อ
ว่าพระมารดาพระเจ้าอุทองเป็นราชธิดาแห่งท้าวไตรตรังษ์ ผู้เป็นเชอวงศ
พระยาผู้ที่หนีรามัญลงมาจากเมืองฝางนั่นเอง ส่วนกรมพระดำรงในชั้นต้น
ทรงหวังว่าเมืองไตรตรังษ์นั้นหาไม่พบ เพราะฉะนั้นทรงสันนิษฐานตามนาม
แห่งท้าวศิริไชยเชียงใหม่ว่า วงศ์พระยาฝางนั้นจะได้ครองเมืองศรีวิไชยน
เอง และพระเจ้าอุทองก็ได้กำเนิดในวงศ์นั้นเอง แต่ถ้าเช่นนั้นเรื่องแสนปม
จะมีมาได้อย่างไร ถ้าพระเจ้าอุทองได้กำเนิดมาโดยปรกติมิได้มีเหตุการณ์
แปลกประหลาด เหตุใดจะมีเรื่องแปลกประหลาดเช่นเรื่องแสนปมขึ้น
มีข้อที่ยังเถียงกันอยู่ในชั้นต้นเช่นนั้น จึงขออธิบายความเห็นทั้ง ๒ ฝ่าย
ดังต่อไปนี้

กรมพระดำรงได้ทรงแสดงความเห็นไว้ในเรื่องเมืองไตรตรังษ์นั้นว่า
ตามที่กล่าวในหนังสือพงศาวดารย่อ ว่าพระยาฝางแพ่แก้วหาราชเมืองสตอง
แล้วจึงกวาดครอบครัวชาวเมืองอพยพหนีข้าศึกลงมาตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองแปบ
อันเป็นเมืองเก่าร้างอยู่คนละฟากกับเมืองกำแพงเพชรนั้น พระองค์ท่านทรง
พิเคราะห์ดูเห็นว่าธรรมชาติการสงครามถ้าฝ่ายแพ่เสียบ้านเมืองแก่ข้าศึกก็มักจะ
ได้แต่หนีเอาตัวรอด ที่จะอพยพไพร่บ้านพลเมืองหนีด้วยในเวลาข้าศึกอยู่ใน
ซานพระนครนั้นดูยากอยู่ ตั้งแต่เมืองฝางลงมาเมืองกำแพงเพชรทางไกลมาก

มิใช่น้อย ถ้าพระยานันได้เสียพระนครแก่ข้าศึก น่าจะหนีมาแต่กับสมัคร
พรรคพวก อย่างครั้งพระเจ้ากรุงธนบุรีหนีพม่าลงไปเมืองชลบุรี ลงมาอยู่
กับพวกไทยที่ลงมาตั้งอยู่ก่อนแล้ว พวกไทยเห็นเป็นเจ้านายจึงยกพระยาฝาง
นั้นขึ้นเป็นขุนในหมื่นตน ตามพระดำริของกรมพระดำรงในตอนนั้น ข้าพเจ้า
เห็นด้วยทุกประการ

ส่วนราชธานีที่ว่าพระยาฝางได้ครองนั้น กรมพระดำรงทรงพระดำริ
ว่า จะมีได้อยู่ที่เมืองแปบ ที่อยู่ในแขวงเมืองกำแพงเพชรนั้นแห่งเดียว
ทรงพระดำริว่าน่าจะได้ครองนครศรีวิไชย หรือศิริไชย เพราะประการ
ที่ ๑ เจ้าผู้ทอพยจากเมืองฝางนั้นมีนามปรากฏว่าไชยศิริ ประการที่ ๒ ตาม
หนังสือเก่าที่อ้างว่าต้นวงศ์พระเจ้าอุทองอพยพลงมาพบเมืองร้าง จึงตั้งเป็น
ราชธานีนั้น เมืองนครปฐมในเวลานั้น ก็เป็นเมืองร้างมาเกือบ ๑๐๐ ปี
ตั้งแต่ครั้งพระเจ้าอู่ธรรมมาตีกวาดต้อนเอาผู้คนไป ประการที่ ๓ ตามเนื้อความ
ในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า พระเจ้าอุทอง
เป็นราชบุตรเขย แล้วได้ครองเมือง เมืองอุทองกับนครปฐมอยู่ใกล้ ไปมาถึง
กันสะดวก อาจรู้จักกันคุ้นไปมาหากันได้ง่ายกว่าอยู่เมืองเทพนครที่ว้ายอยู่ใต้
เมืองกำแพงเพชรลงมาหน่อยหนึ่ง ซึ่งต้องเดินทางตั้ง ๑๐ วันจึงจะถึงเมือง
อุทอง ประการที่ ๔ เมื่อต้นวงศ์พระเจ้าอุทองอพยพลงมา ว่ามาเมื่อ
พ.ศ. ๑๗๓๑ มาครองเมืองสืบพระวงศ์กันต่อมาถึง ๑๖๐ ปี จึงเกิดพระเจ้า
อุทอง ความจริงในระหว่าง ๑๖๐ ปีนั้น ได้เกิดราชอาณาจักรสุโขทัยขึ้นแล้ว
และกษัตริย์วงศ์พระร่วงได้สร้างเมืองนครปฐมที่ตรงเมืองกำแพงเพชรขึ้นเป็นราช
ธานี ฝ่ายตะวันตกริมแม่น้ำพิง พวกต้นวงศ์ของพระเจ้าอุทองถ้าจะได้ครอง
ราชสมบัติอยู่ในแขวงกำแพงเพชร เมื่อก่อนพระร่วงตั้งราชอาณาจักรนั้นเป็น

โต แต่เมื่อพระร่วงได้ตั้งราชอาณาจักรขึ้นแล้ว จะครองราชสมบัติซ้อนกัน
อยู่กับพระร่วงอย่างไร ด้วยเหตุเหล่านี้ กรมพระดำรงจึงทรงพระดำริว่า
ที่กล่าวในพระราชพงศาวดารย่อของกรมสมเด็จพระปรมานุชิต ว่าต้นวงศ์
ของพระเจ้าอู่ทองครองราชสมบัติอยู่ในเมืองแปบแขวงเมืองกำแพงเพชร
ตลอดมาจนพระเจ้าอู่ทองสมภพนั้นเห็นจะไม่ถูก ที่จริงน่าจะลงมาอยู่ถึงเมือง
นครปฐม ถ้าไม่ใช่ในช่วงแรก ก็ย้ายมาในช่วงหลัง

พระดำริของกรมพระดำรงเช่นนี้ ข้าพเจ้ามีความเห็นพ้องด้วยอยู่
หลายประการ แต่ที่ข้าพเจ้ายังมีความเห็นแตกต่างกับพระดำริของท่านบ้างก็มี
คงจะได้กล่าวต่อไปนี้

ข้อ ๑ ที่ว่าพระเจ้าอู่ทองเป็นเชื้อกษัตริย์นครศรีไชยนั้น ข้าพเจ้า
เห็นด้วย แต่เชื่อว่าเป็นข้างฝ่ายพระบิดาคือท้าวแสนปมนั่นเอง แต่ข้างฝ่าย
พระมารดาเป็นเชื้อวงศ์กษัตริย์นครไตรตรึงษ์

ข้อ ๒ ข้าพเจ้ายังไม่เห็นด้วยในข้อที่ว่าวงศ์กษัตริย์ที่ได้หนีจากเมือง
ฝางนั้น จะไต่ลงมาถึงนครปฐม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่า เมืองไตรตรึงษ์
ได้มีจริง ไม่ใช่เหลว และไม่ใช่เมืองเดียวกับนครปฐม

ข้อ ๓ ที่ว่าเมืองไตรตรึงษ์จะไปตั้งติด ๆ อยู่กับเมืองกำแพงเพชรไม่
ได้นั้นข้าพเจ้าก็ยอมว่าไม่ได้ เพราะพวกพระร่วงคงไม่ยอมให้ตั้งอยู่ แต่การ
ที่จะมาตั้งที่นครปฐมนั้น ข้าพเจ้าเห็นมีข้อขัดข้องอยู่ เพราะพระยาฝางนั้น
เสียดนครหนึ่ลงมาไม่มีกำลังวังชาอะไร เพราะฉะนั้นเมืองที่จะตั้งขึ้นก็คงเป็น
เมืองย่อม ๆ คงไม่มาเลือกตั้งขึ้น ณ ที่เมืองร้างอันเคยเป็นนครราชธานีใหญ่
โตมาแต่ก่อน อย่างเช่นที่นครปฐมนี้ ทั้งเป็นที่อยู่ใกล้อาณาเขตอู่ทอง ซึ่ง
เขาก็คงจะไม่ยอมให้อยู่เหมือนกัน

ข้อ ๔ ถ้าจะถามให้ข้าพเจ้าชื่อนครไตรตรังษีนั้นอยู่ที่ไหน ข้าพเจ้า
จะต้องเริ่มด้วยตอบว่า ไม่ใช่อายุที่ตรงข้ามปากน้ำกับเมืองกำแพงเพชร
เพราะที่นั้นไม่มีคำมูลว่าเป็นเมืองเลย ทั้งเป็นที่ไกลเมืองกำแพงเพชรเกินที่
เขาจะยอมให้ตั้งอยู่ได้ เพราะฉะนั้นต้องขยับลงมาตามลำน้ำพิงและแควน้อย
ก็มาพบเมืองเข้าเมือง ๑ ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่ารูปพอจะช้เป็นไตรตรังษีได้ คือ
เมืองสรร์ค อันตั้งอยู่ในที่เป็นชัยภูมิดีอยู่ เพราะอยู่ริมฝั่งน้ำ เดียวกันยังมี
กำแพงและโบราณสถาน และวัดอยู่เป็นอันมากพอควรได้ นับว่าเป็นเมือง
มั่นคงอยู่ นามแห่งเมืองก็ดูลงรอยกัน คือเดิมอาจจะเรียกว่านครไตรตรังษี
แล้วภายหลังบางทีจะมีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งต้องขยับขยายเมือง แล้วจึง
เปลี่ยนนามเรียกเป็นสรร์ค อย่างเช่นเมืองอุทอง เมื่อขุนหลวงพว่ ย้าย
ลงมาตั้งใหม่ก็เรียกนามว่าสุพรรณบุรี เพื่อให้สังเกตเห็นได้ว่าเป็นคนละเมือง
แต่ชื่อก็แปลได้ความอันเดียวกันฉะนั้น ข้อนี้กรมพระดำรงทรงรับรองด้วยแล้ว

แต่ถ้าจะเอาแต่เพียงนามเมืองอันคล้ายกันเท่านั้น เป็นเกณฑ์เพื่อช้
ว่านครไตรตรังษีคือเมืองสรร์ค บางทีนักเลงโบราณคดีจะยังไม่เห็นเพียงพอ
ข้าพเจ้าขอชี้แจงต่อไปว่าในพระราชพงศาวดารกรุงเก่ามีข้อความปรากฏอยู่ว่า
เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีขึ้นเสวยราชย์ในกรุงทวารวดีนั้น มีเมืองประเทศ
ราชขึ้น ๑๖ เมือง ส่วนเมืองสรร์คหาได้มีอยู่ด้วยไม่ และเมื่อพิจารณาดูว่า
เมืองใหญ่ ๆ เช่นสุพรรณบุรีและลพบุรีก็ไม่มีเหมือนกันจะน้ ก็พอสันนิษฐาน
ได้ว่า เมืองใดที่นับว่าได้รวมอยู่ในราชอาณาจักรของพระเจ้าอู่ทองอยู่แล้ว
เป็นอันไม่มีชื่ออยู่ในหมู่ประเทศราช เพราะฉะนั้นการที่เมืองสรร์คไม่มีชื่อ
อยู่ในหมู่ประเทศราช ก็อาจจะเป็นเพราะเป็นเมืองของตาพระเจ้าอู่ทอง จึง

นับว่าอยู่ในอาณาเขต แล้วทั้งต่อมาปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า เมือง
สรรค์เป็นเมืองลูกหลวง มีเจ้านายไปครอง เช่นเจ้าผู้พระยาเป็นตัวอย่าง อีก
ประการหนึ่ง มีความที่ปรากฏอยู่นั่นเองว่า เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีวาท
กับสุโขทัยได้ขึ้นไปยึดเมืองสรรค์ไว้ก่อน เพื่อเป็นเมืองหน้าด่าน ดูก็น่า
ซ้อควรอ้างเป็นพยานได้อีกสถานหนึ่ง

อนึ่งในคำจารึกหลักศิลาของพ่อขุนรามคำแหง นามนครไตรตรึงษ์
นั้นหาไม่มี ซึ่งอาจจะทำให้นักเลงโบราณคดีบางคนหยิบยกมาอ้างเป็นพยาน
ว่านครไตรตรึงษ์นั้นไม่เคยมีเป็นเมืองทีเดียว แต่ดักกล่าวเช่นนั้นข้าพเจ้าจะ
ต้องตอบว่า นามเมืองตามที่เราเรียก ๆ กันอยู่ กาลบัดนี้ก็ไม่มีอีกหลายเมือง
เพราะในคำจารึกนั้นเรียกนามเมืองผิดกับที่เรียกกันอยู่ ณ บัดนี้เข่นอันมาก
เช่นเรียกเมืองพิษณุโลกว่า “สรรค์หลวง” และเมืองโอฆบุรี (พิษณุโลกฝั่ง
ตะวันออก) ว่า “สองแคว” ดังนี้ เป็นต้น ส่วนเมืองสรรค์นั้น ในศิลาจารึก
เรียกว่าเมืองแพรก

ข้อ ๕ ตามพระดำริของกรมพระดำรง ซึ่งทรงแสดงไว้ในคำอธิบาย
เหตุการณ์เมื่อก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา อันมีอยู่หน้าหนังสือพระราชพงศาวดาร
ฉบับพระราชหัตถเลขา นั้น ข้าพเจ้าสังเกตได้ว่าทรงยกตัวเรื่องสมภพแห่ง
สมเด็จพระรามาธิบดี อันมีข้อความเล่าเป็นพิสดารอยู่ในบันด้นพระราชพง-
ศาวดารฉบับกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีนั้นเป็นเรื่องอันไม่มีสาระควรวินิจฉัย
ทีเดียว คือไม่ทรงเชื่อเรื่องท้าวแสนปมนี้ทีเดียว ทรงเชื่อว่าพระเจ้าอู่ทอง
ได้สมภพมาโดยปกติในพระราชวงศ์แห่งกษัตริย์เมืองฝาง แต่ข้าพเจ้าได้ไตร่
ตรองดูช้านานแล้ว เห็นว่าเรื่องท้าวแสนปมนี้ ดูมีข้อความวิจิตรพิสดาร

มากเกินไปที่จะผูกขึ้นเป็นนินยายเฉย ๆ ข้าพเจ้าสมัครจะเชื่อว่าเรื่องนั้นมีมูลความจริงอยู่ แต่หากผู้ที่เล่าภายหลังไม่ได้มีความรู้สึกซึ่งปานใด ทั้งใจก็ชอบในทางปาฏิหาริย์อยู่แล้ว จึงเล่าไปเป็นทางปาฏิหาริย์มากไป จนเหลือที่จะเชื่อได้ แต่ถ้าพิจารณาและใช้ความสันนิษฐานประกอบเข้าบ้าง ก็พอจะแลเห็นทางอันน่าเชื่อได้ อย่างเช่นเรื่องพระร่วงซึ่งได้ไปครองเมืองสุโขทัย ข้าพเจ้าได้ลองอธิบายเรื่อง ๑ แล้ว ก็ดูมีผู้เห็นด้วยกับข้าพเจ้าเป็นอันมาก จึงทำให้ข้าพเจ้าทะนงนิกอธิบายเรื่องท้าวแสนปมบ้าง ได้แสดงความเห็นแต่กรมพระดำรงและพระยาโบราณราชธานินทร์ ท่านทั้ง ๒ นี้รับรองว่าชอบกลอยู่บ้าง ข้าพเจ้าจึงกล้านำมาแสดง ณ ที่นี้ ดังต่อไปนี้

สันนิษฐาน

เมื่อราวจุลศักราช ๕๕๐ พ.ศ. ๑๗๓๑ มีพระเจ้าแผ่นดินไทยองค์ ๑ เป็นเชื้อวงศ์ของพระเจ้าพรหมมหาราช ทรงพระนามว่าท้าวไชยศิริ (ซึ่งเป็นชื่อมีใช้อยู่ดิน ๆ ข้างมัธยมประเทศ) ครองเมืองฝางอยู่ ได้ถูกข้าศึกจากรามัญประเทศยกมาตีเมือง ท้าวไชยศิริสู้มิได้จึงหนีลงมาข้างใต้ พบพวกไทยที่ได้อพยพกันลงมาแต่ก่อนแล้วและตั้งอยู่ตำบลแพรก พวกไทยเหล่านั้นหาเจ้านายเป็นขุนครองมิได้ ทั้งตั้งอยู่ในภูมิที่กลางระหว่างราชอาณาจักรสุโขทัยกับอุทอง จึงเป็นอันห่างไกลราชธานีทั้ง ๒ แห่ง รู้สึกว่าเหว่ จึงอัญเชิญพระเจ้าไชยศิริขึ้นเป็นขุนเหนือคน ท้าวไชยศิริจึงสร้างราชธานีขึ้นใหม่ เรียกนามว่านครไตรตรังษ์ พระเจ้าไชยศิริครองนครไตรตรังษ์อยู่นานถึงหกสิบปีแล้วเชื้อพระวงศ์ได้ครองราชสมบัติสืบมาอีก ๔ ชั่ว

ท้าวไตรตรึงษ์วัยที่ ๔ นั้น มีราชธิดายู่งค์ ๑ มีรูปร่างมาก
กิตติศัพท์เลื่องลือระบือไปในเมืองต่าง ๆ ทราบถึงพระเจ้านครศรีวิไชย จึงใช้
ทูตไปทาบถามเพื่อขอนางนั้นเป็นมเหสีแห่งพระชินเสนราชโอรสผู้เป็นยุพราช
แต่ท้าวไตรตรึงษ์ไม่มีราชโอรสก็ปรารถนาจะได้เขมาเป็นกษัตริย์ครองเมือง
สืบไป จึงตอบว่าถ้าท้าวศรีวิไชยจะยอมเป็นเมืองขึ้นจึงจะยกพระธิดาให้
ท้าวศรีวิไชยก็ไม่ยอม จึงถกกันไป

ครั้นเมื่อราวีปลู จุลศักราช ๖๗๕ พ.ศ. ๑๘๕๗ พระชินเสนมี
ความปรารถนาจะใคร่เห็นตัวนางธิดาไตรตรึงษ์ จึงลาพระราชบิดาไปยังเมือง
ไตรตรึงษ์ แต่ครั้นว่าจะตรงเข้าไปก็เห็นไม่สะดวก ด้วยพระบิดากับท้าว
ไตรตรึงษ์ผิดใจกันอยู่ จึงต้องใช้อุบายแปลงตัวเป็นยาจกเอาฝุ่นและเขม่าทา
ให้เปื้อนเปรอะ เอราก็แถมตัวให้ดูประหนึ่งว่าเป็นปมปุ่มทั่วไปทั้งตัว นุ่งห่ม
ให้ปอน แล้วก็เข้าไปในเมืองไตรตรึงษ์ ไปอาสารับใช้ผู้เฒ่าสวนหลวงอยู่
เพื่อหาช่องดูตัวนาง

อยู่มาวัน ๑ นางธิดาไตรตรึงษ์ออกไปประพาสสวนหลวง (ซึ่ง
เทียบดูตามที่ได้เคยเห็น ๆ อยู่ตามเมืองโบราณมักอยู่นอกกำแพงเมือง เช่น
สวนมะม่วงที่กรุงสุโขทัย และสวนหลวงที่กรุงเก่านี้เป็นตัวอย่าง) พระชิน
เสนไปเที่ยวเดินเก็บผลหมากรากไม้และผักหญ้าอยู่ ได้เห็นตัวนางก็มีความรัก
จึงเข้าไปหาและนำผักไปถวาย ฝ่ายนางสังเกตดูพระชินเสนเห็นได้ว่าไม่ใช่
คนไพร่จริง เพราะประการ ๑ มิได้หิว อีกประการ ๑ ตาจึงดูไม่หลบลย
นางให้ข้าหลวงชักดู พระชินเสนก็ให้การแต่เพียงว่า ชื่อนายแสนปม แต่
ไม่บอกว่ามาแต่ไหนหรือเป็นลูกเต้าเหล่าใครเลย นางนึกในใจว่าเป็นคนมี

ตระกูลแปลงตัวมาเป็นแน่แท้แล้ว แต่จะพูดจาอะไรกันต่อไปอีกก็ไม่ถนัด จึง
ส่งว่าต่อไปให้หมั่นเก็บผักส่งเข้าไปในวัง แล้วนางก็กลับเข้าวัง

ฝ่ายพระชินเสนกลับไปถึงที่พักแล้ว ไตร่ตรองดูเห็นท่าทางว่านาง
จะมีความรักใคร่บ้าง แต่ยังไม่วางใจแท้ จึงใช้อุบยาเอาเหล็กแหลมจารเป็น
หนังสือบนมะเขือ เป็นถ้อยคำเกี้ยวเลียบเคียงเป็นนัย ๆ แล้วนำมาเชือกกับ
ผักอื่น ๆ ส่งไปให้นาง ฝ่ายนางได้เห็นหนังสือนั้นแล้ว ก็เขียนหนังสือตอบ
ใส่ท่อหมากฝากไปให้นายแสนปม พระชินเสนได้รับหนังสือตอบ เข้าใจได้
ว่านางสมักรักใคร่ในตนเป็นแน่แล้ว จึงเข้าไปหานางที่ในวัง (การที่จะเข้า
วังในสมัยนั้น ไม่เป็นการยากเย็นปานใด เพราะวังคงจะไม่มีกำแพง มีแต่
รั้วไม้อย่างบ้านเรือนคน ๆ เราเท่านั้น และราชมนเทียรและตำหนักก็คงเป็น
เรือนฝากระดานทั้งนั้น ไม่เป็นเรือนสูงปานใด)

ต่อนั้นมาก็คงจะได้พบปะกันอีก ที่สวนเป็นพื้น และวิธีมีหนังสือ
ไปมาคงใช้เขียนบนมะเขือ จึงเกิดปรากฏขึ้นว่านางนั้นโปรดเสวยมะเขือมาก

อยู่มาได้สักหน่อย คงจะมีเหตุอย่าง ๑ ขึ้น เช่นพระบิดาประชวร
เป็นต้น พระชินเสนต้องรีบกลับไปนครศรีวิชัย เป็นอันยังมีหน้าที่จะ
ตระเตรียมลักพานางไปด้วย และครั้นเมื่อพระชินเสนกลับไปถึงนครแล้วก็คง
จะเลยมียศขจัดของบังเกิดขึ้น เช่นพระบิดาโปรดให้เป็นผู้ช่วยว่าราชการ
เป็นต้น จึงเป็นอันยังไม่มีโอกาสที่จะไปจัดการรับนาง (ถ้าไม่มีเหตุเช่น
กล่าวมาแล้วนี้คงไม่ทั้งไวจนมีลูก คงจะต้องรีบจัดการพาหนีเสียแต่ก่อนที่จะมี
ครรภ์แก่จนปิดไม่มิดแล้วเป็นแน่)

ครั้น ณ วัน ๒๕ ค่ำ ปีชลา จุลศักราช ๖๗๖ พ.ศ. ๑๘๕๗

พระราชธิดาท้าวไตรตรึงษ์ประสูติพระโอรสองค์ ๑ ซึ่งโหรทำนายตามดวง
ชะตาว่าจะได้เป็นพระยามหากษัตริย์ทรงเดชานุภาพใหญ่ยิ่ง ท้าวไตรตรึงษ์ผู้
เป็นตา จึงอยากจะใคร่ทรงทราบว่ามีใครเป็นบิดาแห่งหลานนั้น ตามพระธิดา
ก็ไม่ให้การอย่างไรทั้งสิ้น ตามพวกข้าหลวงก็ไม่มีใครรู้เรื่องอะไรหมด คง
เป็นแต่โจษกันว่าตั้งแต่ได้เสวยมะเขือซึ่งนายแสนปมถวายแล้วก็ทรงครรภ์ดังนี้
ท้าวไตรตรึงษ์ทรงไตร่ตรองครุ่นคิดเห็นว่า ผู้ชายดำไม่เป็นคนที่ไหนจะบังอาจ
ลอบลักสม์กับพระธิดาเช่นนั้นได้ เพราะฉะนั้นถ้าไม่รู้ตัวแล้วว่าใคร
เป็นผัวนาง ถ้าเป็นผู้พอที่สมควรกันก็จะได้เสวยผลมผลเสกให้เป็นผู้อยู่
ครองกันเสียทีเดียว แต่ติดขัดที่พระธิดาไม่ยอมบอกตัวผู้เป็นผัวนั้นเลย จึงต้อง
คิดเบี่ยงบายหาอุบายที่จะได้รู้ตัวผัวแห่งนางนั้น ประึกษากับพระมหาราชครู
เป็นที่ตกลงพร้อมกันว่าให้ไปประกาศว่า เมื่อถึงกำหนดวันนั้น ๆ ให้บรรดา
ทวยลูกเจ้าลูกขุนและทวยราชบุตรมาพร้อมกันยังหน้าพระลาน ให้ถือขนมมน
เนยติดมือมา แล้วก็อธิษฐานว่า ถ้าผู้ใดเป็นบิดาพระกุมาร ขอให้พระ
กุมารรับของจากมือผู้นั้น เมื่อเห็นปรากฏเช่นนั้นแล้วท้าวไตรตรึงษ์ก็จะไต่ถาม
พระธิดาอีกให้แก่ผู้ที่เป็นบิดาพระหลาน (ที่คิดอุบายเช่นนั้น ก็โดย
เชื่อแน่ว่า นางธิดานั้นอย่างไร ๆ ก็คงจะไม่ยอมให้ลูกรับของจากมือผู้อื่น
นอกจากผัวของตน เพราะว่าถ้ากุมารรับของของคนอื่นก็ต้องไปเป็นเมียเขื่อน
นั้น ที่ไหนจะปลงใจยอมไปได้)

กิตติศัพท์คำประกาศแห่งท้าวไตรตรึงษ์นี้ ทราบไปถึงพระชินเสน
จึงให้เตรียมมโหฬสกลโยธาเป็นทัพใหญ่ ตั้งพระทัยว่าอย่างไร ๆ ก็จะต้องรับ

นางผู้เป็นชายานี้มาให้งดได้ จึงต้องเตรียมกำลังไปเพื่อรบได้ทีเดียว พอ
ใกล้นครไตรตรึงษ์ก็สั่งให้ทัพหยุดพักอยู่ และสั่งให้อุบายแก่ขุนพลไว้เสร็จ
แล้ว พระชินเสนจึงแปลงเป็นนายแสนปลอมชื่อข้าวยืนก้อน ๑ เข้าไปยัง
พระลาน

ครั้นถึงเวลากำหนด ท้าวไตรตรึงษ์ก็ออกยั้งหน้าพระลาน ให้เชิญ
พระนัดดาออกมา และพระองค์ทรงตั้งสัตยาธิษฐานแล้ว ก็ให้อุ้มพระนัดดา
ไปเที่ยวดูคน พระกุมารก็ไม่รับของ ๆ ใครสักคนเดียว จนกระทั่งนายแสน
ปลอมชื่อข้าวยืนให้งดได้รับ (ซึ่งไม่เป็นการอัครจริยอันใด เพราะนางนม
คงจะได้รับคำสั่งมาชัดเจนแล้วว่า ให้รับแต่ของจากมือนายแสนปลอมคนเดียว
เท่านั้น)

ท้าวไตรตรึงษ์เห็นหลานรับก้อนข้าวยืนของนายแสนปลอม เป็นการ
ผิดคาดคะเน ทั้งรู้สึกอุบายแก่ธรรมาบาล ว่าพระธิดาเล่นซุกกับคนเลวเช่นนั้น
ก็มีความโกรธ ขับพระธิดาออกจากนครโดยทันที และว่านายแสนปลอม
ต่าง ๆ นายแสนปลอมจึงกล่าวว่าถึงขับไล่ก็ไม่วิตก เมืองจะสร้างอยู่เองใหม่สัก
เท่านี้ก็ได้อะไร ไม่มีความเกรงกลัวใครเลย เพราะพ่อตีอินทเกียรตินรพลก็จะมีมา
เหมือนน้ำมหาสมุทร ท้าวไตรตรึงษ์สำคัญว่าแสนปลอมพูดอวดดีจึงทำให้ตกลง
แสนปลอมก็ตกลงอินทเกียรติน ๓ ลา ขณะนั้นขุนพลแห่งนครศรีวิไชยไฉย
เสียงกลอง ก็ให้พลโห่ร้องขึ้นตามที่พระชินเสนได้ตรัสสั่งไว้ (กลองอินทเกียร
ติน ตามความเข้าใจกันว่าเป็นกลองใบใหญ่ แท้จริงเป็นกลองขนาดย่อม ซึ่ง
ใช้นำกระบวณพลและตีให้สัญญาณในการทัพ ข้าพเจ้าได้เคยเห็นกลองเช่นนี้
ซึ่งเขาใช้ตีนำกระบวณเมื่อเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์แห่งข้าพเจ้าเข้าเมืองเชียงใหม่

แต่โดยเหตุที่มีชื่อว่าอินทเกรียผู้แต่งเรื่องแสนปมจึงเหมาเอาว่าเป็นกลองของ
พระอินทร์นำมาให้ และเมื่อเป็นกลองพระอินทร์เช่นนั้น จึงนิมิตได้ทั้งพล
และพัสดุ แท้จริงพระชินเสนคงได้อินทเกรียเพื่อเป็นสัญญาณเท่านั้น)

ครั้นเมื่อพระชินเสนได้อินทเกรียขึ้น และพลได้ให้ร้องก้องกึกขึ้นเช่น
นั้นแล้ว ท้าวไตรตรึงษ์ก็คงจะตกใจตะลึง หมดทำมีรู้ที่จะทำประการใดต่อไป
และเห็นคนตัวเสียท่าเขาแล้ว ก็ได้แต่ทำยอมเท่านั้น และถึงแม้ว่าจะวิงวอน
งอนจ้อพระชินเสนให้เขาอยู่ เขาก็คงไม่อยู่ เพราะตกถูกพ่อเขาแล้ว ยังได้
คำว่าตัวเขาเองอีก พระชินเสนก็คงเป็นอันได้รับนางและบุตรกลับไปนคร
ศรีวิไชย

ต่อไปนี้ ในตำนานมีกล่าวว่าท้าวแสนปมได้สร้างเทพนครขึ้นและ
ขึ้นเสวยราชย์ในนครนั้น เมื่อปีมะแม จุลศักราช ๖๘๑ (พ.ศ. ๑๘๖๒)
ฉะนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะเป็นการเข้าใจผิดด้วยเรื่องนามนคร คือเข้าใจว่า
เทพนครเป็นนามเมือง ๆ หนึ่ง และโดยเหตุที่ยังมีพบบานเทพนครมาก่อน
นั้น จึงเข้าใจเอาว่าคงเป็นเมืองซึ่งสร้างขึ้นใหม่ด้วยอำนาจอินทเกรีย แต่ถ้
พิจารณาดูแล้วก็จะได้ว่า ข้อนี้ไม่มีหลักฐานอันใดเลย เพราะตัวเมืองนั้น
ได้พยายามค้นกันมานานักแล้ว ไม่พบเลย และยังแลไม่เห็นว่าจะสร้างลงที่ไหนได้
แต่ตรงกันข้าม มีข้อที่จะยกเอามาเถียงได้ถึง ๒ ข้อ ว่าเมืองเทพนครไม่ใช่
เมืองที่สร้างขึ้นใหม่ คือข้อ ๑ ท้าวแสนปม เมื่อขึ้นครองราชสมบัติในเทพ
นครนั้น ทรงพระนามว่าพระเจ้าศิริไชยเชียงแสน เพราะฉะนั้นควรสันนิษฐาน
ว่าได้ทรงราชย์ในเมืองศรีวิไชยดังได้อธิบายมาแล้ว ข้อ ๒ คำว่าเทพนครนี้
สังเกตว่าเป็นนามเรียกเมืองหลวง ไม่เป็นชื่อจำกัดสำหรับเมืองใดโดยเฉพาะ
เช่นกรุงเก่าก็เรียกว่า “กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา” และบาง-

กอกก็เรียกว่า “กรุงเทพมหานครมรัตนโกสินทรมหินทราโยธยา” ดังนั้น
เป็นตัวอย่าง แต่ฝ่ายผู้แต่งตำนานแสนปมหาได้กำหนดข้อนี้ไม่ จึงแต่งไป
โดยหลงเชื่อในทางปาฏิหาริย์อันจำเดิมแต่การหลงว่า “อินทเทวี” เป็น
กลองที่พระอินทร์นำมาให้นั้นแล้วก็เลยเพี้ยนต่อมา ถึงแม้ว่าจะยอมกล่าวตาม
ตำนานว่าเทพนครเป็นเมืองซึ่งท้าวแสนปมสร้างขึ้นใหม่ ก็มีข้อควรคงน้อย
ในตัวแล้ว คือตามตำนานนั้นว่า ครั้นปีจุลศักราช ๖๔๑ ท้าวแสนปมได้
สร้างเทพนครเสร็จแล้ว ขึ้นทรงราชย์ในนครนั้น ก็เป็นถึงห้าปีภายหลัง
สมภพเจ้าอุทอง ซึ่งถ้ามีบุญญาธิการนิมิตเมืองได้จะรอรังอยู่ท่าไมจนถึงปาน
นั้น ท่าไม้ไม่มีรั้งจัดการสร้างเสียแต่ที่แรก จึงน่าจะสันนิษฐานว่า แท้จริง
นั้นพระชินเสนรับนางจากไตรตรึงษ์แล้วก็กลับไปอยู่นครศรีวิไชยไปใน
ตำแหน่งพระยุพราชตามเดิม จนเมื่อปีจุลศักราช ๖๔๑ พระราชบิดาทิวงคต
ลง พระชินเสนจึงได้ขึ้นครองราชสมบัติสืบสันตติวงศ์เป็นพระเจ้าศรีวิไชย
สืบมา

ส่วนข้อที่พระโอรสแห่งท้าวชินเสนมีนามปรากฏว่า เจ้าอุทอง หรือ
พระเจ้าอุทองนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าจะมีพระนามเช่นนั้น เพราะได้เป็น
พระเจ้าแผ่นดินในเมืองอุทองนั่นเอง ไม่ใช่เพราะพระบิดาทำเปลทองให้
นอนอย่างเช่นที่กล่าวมาในตำนาน อันเป็นความเข้าใจผิดเนื่องมาจากความ
รู้ตนไม่รู้จักเมืองอุทอง และหลงไปในทางเชื่อปาฏิหาริย์แห่งอินทเทวีนั้น
จนเพี้ยนไปดังอธิบายมาแล้ว ส่วนเหตุที่พระราชนัดดาพระเจ้านครศรี
วิไชยได้ไปเป็นพระเจ้าอุทองเช่นนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า ไปเป็นราชบุตรเขย แล้วเลยได้ครองนคร ซึ่งคิดๆ
ไปก็น่าจะเป็นได้ เพราะนครศรีวิไชยกับอุทองก็อยู่ระยะใกล้ ๆ กัน เดินทาง

ไปอย่างสบาย ๆ เพียง ๔ วันก็ถึง ทั้งข้าพเจ้ายังเชื่อต่อไปอีกว่า กษัตริย์
ทั้ง ๒ คนนี้น่าจะเป็นญาติกันอยู่แล้ว คือเป็นเชื้อวงศ์เดียวกันแต่อยู่ต่าง
นคร อย่างเช่นเจ้าเชียงใหม่ เจ้าลำพูน เจ้าลำปาง ซึ่งเป็นเชื้อวงศ์
พระเจ้ากาวิละทั้ง ๓ สกุล ดังนั้นเป็นตัวอย่าง กษัตริย์อุทองและศรีวิชัยนั้น
คงจะเป็นเชื้อวงศ์กษัตริย์ ซึ่งได้อพยพลงมาจากข้างเหนือในสมัยเมื่อสิ้น
พระเจ้าอนุรุทธเมืองรามัญแล้ว แต่เมื่อลงมาถึงทางใต้แล้ว จะได้แยกกันตั้ง
ราชธานีขึ้นเป็น ๒ แห่งพร้อมกันทั้งอุทองและศรีวิชัย หรือว่าในชั้นต้น
จะได้ตั้งราชธานีขึ้นแห่งเดียวก่อน แล้วภายหลังรู้สึกว่าอาณาเขตกว้างขวาง
เกินที่จะแผ่อาณาให้ทั่วถึงตลอดได้จากราชธานีเดียว จึงได้แยกออกเป็น ๒
แคว้น และแคว้นไหนจะเป็นแคว้นหลวงเดิม นั้น หาหลักฐานอันใดจะ
ประกอบความสันนิษฐานมิได้ จึงต้องยุติไว้ก่อน

ตามตำนานแสนปมกล่าวว่า ท้าวศรีวิชัยเชียงแสนอยู่ในราชสมบัติ
๒๕ ปี ทิวศกเมื่อปีวอก จุลศักราช ๗๐๖ (พ.ศ. ๑๔๔๗) เจ้าอุทองจึงได้
ขึ้นครองราชสมบัติในทพนครสืบพระวงศ์ต่อมา ขอนักรมพระดำรงทรง
พระคำริว่า จะแปลว่าขึ้นเสวยราชย์ในเมืองอุทองในปีนั้น แต่ข้าพเจ้าเห็น
ว่าในตำนานเขากล่าวไว้ชัดเจนว่า ปีจุลศักราช ๗๐๖ นั้นพระเจ้าศรีวิชัย
เชียงแสนทิวศก เจ้าอุทองผู้เป็นราชโอรสจึงได้รับราชสมบัติต่อพระราชบิดา
ดังนี้ ดูของเขาก็คงเป็นกษัตริย์อยู่ พิจารณาดูเทียบศักราชปรากฏว่า
ในปีนั้น พระเจ้าอุทองมีพระชนษาถึง ๓๐ แล้ว ข้าพเจ้าจึงเห็นน่าจะ
สันนิษฐานว่า เมื่อท้าวชินเสนทิวศกนั้น พระราชโอรสได้ไปเป็นราช
บุตรเขยท้าวอุทองอยู่นานแล้ว บางทีจะตั้ง ๑๐ ปีก็ได้ และอาจที่จะได้ครอง
เมืองอุทองแต่เมื่อก่อนท้าวชินเสนทิวศกนั้นแล้วก็ได้ ต่อเมื่อถึงปีจุลศักราช

๗๐๖ ท้าวชินเสนทิวกตลงแล้ว พระเจ้าอุทองจึงได้รับราชสมบัติในนคร
ศรีวิไชยด้วย แต่เมื่อได้รับราชสมบัตินครศรีวิไชยน พระเจ้าอุทองจะทรง
รู้สึกว้างราชธานีอยู่ที่ทองสะดวกกว่า จึงเลยคงเสด็จอยู่ที่นั่นต่อไป และ
ส่วนแคว้นศรีวิไชยก็เป็นอันยกไปรวมเข้าในราชอาณาจักรอันเดียวกัน เหตุ
ฉะนั้นเมืองศรีวิไชยจึงมิได้ปรากฏอยู่ในจำพวกเมืองประเทศราช เมื่อพระ
เจ้าอุทองได้ทรงอาณาจักรเป็นขุนหลวงแห่งพระนครศรีอยุธยา

พระเจ้าอุทองนั้น เป็นอันตกลงกันแน่แล้วว่าเรียกพระนามตาม
เมือง แต่ส่วนพระนามของพระองค์เองมีว่ากระไร ไม่ปรากฏว่าได้เคยมี
ใครได้เดาไว้แห่งใดเลย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอเดาไว้ในที่นี้ว่า ชื่อพระ
ราม (คือเจ้าราม) โดยอาศัยเกณฑ์พระนามเมื่อทรงราชย์นั่นเอง คือเมื่อ
ขึ้นทรงราชย์ในกรุงศรีอยุธยานั้น ชื่อพราหมณ์ถวายพระนามว่า สมเด็จ
พระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าเข้าใจว่า
พราหมณ์คงจะได้ชื่อนานพระนามจากพระนามเดิมของพระองค์นั่นเอง มีตัว
อย่างเช่นพระร่วงเมืองละโว้เมื่อขึ้นทรงราชย์ในกรุงสุโขทัย พราหมณ์ก็ถวาย
พระนามว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ อันเป็นพระนามผูกขึ้นจากคำว่า “ร่วง”
หรือ “รุ่ง” ซึ่งเป็นพระนามเดิมนั่นเองดังนี้ จึงอยู่ในพระราชพงศาวดาร
มีคำอธิบายในเรื่องพระรามรามาธิบดีไว้ว่า “เหมือนกับพระนามสมเด็จพระ
พระรามาธิบดีอวตารอันผ่านกรุงศรีอยุธยาแต่กาลก่อนนั้น” แต่พระนคร
ศรีอยุธยาได้มีมาแล้วแต่ก่อนที่พระเจ้าอุทองไปสร้างพระนครทวารวดีขึ้นแล้ว
เหตุใดจึงไม่ปรากฏเลยว่า ได้เคยมีพระเจ้าแผ่นดินในพระนครนั้นซึ่งทรง
พระนามว่ารามาธิบดี ทำไมพื้มีมาที่พระเจ้าอุทองเป็นองค์แรก จึงน่าสันนิษ
ฐานว่า เพราะท่านเป็นขุนองค์แรกที่มีชื่อว่าราม จึงได้เป็นองค์แรกซึ่งมี

พระนามว่ารามาริบัติ กับยังมีข้อควรสังเกตอีกอย่าง ๑ คือบึงซึ่งอยู่ในกลาง
พระนครทวารวดีนั้น เดิมก็เรียกว่าหนองโสน แต่ต่อมาเรียกกันว่าบึง
พระราม และเรียกกันอยู่จนทุกวันนี้ บึงนี้จะได้เปลี่ยนชื่อจากหนองโสน
เป็นบึงพระรามเมื่อใด หาหลักฐานมิได้ คงมีหลักฐานอยู่แต่ส่วนวัดซึ่งตั้งอยู่
ริมหนองนั้น คือมีกล่าวไว้ในต้นแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า “ที่
ถวายพระเพลิงสมเด็จพระรามาริบัติพระองค์ที่สร้างกรุงนั้น ให้สถาปนาพระ-
มหาธาตุและพระวิหารเป็นอาราม” ให้นามชื่อวัดพระราม จึงสันนิษฐาน
กันว่าบึงนั้นจะได้เรียกนามไปตามวัด แต่ข้าพเจ้าจกใคร่สันนิษฐานตรงกัน
ข้ามว่าวัดเรียกตามบึง และบึงนั้นเปลี่ยนจากหนองโสนเป็นบึงพระราม
เพราะเป็นที่ซึ่งขุนหลวงรามได้ทรงเลือกเป็นที่ตั้งพระนครนั่นเอง

ความเห็นของข้าพเจ้าในเรื่องท้าวแสนปมและสมเด็จพระรามาริบัติที่ ๑
มีอยู่เช่นนี้ นักเลงโบราณคดีจะวินิจฉัยอย่างไรก็แล้วแต่จะเห็นสมควร

บทละครตอน

บทละครเรื่องท้าวแสนปม ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นตามเค้าเรื่องอัน
สันนิษฐานนั่นเอง แต่หยิบเอาเฉพาะเรื่องของท้าวแสนปมโดยแท้ คือจับ
แต่พระชินเสนทูลลาพระบิดาไปคู่ตัวนางในไตรตรึงษ์ จนได้นางกลับมา
ศรีวิไชยแล้วก็จบ มีแต่มีดงามบ้างบางแห่งพอให้เหมาะแก่ทางละคร และคิด
ชื่อให้ตัวสำคัญ ๆ ในเรื่องเช่นนางอุษา เป็นต้น ขอนักเลงโบราณคดีจึง
โปรดให้อภัยแก่จินตควิบบ้างเถิด

สนามจันทร์

วันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๖

ท้าวแสนปม

คำกลอนบทละครอน

ได้จับแต่งขึ้นในระหว่างเมื่อเดินทางกลับจากพระเจดีย์ พระ-
นเรศวร แขวงเมืองสุพรรณบุรี ไปบ้านโป่งแขวงเมืองราชบุรี วัน
พฤหัสบดีที่ ๒๙ มกราคม ต้นร่างแล้วเสร็จ ณ วันพฤหัสบดี ที่ ๕
กุมภาพันธ์ และได้เกลากล่อมสืบมาอีก แล้วเสร็จบริบูรณ์ ณ วัน
พฤหัสบดีที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๖

ท้าวแสนปม

บทละคอน

ตอนที่ ๑

ข้า เมื่อนั้น

เป็นโอรสยศยงทรงศักดิ์

ทรงฤทธิ์กำแหงแรงรณ

แต่ยุพราชานันไชร์

องค์พระชินเสนผู้รุ่งฟ้า

แห่งจอมอาณาศรีวิไชย

ประชาชนนิยมหาน้อยไม่

ยังมีใ้มีคู่อยู่ครอง

๑ ๔ คำ ๑

โยนคาบ

๑

ทราบบ่าวระบือฤมา

ถึงแก้วกัญญาผดผ่อง

ธิดาแห่งขุนหอทอง

ผู้ครองนครไตรทรี

อายุก็รุ่นราวกัน

จึงพลันชวนใจให้นึกถึง

ยิ่งกิดจิตชั่วร้าย

ยิ่งคำนึงนึกใครเห็นเนียง

นางฤาก็เป็นลูกกษัตริย์

คงไม่มีที่ขัดไต่เคียง

แต่ก่อนจะอยู่คู่เคียง

ใครจะดูตัวเนียงให้เพียงพอ

แม้นางร่างงามทราชมสาว

จะชื่นชมสมพาสร่วมหอ

จะเต็มใจรักเมียเกลียดกลอ

บ่มีหน่ายรักสักเวลา

๑ ๘ คำ ๑

ร้าย

๑

กิดแล้วลูกจากบรรจถรณ์

เหินบ่สนทนทราษา

ทรงอาภรณ์สวัสดิ์รัตน

สีกาขึ้นเฝ้าบิตุรงค์

๑ ๒ คำ ๑ เพลงซ้ำ

๑ กรันถึงหอทองผ่องโสภาส
น้อมเศียรอภิวาทบาทหงส์
พระองค์ทรงพระกรุณา
ให้เรียนรูวิชาชาญไชย
บัดนี้ข้ามีซึ่งอายุ
อันว่าชាយอยู่ครอง
ขอพระองค์ทรงพระกรุณา
แม่โปรดตามข้าครานี้

ลีลาศเข้าเฝ้าทงประสงค์
กราบทูลพระทรงศรีวิไชย
แต่ข้าเป็นนิตยทาน้อยไม่
ทงให้บวชเรียนสมปอง
บรรลุล่วงปียี่สิบสอง
ร่วมห้องข้าไชยยังไม่มี
ให้ข้าได้มีมเหสี
จะยินดีเหลือล้นภณนา

๖ ๘ คำ ๖

๑ เมื่อนั้น
พึงระบอบชอบคำลูกยา
ลูกรักจงบอกแก่พ่อ
แม่ศักดิ์สมคู่อยู่ไชว
ทัวเจ้าเป็นเฝ้าพงศ์กษัตริย์
ควรคู่อยู่เคียงนางคราญ

ท่านท้าวศิริไชยนาถา
จึงมีบัญชาทอบไป
เจ้าได้พอใจหญิงอยู่ที่ไหน
พ่อนี้ก็มีได้ทักทาน
บุรุษรัตน์เชื้อชายชาติทหาร
ลูกพระยาผู้ผ่านกรุงไกร

๖ ๖ คำ ๖

๑ เมื่อนั้น
ทูลความไปตามจริงใจ
ข้าทราบข่าวลูกท้าวไตรตรึงษ์
ว่ามีรูปเรียมเยี่ยมสำอาง
ข้าอยากจะได้ร้งบังคมลา
แม้งามเหมือนชมสมคดี

จึงพระชินเสนบังคมไหว
มิได้สั่งอำพราง
คนๆนี้ออชิงรอบข้าง
เป็นนางประเสริฐเลิศดี
ไปดูตัวกัญญามารศรี
เป็นสตรีงามสรรพจับใจ

จึงจะทูลพระบิดาผู้ขอ
แต่ถ้าแม่ไม่พอจิตไว้

มาเป็นคู่สู่หอผ่องใส
ก็จะได้หาใหม่ไม่ขัดการ

๖ ๘ คำ ๖

๑ เมื่อนั้น

จึงตอบวาจาพระกุมาร
พ่อได้ไขว้แกว้ไปสื่อสาร
แต่ท้าวไทรทรงษ์อิงไป

ตอบว่าถ้าแม่พ่อยอม

จึงจะยอมแผ่ใจไมตรี

สุดที่จะเอาศรีวิไชย

พ่อจึงเงือกงคอตมา

องค์พระจอมวังไค้พึ่งสาร

แถลงการณ์ตามจริงทุกสิ่งไป

เพื่อขอนงคราญมาให้

มิได้รอร้งพังคต

อ่อนน้อมเป็นข้าบาศรี

ให้มิ่งมารศรีแก่ลูกยา

ไปออกเขาไค้คงที่ว่า

มิได้แจ้งกิจจาแก่ลูกรัก

๖ ๘ คำ ๖ เจริจา

๑ เมื่อนั้น

ทูลว่าข้าขอเห็นพักตร์

ถ้าแม่จริงถึงภาระบือมา

สมควรสัจวาสาพาคิง

แต่ข้าถวายสัตย์ปฏิญาณ

มิให้เสื่อมอิศระพระหอทอง

ฝ่ายพระยุพราชทรงศักดิ์

คุณลักษณะโฉมตรูให้รู้จริง

ว่าสุกโสภายอดทณิง

ไม่ควรทิ้งเพื่อคู่ผู้อื่นครอง

จะไม่ทำภูบาลให้ช่นช้อง

มิให้ก้องอ่อนน้อมแก่ผู้ใด

๖ ๖ คำ ๖

๑ เมื่อนั้น

แม้อยากเห็นนางงามก็ตามใจ

จึงชวนหอกำเฉลยไซ

พ่อไม่ข้องขัดทักทาน

ไปตีมาคือยามีโรค
ขออภัยอย่าได้พ้องพาล

ไว้โรคเป็นสุขเกษมสานต์
ทุกประการจงสมอารมณ์ปอง

๖ ๔ คำ ๖

๐ เมื่อนั้น
จิตใจให้วลาซุนหอทอง

ยุพราชประณมทนต์สอง
จากห้องกลับคืนคำนักจันทน์

๖ ๒ คำ ๖ เพลง

๐ ตรัสสั่งขุนอินทร์เคชะ
จงรีบสั่งหมายชายฉกรรจ์

ให้เกณฑ์กะพหลพลขันธ
เร่งรัดจัดสรรให้ทันการ

๖ ๒ คำ ๖

๐ บัดนั้น
บังคมลาออกมาสั่งการ

ขุนอินทร์เคชะใจหาญ
เสร็จทั้งบรรหารมิช้าที่

๖ ๒ คำ ๖ เสมอ (เจรจาสั่งเกณฑ์ทัพ)

๐ เมื่อนั้น
กรั้นไถ่ฤกษ์งามยามดี

องค์พระชินเสนเรื่องศรี
จึงเสด็จสู่ที่สงรงชล

๖ ๒ คำ ๖ เสมอ

สาริกาเขมร ไซท้อบัวทองผ่องพิลาส

น้ำหยาดโปรยปรายเป็นฝอยฝน

๐ กรั้นเสร็จโสรจสรทรวงสุคนธ์

ปรุงปนเกสรสุมาลา

สอctrongสนับเพลาผุดผ่อง

ทรงผ้าเขียนทองแดงสง่า

ผ้าทิพย์ทองลายพรายตา

ฉลององค์โอ้อ่าเอี่ยมอุไร

สังวาลนวรัตน์จัดสรร

ตาบทิพย์กุดั่นดวงใหญ่

ทองกรกอบแก้วแววไว

ธำมรงค์เพชรใสแสงวาม

ทรงชฎาเงินहनพนัก

งามลบประเสริฐเลิศสาม

กุมพระแสงธนูศรอนางาม

เหมือนพระรามมาขึ้นรถทรง

๖ ๘ คำ ๖ เสมอ

ร้อย ๑ ครั้นถึงซึ่งฤกษ์ยาตรา ให้กลาทัพเข้าเฝ้าพระหง
เร่งพลคำนินเณคง มุ่งตรงไทรตรึงษ์เวียงไชย
๖ ๒ คำ ๖ เชิด

๑ ครั้นโลกไทรตรึงษ์นครศ ทรงเดชพักพลในป่าใหญ่
เรียกขุนตำรวจร่วมใจ ให้เข้ามาใกล้รถทรง
ตรัสว่าครั้นกูจะจุไป ที่ในไทรตรึงษ์กัประสงก์
จอมเมืองเคื่องพระบิตุรงค์ ก็ะจงใจหลู่กูแคลน
กุกิตจะแปลงตัวกู ลอบไปดูธิดาผู้หวงแทน
เจ้าจกมพลอยู่แทน อย่าให้ขาดแคลนสิ่งใด
๖ ๖ คำ ๖ เจริญ

แมลงวันทอง ๑ สังกแล้วลงจากรถทอง เปลื้องเครื่องเรือนรองผ่องไส
เอาฝุ่นและเถาเขม่าไฟ ลูบไล้หมอมั่วสรรพางค์
เอารงค์แถมองค์เป็นปมปม ปมชุมทั้งตัวทั่วข้าง
ดูที่กิริยาท่าทาง เหมือนอย่างยาจกเขื่องใจ
เกศารุงรังทั้งฤษี ภูษาหาที่ตีไม่ได้
มียามตะพายหนึ่งใบ เพื่อใส่เสบียงพอกิน
แลดูรุงรังไปทั้งตัว ตั้งแต่หัวถึงตีนหมกสน
ถือไม้เท้าก้าวไปคงใจจันต์ เข้าไปสู่ถิ่นไทรตรึงษ์
๖ ๘ คำ ๖ เชิด

ร้อย ๑ ครั้นมาถึงที่สวนหลวง จวนจะล่องลว้งบมิหึง
ยุพราชฉลาดจึงคำนึง จะตะบึงถึงวังยังไม่ควร
อย่าเลยจะเข้าไปอาสา รับใช้ที่ทาเฝ้าสวน

พอกุลาคเลาแก้วมว
กิกแล้วไปหาพนักงาน
ขอรับทำงานนานา
ขอแต่เพียงได้กินอิ่มท้อง
วิงวอนงอนง้อให้พอใจ

หาทางคุณวลงนงิกา
ผู้ภักดีสวนหลวงที่สง่า
ใช้อะไรไม่ว่าจะตามใจ
ขอห้องพอผ่อนนอนอาศัย
ปราศรัยเพื่อเพาะไมตรี

๖ ๘ คำ ๖

๐ บัดนั้น
พึ่งยอล้อลั่นกยินก
เออเจ้าคุณเป็นนายก
ตัวเจ้าชื่อเรียงเสียงไร

ตาเฒ่าผู้เฒ่าสวนศรี
จึงมีวาจาถามไป
สกปรกเบือนเปราะหาน้อยไม่
มาแต่ไหนจงแจ้งกิจจา

๖ ๘ คำ ๖

๐ เมื่อนั้น
ตั้งแต่ไหน ๆ ไร ๆ มา
ชะรอยกรรมทำไว้ในปางก่อน
ร่างกายโสโครกโสम्म
ถึงแม้แต่ยังเป็นทารก
ซักระยะเนจรว่อนไป
แต่วันนี้ที่บุญจะหนุนซ้ำ
พบปะเจ้าประคุณเป็นบุญครัน

ฝ่ายพระชินเสนจึงตอบว่า
คนเขาเรียกชื่อข้าว่าแสนปม
จึงมีกายแปกปอนกระทั่งผม
ไม่น่านิยมทุกอย่างไป
พอแกลเห็นสกปรกจึงขับไล่
เข้าบ้านใครเขาขับด้วยพลัน
จึงบันดาลให้มาในสวนขวัญ
หวังมั่นพึ่งบุญกรุณา

๖ ๘ คำ ๖ เจรจา

๐ บัดนั้น
ตอบว่าย่ำวิตกไปอีกนา

ตาเฒ่าบ้ายอหัวร่อว่า
กูจะเมตตาย่ำร้อนใจ

ทักกูแก่เฒ่าเฝ้าสอน
เจ้าจงอยู่ช่วยกูเกิดเป็นไร
กูมีทบน้อยอยู่ปลายสวน
พุดพลางทางชวนมิช้านาน

ชวนชวนจะกูไม่ทั่วได้
กูจะให้กินหน้าสำราญ
เห็นพอกควรเจ้าอยู่เกษมสาค์
เลาะลัดอุทยานผ่านไป

๖ คำ ๖ เชิด

รำ
๑ เมื่อขึ้น
ครั้นเวลารุ่งแจ้งแสงอุไร

นางอุษณาวรีศรีไส
อรไทพลิกพินิตินิทร

๒ คำ ๖

อาตรรพณ์
๑ ไก่แก้วกังวานขานเสียง
เสียงคุเหว่าเว้าแว้วแจ้วพนา
ยุงทองร้องกังท้าววังทัน
นกหลากหลายกายยกอง
เผยพระแกลแลดูควาเคื่อน
แสงทองผ่องทั่วสากล

สำเนียงนกคัจจก้า
สาริกาพลอดเพรียกเรียกร้อง
ฟังเสียงนกคิกก้อง
แซ่ซ้องบินเหียนเวียนวน
เห็นกล้อยเคลื่อนเลื่อนลับเวหน
สุรียนเยี่ยมยอคยุคันธ

๖ คำ ๖

รำ
๑ ลงจากเตียงสุวรรณพรรณราย
แล้วสรงพัคตร์ลักขณาสง่างอน
แต่งองค์ทรงเครื่องเรืองอร่าม
กรายกรนวนนาคยาตรา

ปลุกพี่เลี้ยงเคียงกายสายสมร
บังอรแต่งผมสมพัคตรา
แง่งามถึงเทพเสชา
ออกมาภายนอกตำหนักจันทร์

๔ คำ ๖ เพลง

ทะแย ๑ ขึ้นทรงวอสุวรรณบรรจง ข้าหลวงล้อมห้อมองค์สาวสวรรค์
เกินกระบวนจากวังมิข้าพลัน มุ่งตรงสวนขวัญอันสราญ

๖ ๒ คำ ๖ เชิด

ร้าย ๑ ครั้นถึงจึงลทวอทรง นิมอนงค์แสนสุขเกษมสันท
ตรัสชวนข้าหลวงนงคราญ ลงเล่นชลธารสำราญดี

๖ ๒ คำ ๖ เสมอ

๑ เมื่อนั้น ฝ่ายพระชินเสนเรื่องศรี
ครั้นเมื่อรุ่งแจ้งแสงรวี ลุกขึ้นจากที่ไสยา
หยิบย่ำมสำหรับตัวทะพาย มือซ้ายนั้นถือตระกร้า
มือขวากำยำกำพร้าว ลีลาจากทับฉับไว
เก็บผลหมากรากไม้ ลงใส่ตระกร้าใบใหญ่
อีกมะเขือแตงกวาหาไป เทียวในเขตพระอุทยาน

๖ ๖ คำ ๖ เพลงฉิ่ง

๑ มาถึง ยังซึ่งสระใหญ่ไพศาล
ไต่ยีนเสียงเหล่านงคราญ สำราญเล่นน้ำขำใจ
ค่อยย่อ่งไปมองกุเหนียง แอบเมียงเหมาะแฝงไม้ใหญ่
แลเห็นอุษาทรมวย แลดูอรไทไม้วางตา

๖ ๔ คำ ๖

ลีลากระทุ่ม พิศุโณมงามทรมสวาท ผู้ผดพิมายเทพเสชา
๑ หล่อนคือสุรางค์นางฟ้า สุกจะหาเทียมได้ในแดนดิน
งามพักตร์ลักษณ์หาใครเหมือน คือดวงเดือนเด่นนวลชวนถวิล
งามเกศโสภิตสนิทิน งามขนงราวอินทร์ธนูทรง
งามโอษฐ์ยิ้มแสงแฉงแจลัม เหมือนกุหลาบยามแย้มยิ่งประสงค์

งามปรางพ่างเพียงบุษบง
งามถันเทียมดวงคอกกมล
เอวกลมสมทรงพระวงพิศ

พิศวงจำเริญเพลนพินิศ
กรกลศิลปีข้างประคิษฐ์
งามจริตงามสรวรพจับใจ

๖ ๘ คำ ฯ

เทศกรรม
๑ ชมพลางทางพระอธิษฐาน ไหว้เทพมหาศาลน้อยใหญ่
แม้นบุณแต่ปางก่อนไซ้
ได้เคยสมสองครองกัน
เมื่อนางประสบพบพัศตร์
ขอให้นางนิกรักเป็นแม่นมั่น
ขอให้ลิมรูปสรวังแปลงนั้น
เห็นพลันถึงรูปภายใน

๖ ๙ คำ ฯ

ร่าย
๑ พอเสร็จตั้งสัตย์อธิษฐาน พอนงควราญขึ้นจากสระใหญ่
พระจึงค่อยเดินเข้าไป
เผ้าองค์อรไทบุตร
วางตะกร้าลงพลันทันใด
แต่มิได้บังคมกัมเกศ
ตามองจ้องอุษานารี
ยิ่งทวิรักใคร่ในนวลจันทร์

๖ ๙ คำ ฯ

ฉกษัตริย์
๑ ลมพัดชายเขา เมื่อนั้น
ดูพระชินเสนับตนั้น
โฉมนางอุษาสาวสรวรค์
รุ่งรังทั้งหนึ่งอนาธา
ก็พลันวูบวาบปลาบใจ
จ้องดูไม่หลบตาไป
แต่ดวงตามิใช่ตาไพร่
เห็นชะรอยเป็นเผ่าเจ้านาย
นี่มิใช่คนทรามต่ำช้า
ข้าเลื่องแลประสบพบตา
แปลงกายเป็นคนอนาธา
โฉนหนอจึงสรวังแปลงมา
กัญญาเสียวชานบันดาลรัก
ผู้ชายใดไม่เคยจะนิกรัก
ปรารถนาอย่างไรใคร่ตระหนัก
ชอบกลนักครานี้ใครระไร

ฤๅจะเป็นบุพเพสันนิวาส
ยิ่งพิศยิ่งคิดต้องใจ

เคยสมพาสชาติก่อนก็เป็นได้
ยิ่งไผ่สมสองครองกัน

๖ ๑๐ คำ ฯ

วัย ๑ กิตพลางทางส่งพระพี่เลี้ยง คู่เคียงคู่ใจทุกสิ่งสรรพ
พิจนถามกิจจากาคนนั้น แยกมาจากไหนกันและชื่อไร

๖ ๒ คำ ฯ

๑ บัดนั้น พระพี่เลี้ยงประนมบังคมไหว
แล้วจึงกลานคล้อยถอยออกไป ชักใช้ด้วยพลันตามบัญชา

๖ ๒ คำ ฯ เจริจา

๑ เมื่อนั้น นางอุษาเวยวยกเสนาหา
ฟังเรื่องแสนปมเล่ามา
คิดว่าท่าทางจะปิดความ
กัญญา ยังแหม่นแกล้งใจ
จึงไม่เล่าความจริงทุกสิ่งไซ้
เพื่อมิให้รู้วามไปใหญ่
กิตพลางทางส่งพระพี่เลี้ยง
กงจะคิดรอไว้เมื่อเหมาะการ
ไปให้แสนปมอย่าไถ้นาน
ให้รับเมียงและหมากหน้าหวาน
ต่อไปให้หมั่นเก็บผักหญ้า
ว่าประทานมาให้เป็นรางวัล
ส่งเข้าไปที่ในวังจันทร์
ทั้งมะเขือแดงกวาจัสสร
ถึงนั้นความชอบจะตอบแทน

๖ ๘ คำ ฯ

๑ เมื่อนั้น ชินแสนเปรมปรีดิ์แสน
ชื่นใจเหมือนไฉ้วิมานแมน
รู้เกล้าว่าเจ้านงลักษณ์
ดังได้แหวนรัตนาวารภณ
กงจะได้สมหวังที่บังอร
ผูกจิตคิดรักสโมสร
เหมือนอมรให้ทิพย์วารี

จึงทอบนางพี่เลี้ยงทรมวย
มอบกายถวายชีวิต

ข้าเจ้ตใจถึงที่
แต่พระบุตรทุกเมื่อไป

๖ คำ ฯ

๐ เมื่อนั้น
ฟังคำสนัศพิทจับใจ
แต่ครั้นจะพูดต่อไป
จึงเสด็จขึ้นทรงวอสุวรรณ

นางอุษานารีศรีใส
ทรมวยยังรักสมัคครัน
กระตาคใจนึกอากแแก่สาวสวรรค์
จรจรัลกินเข้าวังใน

๗ คำ ฯ เชิด

๐ เมื่อนั้น
ตั้งแต่ได้พบอรไท
คำเข้าเผ้าคะนึ่งถึงน้อง
มารำลึกถึงคำวนิดา
อย่าเลยจะลงใจดู
จำจะเขียนสาราถึงนวลจันทร์
คิดพลางทางหยิบมะเขือมา
เอาปลายเหล็กแหลมเขียนจาร

ฝ่ายพระชินเสนเป็นใหญ่
ผันไผ่ไม่เว้นสักเวลา
ไฉนจะได้ครองเสน่หา
แย้มท่าที่รักสมัคกัน
ตรวจลู่ตรวจทางถึงนางขวัญ
ตรัวยเห็นกันมิช้านาน
เลือกหาผลใหญ่ไพศาล
เป็นสารถึงองค์อรไท

๘ คำ ฯ

พราหมณ์
ตักน้ำเต้า

๐

ออกผ้าวราวสุ่มรุ่ไฟ
เสียแรงเกิดมาเป็นนักรบ
สู้กรากกรำลำบากยากนาน
ได้เห็นแก้วประเสริฐเลิศชม
เคยพบสาวฟ้าสุราลัย

กระไรเลยหัวอกหมกไหม้
ทำไฉนจะพ้นไฟราญ
เผ่าพงศ์ทรงภพมหาศาล
ยอมเป็นปมเป็นป่านเปราะไป
จะนิยมก้อนกรวดกระไรได้
ฤาจะไผ่ต้องชาวบ่ถพิณ

ไอ้แก้วแวววับช่างจับจิต

จะใคร่ปลิดปลดมาทงถวิล

ไอ้เอี่ยมสกุล่าคังฟ้าดิน

จะได้สมถังจันท์ฉันท์

๗ ๘ คำ ๗

๑๐ เสร็จเขียนกลอนสรรบรรจง เอามะเชื้อใส่ลงตะกร้าใหญ่

หยิบมะเชื้อเตงกวามาหลายใบ

แซมใส่ให้พอควรการ

เกะขะบุญบุพเพสันนิวาส

ขอให้นางนุชนาฏเห็นสาร

ฉวยได้ตะกร้ามีช้านาน

ไปยังราชฐานจอมบุรี

๗ ๙ คำ ๗ เชิด

๑๑ เมื่อนั้น

ฝ่ายนางอุษามารศรี

ความรักเริงรุ่มสุขุมฤดี

บ่มีความสุขสนุกใจ

นั่งนิ่งอยู่ในฉากสุวรรณ

จะสรวลสันต์เช่นเคยก็หาไม่

พิเลียงข้าหลวงทั้งปวงไซ้

ต่างก็นั่งนิ่งไปไม่สบาย

ขณะนั้นพอเห็นนางทาสา

นำตะกร้าผักสดมาถวาย

ทูลว่ารับมาจากผู้ชาย

ว่าแสนปมถวายพระธิดา

๗ ๑๐ คำ ๗ เจริง

๑๒ รับตะกร้ามาทรงเฟ่งพิศ

มีงมิตริยินดีเป็นหนักหนา

หยิบผลมะเชื้อเตงกวา

ชมเล่นปานว่าเป็นดอกไม้

พิศไปจึงเห็นอักษรสาร

จารที่มะเชื้อผลใหญ่

นางอ่านสารสิ้นกระแสรไซ้

ช้านใจสมัครักครัน

รู้แน่ว่าเป็นกษัตรา

แสรังแปลงกายมาดุษฎี

จึงหยิบกระตาศมาพลัน

นวลจันทร์เขียนตอบสารา

๗ ๑๑ คำ ๗

ทองย่อนในลักษณะนั้นว่าน่าประหลาด เป็นเชื้อชาตินักรบกล้ากล้า
 เหตุไฉนย่อท้อรอร่า ฤาจะกล้าแต่เพียงวาที
 เห็นแก้วแวววับที่จับจิต ไยไม่กิดอาจเอื้อมให้ถึงที่
 เมื่อไม่เอื้อมจะได้อย่างไรมี อันมณีฤาจะโลดไปถึงมือ
 อันของสูงแม้ปองต้องจิต ถ้าไม่กิดปืนไปจะได้ฤา
 มิใช่ของตลาดที่อาจซื้อ ฤาแย่งยึดถือได้โดยไม่ยอม
 ไม่กิดสอยม้วยคอยคอกไม้ร่วง กงชวคทวงบุปผชาติสะอาทหอม
 ดูแต่ภุมรินเที่ยวบินค่อม จึงได้อมอบกลิ่นสุมาลี

ว ๘ คำ ๖

๑๐ เขียนเสร็จเอาสารนั้นสอดใส่ ที่ในผ้าห่อคำพระศรี
 ทรัสสังทาสานารี เอาหมากนี้ไปประทานเป็นนรางวัด

ว ๒ คำ ๖ เจริจา

๑๐ บัดนั้น ทาสีบังคมสาวสรวรรค์
 รีบออกไปจากตำหนักจันทร์ ไปตามสั่งนั้นมิทันนาน

ว ๒ คำ ๖ ชุบ

๑๐ เมื่อนั้น ฝ่ายพระชินเสนได้รับสาร
 อ่านคำโฉมยงนงคราญ แสนจะหวานจับจิตคิควินญา
 ไตร่ตรองมองเห็นในสารศรี รู้ที่นางแน่เสน่หา
 อีกหนึ่งเหมือนซั่มรรา ให้กล้าตะบึงถึงนาง
 นั้ตรองมองท่าเข้าหาน้อง จำจะต้องข้ามเครื่องกีดขวาง
 หอกองค์ลงนอนกิดพลาง ได้ทางยามตื่นแสงตะวัน

ว ๖ คำ ๖

ลงสรรมอย จึงชำระสระสนานสำราญองค์ ล้างรงค์ที่แท้มจนหมกสน

๑๑ ชะโลมลูบไล้กายิน

มุ่นเกล้าเมาศีศรีสวัสดิ์

ผลัดผ้านุ่งห่มที่ทรงมา

ทรงธำมรงค์เรือนเก็จ

หยิบพระแสงเหน็บรักพระองค์ไป

ทวยสคุณ์ปนกลืนสุมาลา

บักปิ่นเพชรรัตน์มีค่า

ทรงสุนทรภูษาล้วนวิไล

ผั่งเพชรเลิศล้ำน้ำใส

ครรรโลไปยังวังจันทน์

๖ คำ ๖ เชิด

๑๑ ร่าย มาถึง

ก้อยค้อมคู้ที่ทึน

เห็นที่มีคนรักษาน้อย

จึงเข้าวังรัตน์ชัศติยางค์

ยังซึ่งกำแพงเขื่อนชั้น

ผ่อนผันคู้ช่องมองทาง

เห็นชะรอยจะไม่ชักขวาง

มุ่งตรงตำหนักนางยอศร

๔ คำ ๔ เพลงฉิ่ง

๑๑ เมื่อขึ้น

หฤทัยร้อนกลุ้มรัก

เผยพระแกลแลดูหมู่ดาว

คูปลงนางเปล่งวาจา

โหมอุษานารมีศักดิ์

นงลักษณ์ไม่สนทนินทรา

วาววาวสายเลื่อมเวหา

ประหนึ่งว่าวิงวอนเทวัญ

๔ คำ ๔

๑๑ สร้อยเพลง โอ้ว่าดวงใจอยู่ไกลลิบ

เหมือนดวงดาววาววาวอยู่ไกลครัน

เสียแรงชื่ออุษานารี

ปล่อยให้นั่งพุ่มพอกกรม

รลโตไม่เหมือนรสรัก

เหลือจะหยิบมาชมภิรมย์สันต์

ชิตสวรรค์สุดเฝ้ามาเชยชม

ไยไม่มีเทวมาอ้อมสม

ร้อนระบมอนาถจะขาดใจ

หวานนักรหวานใจจะเปรียบได้

แต่มิได้เซยชมสมใจ
อ้าองค์เทวสุรารักษ์
ช่วยคลอให้ชู้คู่ชิวานต์

๖ ๘ คำ ๖

ร่าย ① เมื่อนั้น
แฝงอยู่ในสวนมาลี

ชมใดไม่เทียบเปรียบปาน
ทรงฤทธิ์สิทธิศักดิ์มหาศาล
เสียวชานรักบังอย่างชาน

ฝ่ายชินเสนเรื่องศรี
ไถยนินางพาที่จึงตอบไป

๖ ๒ คำ ๖

คลื่นกระทบผิง ① อัสสาวสุรางค์นางสุวรรณค์ เลอสรรหาทที่เปรียบมิได้
จะวอนอมรแมนโย
เขาวมลาย์เผยบานบัญชรมาศ
แสงนางสว่างไกววัล
อ้าองค์นงลักษณ์ลำนกเนตร
รักพามาได้ไม่ล่าเคียด
เหมือนเดินทางมากลางถิ่นกันดาร
แม้แต่เพียงฟังเสียงก็เย็นใจ

เห็นไม่จำเป็นเช่นนั้น
แสงพิลาศกระจำกลางสุวรรณค์
ยิ่งกว่าแสงจันทร์เมื่อวันเพ็ญ
แสนวิเศษเจ้าเอยไม่เคยเห็น
ขอกุเป็นขวัญตาयाใจ
มาได้เห็นล้าธารนทีใส
เหน้อยเท่าไถหายเหน้อยเมื่อยล้า

๖ ๘ คำ ๖

ร่าย ① เมื่อนั้น
ได้ฟังคำตอบวาจา
จึงถามว่าไฉนโยบังอาช
ไม่รักตัวกลัวตายฤาอย่างไร

โฉมนางแน่นน้อยเสนหา
กัญญาวบวามปลาบใจ
เข้ามาได้ในราชวังใหญ่
จงรับลี้หนีไปเสียฉับพลัน

๖ ๕ คำ ๖

๐ เมื่อนั้น
อันกระต่ายนิยมชมจันทร์

ยุพราชตอบคำสาวสุวรรณค์
จะเหหันเหียนไป ไม่มีเลย

เมื่อยังชมไม่หน้าซ้ำใจ
คงจะเพ่งพิศโฉมประโลมเชย
อ้าควงคอกฟ้าสุราลัย
อันไฟกามลามรุมสุมอุรา
ยามนอนนอนหลับไม่สนิท
ปราณีพี่หน้อยเถิดคอนงศ์

๖ ๘ คำ ๖

๐ เมื่อนั้น

แสนสมักรักไกร่ปรองคอง
เหลือบเห็นสไบทีในห้อง
หลายผืนหลากหลากมากมี
หิบบ้างมาต่อกันหลายผืน
จึงผูกชายหนึ่งนั้นแน่นไว

๐ เมื่อนั้น

เข้าใจอุบายแห่งบังอร
ฉวยชายสไบถึงดู
จึงค่อยสาวค่อยย่นค้ำยัก

๐ เมื่อนั้น

เห็นโฉมชินเสนสง่าครัน
แต่เดิมเมื่อพบประสบตา
มิรู้เลยว่าประเสริฐเลิศลักษณ์

จะหลีกไปไม่ได้ละแม่เอ๋ย
พอเสวยผันผ่อนร่อนวิญญา
ทุกคืนวันผันผืนไผ่เสนาหา
บ่ได้มีเวลาผ่องลง
ผันเห็นมิ่งมิตรพิศวง
เสียแรงจงจิตไว้ไกร่ครอง

โฉมอุษานารีไม่มีสอง
ไตร่ตรองดูท่าหาที่
วางบนพานทองผ่องศรี
มารศรีเห็นเหมาะเจาะใจ
กะเนพอดึงพันกินได้
อีกชายหนึ่งโยนไปนอกบัญชี

๖ ๑ คำ ๖

ยุพราชชาติเชือกตีสรร
เหมือนอมรให้ทิพย์วารี
เห็นตึงแน่นอยู่ใต้ที่
เข้าไปสู่ที่ตำหนักจันทน์

๖ ๔ คำ ๖ เชิดฉิ่ง

นางอุษานารีมีขวัญ
นั่งนพินศพิศพิศพัทธ์
ก็รู้ว่าปรากฏยศศักดิ์
ยังพิศยังรักจับใจ

จึงถามว่าท่านเป็นเทวฤทธิ์
มีข้อเหตุผลกลใด

สิงสถิตวิมานชั้นไหน
จึงได้จำแลงแปลงมา

๖ คำ ๖

๑ เมื่อนั้น
สังเกตถ้อยทีวนิกา
จึงขึ้นบนเตียงเคียงข้าง
ชมงามทรมสงวนนวลจันทร์

ฝ่ายพระชินเสนผู้รุ่งฟ้า
เห็นท่าที่รักสมักกัน
พิศพลางประโลมรับขวัญ
แล้วพลันเผยพจน์รจนา

๗ คำ ๗

ชาติ โฉมเจติ
๑
นางคือชาวสวรรค์ชั้นฟ้า
ตัวพินเป็นเชือกษัตริย์
รู้ข่าวราวเรื่องโฉมยุพิน
เสแสร้งจำแลงแปลงกาย
หวังเพื่อผูกพัทธ์ลักขณา
ตัวพินอุทิศได้แลเห็น
พอโฉมกระทบทาไชร้
เห็นชะรอยบุพเพสันนิวาส
เทวตากลจิตให้คิดปอง

ล้าเลิกลายลักษณะเลขา
สุทหาเปรียบได้ในแกนกิน
ทราบถนัดเกียรติน้องปองถวิล
จึงจากถิ่นเวียงวังตั้งใจมา
เป็นนายแสนปมอนาถา
แห่งมิ่งมิตรวานิดายาใจ
ตัวน้องยามเล่นในสระใหญ่
ดวงใจออกจู่อยู่ที่น้อง
เคยสมพาสถิรมย์สมสอง
ฝากชีวิตที่น้องจนวันตาย

๘ คำ ๘

ร้าย เมื่อนั้น
ฟังแล้วสะเทือนเมินอาย
กระไรเลยเคยเห็นแต่หนเคียว

จึงนางอุษาโฉมฉาย
ขยับกายให้ห่างแล้วตอบไป
มาผูกเกี่ยวชวนสมัครรักใคร่

แม้ความร่ำรู้ถึงผู้ใด
หญิงมีตระกูลมุลชาติ
เหตุไฉนไม่แต่งทูตมา
เหตุไฉนทำความหยาบหยาบ
พ่อแม่แก่เฒ่าของเขามี

ฤาจะไม่ตินินินทา
ถ้าแม่ข้าชั้นหมากก็ขายหน้า
ขอแต่พระบิดาโดยดี
ล้วงละลาลามลวนไม่ควรที่
มาทำเล่นเช่นนั้นไม่ควรการ

๖ ๘ คำ ๖

ไอ้โถม แสนเสนาะ
ความรักหนักดวงกมลมาลย์
กรั้นจะรอสู่ขอพระบิดา
แม้มิได้ภิรมย์สมใจ
ยอมตายไม่เสียกายซึ่งชีวิต
แม้ได้สมถวิลยินดี
น้องเอยเมตตาทายาต์ครัก
เสียแรงสู่ล้าบากรากกรำ

ไฟเราะสำเนียงเสียงหวาน
จะอันอันทนทานไว้อย่างไร
พี่เกรงว่าท้าวเธอจะไม่ให้
พี่จะทนอยู่ได้นั้นไม่มี
ขอแต่เพียงได้ชิตมารศรี
ถึงจะม้วยชีวิก็ตามกรรม
ขอคุพท์พรพวยหาयरระสำ
สาวคำอย่าตัดอาลัย

๖ ๘ คำ ๖

ร้าย
เมื่อ
ได้ฟังสั่นศัพท์จับใจ
กัมพกัทรไม่ตอบวาจา
เลือกชั้นแดงเรื่อที่เนื้อพักัทร

ดวงสุกานารีศรีไส
หลุทัยปลื้มเปรมเกษมรัก
นัยนาชำเลื่องดูทรงศักดิ์
นงลักษณ์นั่งนิ่งไม่ตึงกาย

๖ ๘ คำ ๖

บุล่ง
เมื่อ
นั่งแนบแอบชิดสนิทกาย

ผ้ายพระชินเสนภัสสาย
รู้ว่าโถมฉายนั่นพอใจ

ค่อยางกรตระกองประคององค์
นางจะถอยก็คอยเหนี่ยวไว้
สองสนิทชิดชมสมคู่
ท่าองค์เกษมเปรมปรีย์

๖ คำ ๖ โลมแล้วตระนอน

ร้าย
๑ มาจะกล่าวบทไป
อยู่วังภูมิศรีวิไชย
คว่ำว่าชนหลวงนั้นประชวร
เพื่อจะได้กลับมามิช้านาน
คิดพลางทางมีบัญชา
จงไปไทรตรึงษ์คว่ำริบรัก
นี่แน่หนังสือจงถือไป
การนี้คว่นักอย่าชักช้า

๗ คำ ๗

๑ บัดนี้
รับสารคำนับฉบับพลัน
เรียกมาตัวคิมผไท้
ขึ้นขึ้นจากศรีวิไชย

๑ ครั้นถึงที่พักจตุรงค์
ไม่เห็นองค์ยุพราชา

ทอดองค์นารีศรีใส
จุมพิตอรไท้คว่ำยินดี
เชิงขู่เชิงชมสมศรี
ในที่ห้องสุวรรณชั้นใน

ถึงพระยาวังแก้วผู้ใหญ่
นั่งนึกตรึกไต่ตรึงเหตุการณ์
ควรองค์ยุพราชาจะทราบสาร
ช่วยภีบาลบำรุงกรุงรัตน
คูราหมื่นจงผู้ทรงสัตย์
เชิญหน่อแก้วกษัตริย์คืบมา
อย่านอนใจเลยละจะเสียท่า
ไปถึงยุพราชาอย่านานวัน

หมื่นจงภักดีคนชยัน
จรจรล่ออกนอกวงใน
เอาเครื่องอาณมุขเข้าหาชำไม
มุ่งไปไทรตรึงษ์พารา

๘ คำ ๘ เชิด

หมื่นจงให้นึกกังขา
เห็นแต่เหล่าเสนาแน่นไป

เที่ยวเดินเที่ยวคันจนประสบ
จึงแจ้งเหตุการณทั่วไป

๖ ๕ คำ ฯ เจริญ

๐ ได้ทราบข่าวคราวถ้วนถี่
จึงชวนขุนตำรวจมิได้ช้า

๖ ๒ คำ ฯ เชิด

๐ ครั้นถึงซึ่งทัพที่พัก
จึงถวายจดหมายแถลงการณ

๖ ๒ คำ ฯ

๐ เมื่อนั้น
ทรงอ่านทราบสารมีมา
จริงอยู่บัดนี้กำลังคิด
แต่ว่าบิตุรงค์ทรงธรรม
อันจะปล่อยปลดละเลย
จำจะรีบกลับคืนธานี
จำเราจะบอกแก่เมียขวัญ
จึงหยิบมะเขือที่เตรียมไว้
เขียนเสร็จจักมะเขือแดงกวา
ฝากคนเฝ้าสวนมาลี

๖ ๑๐ คำ ฯ เจริญ

สามเฒ่า แล้วจึงแต่งองค์ทรงเครื่อง อร่ามเรืองดังเทพเลขา
๐ จักรพรรดิทรงศักดิ์ลักษณา มายังโยธาพลการ

๖ ๒ คำ ฯ พระยาเดิน

พบอินทร์เคาะผู้ใหญ่
ตามที่ท่านผู้ใหญ่ใช้มา

หมื่นจยินดีเป็นหนักหนา
ลีลาไปยังอุทยาน

เข้าไปเฝ้าทรงศักดิ์ไพศาล
แห่งมนเทียรบาลทูตมา

ศิริราชโอรสยศสง่า
คิดถึงพระบิดาทรงธรรม
จ่อจิตซัดขมสวสรวรค์
คุณอนันต์เหลือล้นพันทวี
เพิกเฉยต่อไปไม่ควรถี
ไม่รอรีรีบหักใจไป
บ้องกันความผิดใจได้
ใส่ลายอักษรมิช้าที
ใส่ตะกรว้าเช่นเคยแต่ก่อน
ไปถวายพระบุตรีเช่นเคยมา

กระบอก^๑ ชื่นทรงรตสุวรรณอันโอภาส งามพิลาสราวรามทรงศรี
ให้ยกพลแสนเข้าแดนคอน คีนลั่นนครวิไชย

๖ ๒ คำ ๖ เช็ด

ตอนที่ ๒

ข้า^๑ เมื่อนั้น ฝ่ายท้าวไตรตรึงษ์เป็นใหญ่
ตั้งแต่พระธิดายาใจ ได้กลอกกุมารนานมา
จะชักใช้เท่าใดไม่บอกเหตุ ภรรยาหนีกายชายหน้า
อยู่ดักมีหลานคนหนึ่งมา มีรู้ว่าใครเป็นผัวนาง

๖ ๔ คำ ๖

หกบท^๑ ยอกร่ายพาคนลาตไว้ ยังคิดไปอึดอัดขัดขวาง
ถอนฤทัยไตรตรึงษ์นึกพลาง หาทางจะแก้ความอาย
ทำไฉนจะไกร้ตัว ผู้เป็นผัวธิดาโฉมฉาย
แม้เป็นผู้ประเสริฐเลิศชาย สมหมายจะให้ครองกัน
แต่เนิ่นไม่มีเนื้อตัว ผู้ที่เป็นผัวอันแม่นมั่น
จนใจที่เจ้าแจ่มจันทร์ ถือคั่นไม่บอกแก่กุเลย
ครั้นจะนิ่งดูตาก็ชายหน้า เขาจะว่าตัวกุนเพิกเฉย
ยังคิดจิตใจไม่เสบาย จนล่วงเลยรุ่งแสงสุริยา

๖ ๘ คำ ๖

ร้าย^๑ ลุกจากแท่นสุวรรณบรรจง จึงทรงอาภรณ์ภูษา
กุมพระแสงศรีสวัสดิ์รัตนา ลีลาออกท่องพระโรงไชย

๖ ๒ คำ ๖ เสมอ

๑ ตรัสปรึกษามหาราชครู ผู้รอบรู้วิชาน้อยใหญ่
ตามที่มีเหตุอันไซ้ จะควรทำฉันใดให้เหมาะการ

๖ ๒ คำ ฯ

เจรจา

ท้าวไตรตรึงษ์ — นี่แน่่มหาราชครู บัดนี้ภูมิความเดือดร้อน
เป็นอย่างยิ่ง เพราะลูกหญิงกุนั้นตามเท่าใดไม่ยอมให้การ กุซกตาม
นางพี่เลี้ยงนงคราญและข้าหลวงทั้งปวงหมด ก็ไม่ได้ความปรากฏ
เป็นประโยชน์อันใดนักหนา คงได้ความแต่เพียงว่า มีผู้นำมะเขือผล
ใหญ่มาให้ลูกกู อยู่มาได้ไม่ช้าเจ้าอุษาก็ทรงครรภ์ กณนางต่างโจษกัน
ว่าเป็นการอัศจรรย์นัก เลยกล่าวต่อไปว่า เทวสุรารักษ์บันดาลให้
กุมารมาเกิด แล้วโหรตวงชะตาก็คว่า เป็นผู้ประเสริฐเลิศบุรุษรัตน
พยากรณ์ว่าจะเป็นพระยามหากษัตริย์ทรงอำนาจอันยิ่งใหญ่ ก็บัดนี้
ทำไฉนจะได้รู้ว่าใครเป็นบิดาแห่งกุมาร ราชครูเป็นผู้ชำนาญ
รอบรู้ในไตรเพท มีปัญญาอย่างวิเศษกว่าใคร ๆ จะเห็นควรทำฉันใด
จึงจะได้รู้พ่อแห่งหลานชาย ขอจงได้แถลงแจ้งอุบายให้เราฟังบ้าง
สักที

พระมหาราชครู — ขอเคชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม
ข้าพระองค์น้อยจะมีจิตจงรักภักดี ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระ
ภูมิตามปัญญาอันน้อย แม้พลึงพลาตขาดเกินด้วย ขอพระราชทานอภัย
ขอพระองค์ผู้ทรงไผ่ทรงมีพระราชบัญชา ให้ป่าวประกาศบรรดา
เจ้าลูกขุนและประชาชน และท้าวพระยาสามนตราษฎ์ผู้ประศาสน์เมือง
ใกล้เคียงซัดซัด ให้มาจงพร้อมกันภายในปลายปีหน้า ให้มีชัชโชภนา

ถือคติมีมาพร้อมพร้ง ให้มาเฉพาะหน้าพระที่นั่งวังสถาน แล้วจึง
ให้อุ้มพระกุมารออกมาสู่สมาคมนั้น ขอให้พระองค์ทรงธรรม์ทรงตั้ง
สัตยาธิษฐานว่า ถ้าแม่พระกุมารเป็นโอรสแห่งผู้ใด จงรับของของผู้
นั้นไซ้ไปเสวยให้ปรากฏ ทั้งนี้พระองค์ทรงยศก็จะทรงทราบตัวผู้เป็น
บิดุรงค์ ก่อนนั้นไปก็สุดแต่พระประสงค์พระผ่านเกล้า กวรมิควรสุดแท้
แต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ ฯ

ว่า
๑๐ เมื่อนั้น

พั่งพราหมณ์ปัญญาวิชาชาญ

จึงมีบรรหารขานไข

จงเร่งป่าวร้องทั่วกัน

องค์พระราชามาหาศาล

ภูบาลเห็นชอบด้วยพลัน

ตุรุมหากไทยคนขยัน

ทุกสิ่งอันเสร็จสรรพฉบับไว

๑ ๔ คำ ๑

๑๐ บัดนั้น

กัมกราบพระองค์ทรงไผท

๑ ๒ คำ ๑ เสมอ

๑๐ ถึงศาลาถูกขุนจึงสั่ง

จัดแบ่งแต่งพวกพนังงาน

๑ ๒ คำ ๑ เจริญ

๑๐ บัดนั้น

รับบัญชาพระยาครานั้น

๑ ๒ คำ ๑ เชิด

พระยามหากไทยผู้ใหญ่

ออกไปจากท้องพระโรงธาร

ทุกสิ่งสิ้นทั้งพระบรรหาร

ป่าวร้องทั่วสถานด้วยพลัน

๑ ๒ คำ ๑ เจริญ

ฝ่ายราชบุรุษคนขยัน

ก็ต่างตนแยกกันรีบไป

(กราวนี้มีกระบวนท้าวพระยาสามนตราช ยกไปไตรตรึงษ์ หน้า

พาหย์ต่าง ๆ ตามภาษา เลือกเอาแต่ที่พอจะเชื่อได้ว่าไปมาถึงกันได้

ในสมัยนั้น กระบวนออกเป็นลำดับ คือ ๑. ญี่ปุ่น ๒. จีน ๓. ขวา

๔. ญวน ๕. ขอม ๖. นครศรีธรรมราช ๗. ม่าน (พม่า) ๘. ลาน
นาไทย เมื่อกระบวนออกครบแล้ว หน้าพาทยเจ็ด เดินกระบวน
พร้อมกันรอบ ๑ แล้วหายเข้าโรง)

ข้า^๑ เมื่อนั้น ฝ่ายพระชินเสนเป็นใหญ่
ตั้งแท่นถือน้ำวิชัย รับใช้สมเด็จพระบิดา
ช่วยประศาสน์ราชการบ้านเมือง เกียรติกระเคื่องคนรักเป็นนักรหา
เมื่อยามว่างราชกิจจา จึงได้มีเวลาคำนึงใน

๖ ๔ คำ ๖

พระยาโคก^๑ เอนองค์ลงเหนือพระแท่นมาศ ยุพราชบได้หลับไหล
พุ่มฟอกผ่าวราวไฟ คิดถึงอรไทผู้ยอกรัก
โอ้อ่าปานจะนี้เจ้าเนื้ออ่อน จะเราร้อนไร้สุขเป็นทุกข์หนัก
เหมือนผ้าแกล้งละเลยไม่เชยพัคตร์ เหมือนแสวงทั้งนงลักษณ์ ไม่ไยดี
เจ้าจะโคกถึงผ้าผู้ตัวห่าง โอ้นางนวลละอองจะหมองศรี
ยามโคกวิโยคในบัดนี้ ฤาจะมีใครช่วยปลอบน้อม
โอกรรมทำไว้ในปางก่อน กรรมมารอนรักร้างห่างห้อง
พระเผ้าตรึกใครเฝ้าปอง จนแสงทองผ่องผ่านภาลัย

๖ ๘ คำ ๖

ว่า^๑ จึงลุกจากแท่นสุวรรณบรรจง โสรจสรลงล่องผ่องใส
ทรงเครื่องเรืองศรีมณีนัย เสด็จไปพระโรงรัตน

๖ ๒ คำ ๖ เสมอ

กระเว^๑ พร้องพร้อมเหล่าเสวกามาตย์ บังคมบาทแวงล้อมอยู่พร้อมหน้า
จึงพระหน่อปิตริอิศรา ตรัสบัญชากิจการงานนคร

ผู้ที่มีความดีความชอบ
คนร้ายเหี้ยมโหดลงโทษกรรม
ขณะนั้นเหลือบเห็นองครักษ์
พระจึงถามความไปอะไรกัน

ก็ตอบบำเหน็จสโมสร
ราษฎรได้สุขทั่วกัน
มาบังคมทรงศักดิ์เจ็ดฉนั้น
จงแสดงด้วยพลันอย่ารอร

๖ คำ ๖

เจรจา

ขุนอินทรเคชะ — ขอเคชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม
ด้วยมีข่าวป่าวประกาศมาจากนครไตรตรึงษ์ ถึงท้าวพระยาสามนตรา
ให้รู้ทั่วกัน ด้วยขุนหอคำผู้ทรงชั้นตรีไตรตรึงษ์บุรี มีพระราชนัดดา
อันสมภพแต่พระธิดาท่าน แต่ใครเป็นบิดาพระกุมารหาปรากฏไม่
ขุนหอคำองค์นั้นไซ้ จึงให้ป่าวประกาศขอเชิญท้าวพระยาสามนตรา
ไปพร้อมกัน ชุมนุม ณ วังแห่งขุนนั้นภายในกำหนดสิ้นปี และต่าง
องค์ต่างให้มีข้าโขนาดถือคึดมือไปในเวลาเข้าไปยังหน้าที่นั่ง ขุนหอ
คำเธอจึงจะตั้งสัตยาธิษฐาน แม้ใครเป็นบิดากุมารผู้้นักดา ขอให้
กุมารรับโภชนาจากมือผู้้นั้น แล้วจึงจะจัดให้ครองกันกับพระบุตรี จะ
จัดแจงแต่งมงคลพิธีโดยดีถ้วน ความมิควรสุดแท้แต่จะทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเคชะ ฯ

ว่า เมื่อئ
๐ ใต้ฟังกี่เปรมปรีดา
เหวychunตำรวจั่วดี
กุจะลาพระบิดาทรงไชย
กุจะรีบยกไปไตรตรึงษ์

ศิริราชโอรสยศสง่า
จึงมีบัญชาส่งไป
จงสั่งเกณฑ์โยธิตัพพะใหญ่
ภายในสามวันจะพลันจร
เพื่อดึงทันเข้าสโมสร

ไม่ช้าจะกลบคือนคร
เจ้าจงเตรียมสาตราอาวุธ
อย่างไรไรจะรับนางมา

พาบังอรลูกท้าว นั้นมา
สำหรับการยุทธ์แล้วกล้า
ถึงแม้ต้องรบราถ์รบกัน

๖ ๘ คำ ๖

๐ บัดนั้น

อภิวัตน์บาทของสุพระทรวงธรรม

ขุนอินทร์เคชะคนขยัน

ออกไปเกณฑ์พลชั้นธตามบัญชา

๖ ๒ คำ ๖ เสมอ (ตั้งเกณฑ์ทัพตามสมควร)

๐ เมื่อนั้น

ครั้นจวนศุภฤกษ์เวลา

องค์พระชินเสนผู้รุ่งฟ้า

เสด็จมาที่สงระฆธธา

๖ ๒ คำ ๖ เสมอ

ชมทลาค

๐

เสร็จสงระฆธสนธิ์ปณมาลย์

สอกทรงสนับเพลาเพราพิลาส

เขียนทองผ่องภูษิตาภรณ์

ทรงสังวาลผั่งเพชรเก็จดวง

ธำรงค์เรือนทองผ่องพรรณ

ทรงชฎารัตนาสง่าสุก

กุมพระแสงศักดิ์ทรงพงค์นารายณ์

หยาดเย็นท่วงองค์ทรงสนาน

ผัดพัคตร์ผ่องปานาศศิธร

เชิงมาศเอี่ยมโอสโมสร

ฉลององค์อรชรช่วงสุวรรณ

ตาบทพิพย์ทั้บทรวงดวงกุดัน

นวรคั่นจักสรพรรณราย

ผ่องผุดแพรวเพริศเจกณาย

เขื่องกรายไปยังที่ถึงทัพ

๖ ๘ คำ ๖ เสมอแล้วกราวนอก

แขกบรเทศ

๐

งามล้วนธงทิวปลิวระยับ

อุตุลุดให้ร้องก้องคัพพั

จึงยกทัพเข้าสู่พนารัญ

๖ ๒ คำ ๖ เชิด

เห็นทุกคนซูโภชนาหาร
ยิ่งคดียิ่งประหลาดหลากหลาย

แต่กุมารจะรับก็หาไม่
หลานบ่รับของใครเลยสักวาย

๖ ๔ คำ ๖ เจาจา

๐ เมื่อนั้น

เสแสวังจำแลงแปลงกาย
มือถือข้าวเย็นอยู่ก้นหนึ่ง
แหวกผู้แหวกคนขึ้นมา

ฝ่ายพระชินเสนภุสสาย
เป็นนายแสนปมเข้ามา
จึงเช็ดซุมือถือว่า
ยื่นก่อนธัญญาให้กุมาร

๖ ๔ คำ ๖ เช็ดจึงแล้วเพลงเร็ว

๐ เมื่อนั้น

ครั้นเห็นนักคายอกกุมาร
เสียใจมีคณานันตามน
พอค้อยเหือดหายวายเป็นลม
ร้องทวาทเรียกราชบุตร
มิ่งเนื้อปรีดิ์นี้กระไร
ดูตักเลี้ยงให้มืคักก็
อ้ายซั่มเหียนรากไม่ยากดู
คึกคิกก็แสนแค้นคัง
แต่เป็นเวรเป็นกรรมจะทำไย

ท่านท้าวไตรตรึงษ์มหาศาล
รับข้าวเย็นนั้นปานเนยนม
มหาตเล็กสองคนตองนวดห่ม
แลดูแสนปมก็ขัดใจ
เสียอิหฌิงกาลสิน้อยไหน
ไล่หัวออกไปจากเมืองกู
ช่างลอบรักอ้ายซั่มน้ำออคสุ
ยังเล่นซู้กับมันอิจญไ
จะใคร่ส่งผลาญชีพิทักษ์
ไปเลิกไปกับผัวอืตัวดี

๖ ๑๐ คำ ๖

๐ เมื่อนั้น

เมื่อพระพ่อท่านไม่โยค
ถึงแม่พ่อขับไล่ไปจากนี้

แสนปมพลอบประโลมนางโฉมศรี
จะคงอยู่ธานีท่านทำไม
พี่จะสร้างธานีใหม่ก็ได้

คนเหล่านี้โง่งเงาไม่เข้าใจ
แต่ที่แท้ ไม่แพ้แก่ผู้ใด
ฤๅใครกล้าจะทำท่าสงคราม
แต่พอพิถีอินทเกรี
ล้วนพวกลพลาญชาญกำลัง

๖ ๘ คำ ๖

๑ เมื่อนั้น

ร้องว่าเหม่อัยคนอหังการ
มิงอวคิทธิฤทธิว่ามีมาก
เอาเด็กกุนนี้จะลงใจ
มิงจงตีอินทเกรี
แม้นิमितพลไกรได้สกัด
ถ้าแม่ไม่สมดังปากว่า
ฤๅมิงรักตัวกลัวตาย

๖ ๘ คำ ๖

๑ เมื่อนั้น

แล้วตอบคำท้าวเจ้าบุรี
หลับตาพูดจากล้าแต่ปาก
ขึ้นฟังท่อไปจะไต่เคือง
เอาเด็กเมื่อตีเกรี
แม้ไม่เชื่อจะตีอีกสามลา
ว่าแล้วจึงเรียกเสนี
ติกลองเปรี้ยงเปรี้ยงเสียงกัง

เพราะเห็นรูปพีชวีรคุณเลวทราม
พีชไม่เลวกว่าใครในแดนสาม
พีชไม่รอให้ตามถึงสามครั้ง
เหมือนนิमितโยธีจะพร้อมพร้อม
เหมือนกัณฑ์พระสมุทรนงมา

ไตรตรึงษ์ซึ่งกันเป็นหนักหนา
มิงจะผูกหมิ่นข้าฤๅว่าไร
กลัวจะก็แต่ปากอ้ายชาติไพร
เพื่อให้โอกาสมิงแก้ตัว
ดูที่ไต่เห็นดีชั่ว
หัวจึงจะคงติดกาย
กู่จะไว้ชีวาน้อย่าหมาย
จงยอบกายรับผิดเสียโดยดี

แสนปมลกียืนขึ้นเต็มที
ขุนนี้หาภัยมาใส่เมือง
พูดมากคำเราไม่เข้าเรื่อง
จะต้องเปลืองแรงรุกรยุทธนา
จะยินเสียงโยธีที่ชายป่า
โยธากี่จะห้อมล้อมวัง
ผู้ถือเกรีมาตามสั่ง
พลกำลังโหล่นตามสัญญา

๖ ๘ คำ ๖ ฤๅพาทย์ (เสียงโหมโรง)

๑ เมื่อนั้น

ไฉนเสียงพลโยธา
หนึ่งเน่งเพ่งพิศตลกละ
ครั้นจะทำดีต่อกัวยฉบัพลัน
เหลียวดูหมู่อำมาตย์มนตรี
ต่างทนทะเล้งหลากใจ

๖ คำ ฯ เจริญ

๑ เมื่อนั้น

เราพุดจริงไหมเล่าเจ้าพระยา
อันพลพลเราแม่เข้ามา
แม้เราปรารถนามาต่ออีก
แต่ท่านเป็นบิตุรงค์แม่่งลักษณ์
บัดนี้เราจะขอลาไป
ตรัสพลางทางชวนอุษาเคียง
ออกจากพระลานบุรี

๘ คำ ฯ เพลง

๑ ครั้นถึงซึ่งกองทวยหาญ

ให้นางขึ้นทรงวอเยี่ยมอุไร
ส่วนพระองค์ขึ้นทรงวรดา
รีบเดินผ่านป่าพนาวัน

๔ คำ ฯ เชิด

๑ จบบริบูรณ์

พระยาธรรมกึ่งนั่งตกประหม่า

โห่ร้องก้องป่าพนาวัน

มิรู้เลยว่าใครที่ไหนดั้น

ครานั้นก็นึกละอายใจ

จะไหวถึงอินทรีก็หาไม่

ภูไนยหนังปรับขยับตา

องค์พระชินเสนสำรวจว่า

คนเช่นเราฤ่ว่าจะอวดก็

ไตรตรึงษ์การาไม่พอที่

คงจะได้บุรีในอีกใจ

เราจะหักหาญท่านหาควรไม่

เพราะท่านไล่แล้วจะอยู่คู่ไม่ตี

พี่เลี้ยงอุ้มกุมารพิศาลศรี

จรลีรับจากเวียงไชย

จึงเรียกศรีวิภากาญจน์ผ่องใส

กับกุมารนั้นไชร้ไปค่ายกัน

แล้วสั่งให้ยาตร์พลชั้น

สู่ขันธ์ศรีวิไชยธานี

หอสมุดแห่งชาติ
หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษก สงขลา

พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก - ถนนเกิดดำริ พระนคร
ร้อยเอกหญิง ทวี วาสนประเสริฐ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา พ.ศ. 2510

โทร. 47771

1875 1000 1000 1000 1000

